

KRAS

Sežana

0

KRAS
2009

908 (497.12-14)

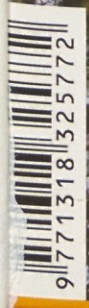

0135431,93/94

COBISS •

KOSOVSKA KNJIŽNICA SEŽANA

APRIL 2009 št: 93/94 cena 8€

ZAKAJ BI ČAKALI NA SIPE

SCHWARZ

Grafično podjetje Schwarz, d.o.o.
Koprska 106/d, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/423-88-00
Fax: 01/423-88-95
E-mail: info@schwarz.si

Kobilarna Lipica

Lipica - tradicija, ki živi

Ogledi kobilarne,
predstave in vožnja s kočijo

Hotel Maestoso & Klub
Poslovna srečanja, poroke

Tipična kraška kuhinja

Kobilarna Lipica / Lipica turizem d. o. o.
Lipica 5, SI-6210 Sežana
t: 05/739-1580 • info@lipica.org • www.lipica.org

Konjeniške prireditve v aprilu:

17. 4. - 19. 4. 2009

24. 4. - 26. 4. 2009

Tekmovanje v preskakovanju ovir za Pokal Slovenije

Pokal Alpe Adria, mednarodno tekmovanje v dresurnem jahanju

KJE SO ČASI ...

... KO JE BILA NAVADNA KARTONSKA ŠKATLA
NAJHITREJŠE LETALO NA SVETU

Časi se spreminjajo.

A mi še vedno verjamemo v uresničevanje vizij. Z uspešnim življenjem v nove vloge živimo za raziskovanje. Sledimo visokim ciljem, odkrivamo vedno nove poslovne priložnosti, vanje investiramo in jih razvijamo.

Tveganja uspešno obvladujemo z znanjem in visoko strokovnostjo na vseh ključnih področjih delovanja: v prehrani, energetiki, turizmu, naložbah in informatiki.

www.istrabenz.si

 ISTRABENZ

Moč sodelovanja

Predsednik upravnega odbora Zadrúžne kraške banke Sergij Stancich o nagovoru njihovega najnovejšega oglasa

"MI POSLUJEMO ZA NAŠE ČLANE IN ZA NAŠ TERITORIJ TER NJIHOVO BLAGINJO"

Sergij Stancich

Izhodišče za objavo tega članka predsednika upravnega odbora Zadrúžne kraške banke z Opčine v Italiji Sergija Stancicha je najnovejši oglas te banke na zadnji strani te izdaje revije Kras v luči svetovne gospodarske in finančne krize.

Oglas ima naslov in hkrati ogovor bralca: "V času nestabilnosti se odločite za zmagovito potezo in zaupajte banki ZKB!" Pod njim je ležeča barvna fotografija s pokončno stoječo domino v ospredju z vrednostjo dveh pik. Za stoječo domino so neizostreno vidne padle, druga čez drugo ležeče druge domine, na katerih se vidijo s pikami njihove številčne vrednosti. Pod fotografijo si na levem robu do dna oglasa sledijo novi logotip ZKB z znakom zadrúžnih bank in z letnico nastanka banke ter poudarjena misel "Razlikujemo se". In čisto spodaj je še označba domače strani ZKB: www.zkb.it Na desni strani oglasa pa so pod fotografijo predstavljene bančne enote ZKB z navedbo krajev, poštinskih števil in naslovov ter njihove številke telefonov in faksov.

Uredništvo

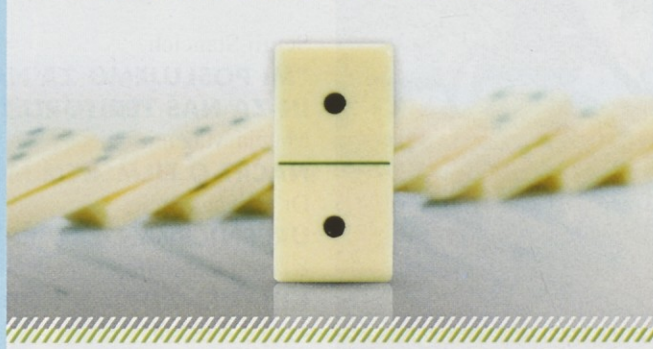
Sergij Stancich,
predsednik upravnega odbora ZKB

Voglasnem ogovoru bralcem napisana misel "V času nestabilnosti se odločite za zmagovito potezo in zaupajte banki ZKB!" je mišljena nestabilnost, ki je nastala zaradi posledic svetovne globalizacije. Ta je bila ponujena, na nek način prodana kot velika priložnost za mala in mikro podjetja, da bi se lahko v polni meri uveljavila v širšem prostoru. Vendar je po mojem prepričanju ta globalizacija za manjše realnosti, če izvajamo redke izjeme, prinesla veliko težav in problemov ne samo manjšim podjetjem in ustanovam ter realnostim, kakršna je naša, ampak tudi vsem gospodarstvom tega sveta...

Sedaj je jasno, da smo v gospodarski recesiji, v upadanju gospodarske dejavnosti. Zato se je nam zdelo primereno, da z oglasom pokažemo, kako kot mala bančna ustanova - zato malo pik na stoječi domini - še trdno stojimo in delujemo, medtem ko zlasti v Združenih državah Amerike pa tudi drugod velike, pomembne ustanove - banke velikanke - padajo (padle, druga na drugi ležeče domine z največjimi števili pik). Da sporočimo svojim članom - poslovnim partnerjem in drugim prebivalcem našega teritorija, kako smo sicer res majhni, a smo hkrati pokončni in trdni na svojih tleh!

Sedaj je jasno, da smo v gospodarski recesiji, v upadanju gospodarske dejavnosti. Zato se je nam zdelo primereno, da z oglasom pokažemo, kako kot mala bančna ustanova - zato malo pik na stoječi domini - še trdno stojimo in delujemo, medtem ko zlasti v Združenih državah Amerike pa tudi drugod velike, pomembne ustanove - banke velikanke - padajo (padle, druga na drugi ležeče domine z največjimi števili pik). Da sporočimo svojim članom - poslovnim partnerjem in drugim prebivalcem našega teritorija, kako smo sicer res majhni, a smo hkrati pokončni in trdni na svojih tleh!

V času nestabilnosti se odločite za zmagovito potezo in zaupajte banki ZKB.

ZKB 1908

Razlikujemo se.

www.zkb.it

ZKB		ZKB	
UK, Milano	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, Milano a Viale	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800
UK, Trieste	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, San Siro	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800
UK, Udine	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, Gorizia	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800
UK, Treviso	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, Pordenone	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800
UK, Belluno	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, Udine	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800
UK, Udine	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800	UK, Udine	34121 St. Morand, 2 tel. 040 21 49 800 fax 040 21 49 800

Seveda se svetovna gospodarska kriza odraža tudi pri nas... Že pred zadnjimi meseci lanskega leta, ko so mediji začeli poročati o velikih finančnih katastrofah na svetovnih tržiščih, smo krizo že čutili. Čutili smo jo torej že prej!

Svet upravljajo multinacionalke, katerih osnovni interes je ustvarjati dobiček... Multinacionalka pride v neko državo s svojim kapitalom in s svojimi upravitelji, kupi in prevzame v njej določeno dejavnost. In ustvarja zase profit, dobiček. Ko pa ugotovi v neki drugi državi novo in še boljše priložnost za svojo ali njej podobno dejavnost s še večjim dobičkom, svojo dejavnost v prvi državi upusti in gre tja, kjer je dobiček večji...

To je sprožilo vse večjo dirko za hitrim dobičkom in zmedo med tistimi, ki so gradili na tradiciji in trdnosti dobrih gospodarstev in gospodarjev. Sedaj, ko se to sesuva, se človeku vsiljuje vprašanje, kaj bodo ljudje po vsem tem sploh delali, da bodo preživeli?

Ne smemo namreč pozabiti, kaj nasploh počne in dela večina ljudi! Na svetu niso samo visoki funkcionarji in direktorji, ki odločajo o kapitalu. Velika večina ljudi na tej naši Zemlji veliko koristnega dela: hodijo v tovarne, v službe in živijo od svojih plač, ki si jih čez mesec zaslužijo. So tudi taki, za katere dela ni. Iz različnih, sprejemljivih in nesprejemljivih razlogov.

A sedaj je delež brezposelnih vseh povsod po svetu vse večji. V Sloveniji vidim, da jih je ali jih bo kmalu že sto tisoč. Brezposelnost postaja družbeni problem...

Pri nas, na Tržaškem, je tega sedaj še malo in se mi zdi, da je naš teritorij še nekakšna oaza, v kateri velike brezposelnosti še ni. Trst je staro mesto, s starejšim prebivalstvom, z velikim deležem upokoencev; je prostor, kjer velik del prebivalstva živi od svojih pokojnin. V Trstu je veliko bank, pa malo majhnih podjetij in velikih firm ter tovarn, ki še kar dobro gospodarijo in iz katerih - zaenkrat - še ne odpuščajo zaposlenih zaradi upadanja naročil. Mi pa, ko govorim s kolegi na Videmskem, na Pordenonskem, pripovedujejo, kako pri njih že čutijo gospodarsko usihanje in veliko več težav, saj se naročila pri njih v proizvodnji in prodaji že zmanjšujejo. Zaradi tega so zelo zaskrbljeni...

Naj se povrnem k običajnemu državljanu, katerega življenje in življenje njegovih najbližjih je odvisno od njegove mesečne plače! Ta državljan odplačuje mesečno obroke za najeto posojilo za hišo, za avto ali za kako drugo trajnejšo dobrino. Vse več je med njimi tudi takih, ki zaradi ekonomske krize niso več zaposleni in konec meseca ne prejema več plače ali pa so sicer zaposleni, a se jim je plača zaradi gospodarske krize zmanjšala. Zaradi tega ne morejo več redno plačevati obrokov za najeto posojilo. In grozi jim, da jim bo banka hišo, avto ali drugo dobrino zasegla ali celo odprodala. Če ne čez mesec, pa čez nekaj mesecev...

V Italiji sedaj razmišljajo o ukrepu, da bi se med gospodarsko krizo, na primer za eno leto, zamrznilo posojilojemalcem za taka posojila obveznost obročnega vračanja glavnice posojila ter se jim omogočilo, da bi ta čas vsak mesec vračali samo obresti za najeto posojilo... Toda ta zadeva ni tako preprosta, kot je videti na prvi pogled. Banka računa na vračilo posojila v rednih mesečnih obrokih; tako se je s posojilojemalcem tudi dogovorila. Z množičnim zamrznjenjem obročnega odplačevanja glavnice se namreč zmanjšuje njen kreditni potencial. To slabi njeno kapitalsko in finančno zmožnost.

In kaj pomeni v našem oglasnem povabilu "odločite se za zmagovito potezo in zaupajte banki ZKB!"

Naša zmagovita poteza v tem trenutku je naša različnost, točneje naša drugačnost. Smo banka zadrúžnega kredita. Smo banka, ki nima delničarjev, ampak imamo člane. Od nas bi delničarji zahtevali dobiček in dividendo ali del dobička zase. Pri nas pa tega ni. **Mi poslujemo za naše člane in za naš teritorij ter njihovo blaginjo!** Zaradi tega smo se v našem upravnem odboru odločili, da bomo v tem kriznem obdobju kot banka prevzeli odgovornost, da bomo v letu 2009 in tudi v letu 2010 ustvarjali manjši dobiček za banko teritoriju v prid. Vloge svojih strank bomo nekoliko boljše nagrajevali z obrestmi in namenjali bomo svojim strankam tudi nekoliko ugodnejša posojila.

Seveda pa je treba pri tem dodati, da mi zaradi svoje majhnosti ne moremo konkurirati velikim bančnim ustanovam. Naša banka posoja denar, ki ga imajo pri nas vložena naši vlagatelji, naši člani. In imamo trdno določeno razmerje med vloženim denarjem članov banke - varčevalcev in med posojenim denarjem članom banke - posojilojemalcev. Tega razmerja v prid varčevalcev ne smemo porušiti!

Proračun zadrúžnih bank za leto 2009 predvideva prepolovitev njihovega zaslúžka v primerjavi z zaslúžkom v letu 2008, saj so napovedi, da bo njihov letošnji zaslúžek nekje od ene tretjine do dveh tretjin njihovega lanskoletnega zaslúžka.

Pri drugih bankah - velikankah pa se dogaja, da stremijo predvsem za dobičkom in kolikor več posojajo, toliko več tudi ustvarijo dobička. Zato si morajo tudi izposojati denar za trenutno kritje svojih likvidnostnih potreb na bančnem tržišču. Ali pa si dovoljujejo plačevati vlagateljem visoke obrestne stopnje, ker so po zadnjih padcih borznih indeksov njihovi normni količniki po novih evropskih normah Base 2 tako nizki, da morajo pridobivati nov kapital, če hočejo tem normam zadostiti. Imajo pa premalo premoženja, premalo kapitala za količino svojih tveganj.

Ko je treba v življenju kdaj stopiti korak nazaj, to ni prijetno in tudi ne lahko! A, ker je nujno, zahteva razmislek za naprej, da se nujna po takem koraku še kdaj ne bi ponovila. In zlasti ne s še večjimi težavami in bolečinami!

Prišli so časi preudarnega ravnanja z denarjem... Predno se človek odloči za neko izredno ponudbo, se vse bolj dogaja, da dobro premisli, kaj taka ponudba dejansko je, kaj v resnici zagotavlja in kaj se pozneje, pri njenem koriščenju še lahko zgodi... To je zlasti čutiti pri najrazličnejših akcijskih prodajah, ko se nudi navidezno pod ugodnimi plačilnimi pogoji blago ali storitve vprašljive vrednosti, pa naj bo to njihova dejanska kakovost, njihov rok trajanja, njihova uporabnost, njihov izvor itn.

Zdi se mi, kako sedaj vse bolj dojemamo, da smo v naši Evropi, pa tudi širše, v tako imenovanem razvitem svetu, zadnja leta živeli nad našimi zmožnostmi in porabljali več od svojih dejanskih denarnih zmožnosti. Moramo se čim prej strezniti, se tega ozavesti ter svoje življenje in porabo prilagoditi svojim stvarnim možnostim. In da - globalno gledano nasploh - moramo in smemo na naši Zemlji porabljati njene dobrine v pravem ravnovesju z njihovimi zalozami ter razvijati nove, sicer že poznane vire, zaloge in sredstva, pa tudi še njene nepoznane dobrine. Pri tem pa s polno mero osebne in globalne odgovornosti upoštevati njeno prebivalstvo, ki se hitro povečuje...

Sergij Stancich, predsednik upravnega odbora Zadrúžne kraške banke, Opčine, Italija

Novo poglavje slovenske filmske zgodbe

NAČRT O FILMSKEM MUZEJU SE URESNIČUJE

Mateja Maganja

Sedmega julija 1907 se je v takrat še avstro-ogrskem trgu Divača na Krasu začela zgodba o slovenskem filmu. Rodila se je Ida Krajanja - Ita Rina, kot si je pozneje nadela umetniško filmsko ime. Bila je prva slovenska igralka, ki je uspela v evropskem filmu in se trajno zapisala v filmsko zgodovino. V njen spomin je občina Divača skupaj s Slovensko kinoteko in z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica že v letu 1996 začela s prenovo zgornjega nadstropja njene rojstne hiše. Leta 1998 so v njem uredili muzejski prostor, v katerem domuje stalna razstava, posvečena Iti Rini kot trajen spomin na našo prvo filmsko zvezdo. Leta 2007 smo slovesno obeležili stoletnico njenega rojstva - njen rojstni dan smo razglasili za občinski praznik, Slovenska kinoteka pa se ji je poklonila s slovensko-angleško monografijo.

Toda Škrateljnova hiša je le sestavni del Škrateljrove domačije, etnološkega spomenika, katerega skoraj razrušeni gospodarski poslopji sta kar klicali na pomoč - po popravilu, prenovi in umestitvi dejavnosti vanju. Obnovljena domačija bo tako postala prostor za trajen spomin in spomenik slovenskim filmskim igralcem, kjer bodo Iti Rini delala družbo velika ime-na slovenske filmske umetnosti.

Ideja o prenovi Škrateljrove domačije v muzej slovenskih filmskih igralcev v Divači je plod dolgoletnega sodelovanja med občino Divača, Slovensko kinoteko in Ministrstvom za kulturo. V sodelovanju s Fakulteto za arhitekturo je bil leta 2002 pod mentorstvom prof. Vojteha Ravnikarja razpisan študentski natečaj za muzejsko-filmski objekt v Divači. Nagrajeni projekt preнове, ki se je najbolj približal elementarni govornici avtohtone kraške arhitekture in danemu okolju, je delo arhitektov Matjaža Bolčine, Teje Savelli in Ernesta Milčiničiča. Na podlagi izbranega projekta bo obnovljena Škrateljnova domačija predstavljala spomeniški kompleks s povsem novo vsebino.

V nekdanji štali s senikom bo urejen muzej slovenskih filmskih igralcev, v svinjskem hlevu bo manjši bar z letnim vratom in s sanitarijami za invalide, v hramu s skednjem bo multimedijska dvorana, ki bo služila kot prostor za razne delavnice, seminarje, prireditve, srečanja in poletne šole. Pritličje Škrateljrove hiše bo preurejeno v osrednji informacijski prostor celotnega kompleksa. Zunanji plato med objektoma bivše štale in hrama bo namenjen avditoriju na prostem - letnemu kinu. Borjač in ostale zunanje površine pa bodo namenjene družabnemu prostoru.

Občina Divača se je v maju leta 2007 s tem projektom prijavila na razpis Finančnega mehanizma EGP in Norveškega finančnega mehanizma. Čez leto dni je iz Službe vlade RS Slovenije za razvoj in evropske zadeve prispelo obvestilo, da so donatorji projekt podprli.

Izvedba projekta, katerega skupna vrednost je ocenjena na 1,5 miliona €, je podprta z donacijo Norveške iz Norveškega finančnega mehanizma v 85-odstotnem deležu vseh planiranih stroškov. Gre za največji prispevek, ki bo iz tega sklada namenjen ohranjanju kulturne dediščine v Sloveniji, promociji njene kulture in njene zgodovine. Preostali del potrebnih

Tretjega julija 2008 je bil vzidan temeljni kamen za Muzej slovenskih filmskih igralcev v Divači. Z leve na desno pri vzidanem kamnu: veleposlanica Kraljevine Norveške v Sloveniji gospa May Britt Brofoss, divaški župan Matija Potokar in sekretar vladne Službe za razvoj in evropske zadeve dr. Rado Genorio.

Četrtega februarja 2009 so si po podpisu gradbene pogodbe za Muzej slovenskih filmskih igralcev nazdravili - z leve na desno: glavni direktor Kraškega zidarja, d.d., Radoš Lipanje, ministrica RS za kulturo Majda Širca in župan občine Divača Matija Potokar.

Hram s skednjem bo multimedijška dvorana.

Štala s senikom bo Muzej slovenskih filmskih igralcev.

sredstev bosta zagotovila Ministrstvo za kulturo in Občina Divača.

Od začetnih zamisli, ki sta jih v letu 1995 zastavila žal že pokojna Silvo Furlan, direktor Slovenske kinoteke, in divjaški župan Rajko Vojtkovszky, ter po številnih administrativnih in finančnih zapletih sta v juliju 2008 župan Občine Divača Matija Potokar in dr. Rado Genorio, sekretar vladne Službe za razvoj in evropske zadeve, slovesno podpisala pogodbo med Občino Divača in Službo Vlade RS za razvoj in evropske zadeve. Skupaj z veleposlanico Kraljevine Norveške v Sloveniji gospo May Britt Brofoss so za tem na borjaču Škrateljnovi hiše položili še temeljni kamen bodočega muzeja.

Projekt »Prenova Škrateljnovi domačije v muzej slovenskih filmskih igralcev v Divači« bo obsegal naslednje aktivnosti: izvedbo gradbeno obrtniških del za obnovo vseh treh stavb in ureditev okolice, nakup in namestitve opreme za vse tri stavbe, projektno vodenje ter obveščanje javnosti o poteku projekta.

V začetku februarja letos je Občina Divača podpisala gradbeno pogodbo z izbranim izvajalcem - delniško družbo Kraški zidar Sežana za gradbeno-obrtniška dela v vrednost 1,1 milijona €. Ob tej priložnosti je slavnostna gostja ministrica za kulturo Majda Širca poudarila pomen celovitega pristopa pri sami pripravi ter pokazala veliko naklonjenost uresničitvi projekta. Po uvedbi v delo se je prenova pričela v začetku letošnjega marca in naj bi se po predvidevanjih končala že letošnje jesen.

V prenovljene in opremljene prostore nekdanjega hleva s senikom bo Slovenska kinoteka do julija prihodnjega leta postavila muzejsko zbirko slovenskih filmskih igralcev in avdiovizualne postaje. Javnosti bodo predstavljena bogata zbirka fotografij, kostumov, rekvizitov, scenografskih elementov ter plakatov. Koncept muzeja je zasnovan tudi na uporabi novih tehnologij, ki bodo obiskovalcem muzeja omogočale tudi pridobivanje znanja in specifičnih vsebin o nastajanju filma in ki naj bi obenem postale del izobraževalnega programa osnovnim in srednjim šolam ter Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane. Vse, ki jih zanima področje filmske umetnosti, pa bodo izobraževalne vsebine ponujene tudi v sklopu organiziranih delavnic v poletnem času.

Škrateljnova domačija bo z nadgradnjo obstoječih vsebin dobila nov nacionalni in mednarodni kulturno-turistični pomen ter postala dom za trajen spomin na slovenske filmske igralce. Stalna razstava o zgodovini slovenske filmske igre bo posredno tudi razstava o zgodovini filma. Dobili bomo nov kulturni, izobraževalni in turistični center, pomemben za ožji in širši slovenski in tudi evropski kulturni prostor.

Projekt bo združil področje varovanja kulturnih spomenikov - obnova domačije, promocije kulturne dediščine - muzej in spodbujanja razvoja širšega prostora - privlačna turistična ponudba in dvig prepoznavnosti.

Splošni cilj je nedvomno zviševanje kakovosti življenja v regiji z razširitvijo ponudbe in dvigom ravni na področju kulturnih dejavnosti in z omogočanjem izobraževanja na področju kulture - predvsem filmske umetnosti - ter krepitev filmske prepoznavnosti. Z uvedbo novih turističnih, kulturnih in izobraževalnih programov bo projekt prispeval k povečanju konkurenčnosti turizma. S tem bo pripomogel k ustvarjanju višjih prihodkov v gospodarskem sektorju, kar bo omogočilo nova vlaganja in nova delovna mesta v tem delu regije. Prav tako se bo z uresničitvijo zastavljenega cilja v veliki meri povečala prepoznavnost tako občine Divača kakor tudi vse regije in vse države.

Mateja Maganja, občinska uprava Divača
Vse fotografije so iz dokumentacije Občine Divača.

norway grants

Na čudovitem, idiličnem prostoru Škrateljnovi domačije v Divači na Krasu umeščen arhiv filmskega spomina bo na 103. obletnico rojstva prve slovenske filmske igralke Ite Rine Kras in Slovenijo obogatil z novim poglavjem slovenske filmske zgodbe.

Prenovo Škrateljnovi domačije v muzej slovenskih filmskih igralcev v Divači sta z donacijo podprla Norveška s svojim Norveškim finančnim mehanizmom in Ministrstvo R Slovenije za kulturo.

Za podrobnejše informacije o muzeju preglejte njegovo spletno stran: www.muzejdivaca.si

Delo Sveta Kobilarne Lipica v obdobju 2005-2009

URESNIČEVANJE NAČRTOVANIH UKREPOV

Mihael Brejc

V mandatu 2005-2009 se je Svet Kobilarne Lipica sestal na dvajsetih rednih sejah, imel pa je tudi deset korespondenčnih sej. Izhodišče za delo Sveta so bili sklepi Vlade R Slovenije. Ti vsebujejo vse bistvene predloge delovne skupine, ki je po nalogu Vlade R Slovenije od januarja do začetka marca 2005 za Kobilarno Lipica izoblikovala kratkoročne in dolgoročne ukrepe.

Kobilarna Lipica je bila leta 2005 v precej težavnem položaju, kajti izguba se je iz leta v leto povečevala, tako da je zadolženost v letu 2005 preseгла 300 milijonov tolarjev (1.250.000 € - op. ur.). Slab materialni položaj ni omogočal normalnega delovanja Kobilarne, ugotovljeno pa je bilo, da z obstoječimi programi in s kadrovsko zasedbo Kobilarna ne bo več zmogla kakovostno uresničevati svojega poslanstva. Področje konjereje je stagniralo, praktično nobenega sodelovanja ni bilo s sorodnimi kobilarnami in Kobilarna v Mednarodnem združenju Lipicanca iz Duisburga v Belgiji (Lipizzan International Federation) ni imela ustreznega položaja. Leta 2005 je bila v Lipici samo ena mednarodna tekma in prireditelj Dan odprtih vrat, drugih pomembnih dogodkov pa ni bilo. Večina objektov je bila slabo vzdrževanih in v slabem stanju, posestvo Ravne pa ni bilo končano, ker ni bilo denarja. Gostinsko turistični del Kobilarne je bil v izgubi, tako da je prihajalo do prelivanja proračunskih sredstev, ki so bila namenjena izvajanju javne službe, v gospodarski del. To je, med drugimi nepravilnostmi, ugotovilo tudi Računsko sodišče RS. Kadrovska struktura Kobilarne ni ustrezala potrebam, saj ni bilo dovolj ustrezno usposobljenih ljudi za opravljanje javne službe, še slabše pa je bilo v gostinsko-turističnem delu. Kobilarna ni imela strokovnega vodje, ni imela svoje veterinarske službe, v gospodarskem delu pa ni bilo nikogar, ki bi obvladal pravne in ekonomske posle. Kobilarna je bila tožena stranka v več sodnih postopkih, največkrat so jo tožili njeni zaposleni, eno tožbo pa je vložila Občina Sežana. Sodelovanja z lokalno skupnostjo ni bilo. Direktor Rajko Vojtkovszky si je prizadeval, da bi se stanje izboljšalo, vendar ob danih finančnih in kadrovskih pogojih to ni bilo mogoče.

Vlada RS je spremljala uresničevanje programa, ki ga je Svet Kobilarne Lipica sprejel za vsako leto posebej in tudi na vsebinski in finančni ravni zagotovila ustrezne pogoje za razvoj. **Maja 2006 je mesto direktorja prevzel Matjaž Pust**, kmalu za tem pa je Kobilarna dobila tudi strokovnega vodjo dr. Marka Marca. **Nova vodstvena ekipa je močno pospešila uresničevanje načrtovanih ukrepov** v Kobilarni, razvila mednarodno sodelovanje in po sprejetju sprememb

zakona o Kobilarni Lipica uspešno izvedla statusne in organizacijske spremembe. Rezultati so se kmalu pokazali.

V nadaljevanju navajam nekaj ključnih dosežkov Kobilarne v tem mandatu:

- Skladno z zahtevami stroke ima Kobilarna danes najmanj 358 konj z vsemi šestnajstimi linijami in je tako edina kobilarna lipicanca na svetu, ki ima vse rejske linije.
- Izdelan je rejski informacijski sistem za lipicance, kar je v bistvu mednarodni register lipicancev. Kobilarna ga je predala LIF-u. V njem pa je vpisanih skupno okrog 10.000 konj. S tem smo vzpostavili strokovne in tehnične pogoje za vodenje izvorne rodovniške knjige lipicancev.
- Uveden je rejski arhiv Kobilarne Lipica, ki ga ob primopredaji leta 2006 v Lipici ni bilo. V okviru uvajanja arhiva so bili najdeni pogrešani rodovniški dokumenti od leta 1947 do 2000 ter izdelani doslej neobstoječi rodovniški dokumenti po letu 2000. Rejski arhiv Kobilarne Lipica je dokumentiran in dolgoročno zaščiten v okviru pogodbenega sodelovanja s Pokrajinskim arhivom Koper.
- Na področju strokovnih nalog Kobilarne Lipica sta pomembna pridobitev in izvajanje statusa rejske organizacije, ki skrbi za rejsko-seleksijsko in rodovniško delo za lipicansko populacijo na celotnem območju RS in pridobitev statusa za izdajanje identifikacijskega dokumenta za lipicance. Lipica je bila namreč ena redkih kobilarn v Evropi, ki tega dokumenta ni izdajala sama.
- Na področju zdravja in dobrega počutja konj v Kobilarni so pomembne tudi naslednje novosti: bistveno izboljšanje krmnih obrokov živali, ograjene dodatne pašne površine na Ravnah, individualno delo konjarjev s konji, uvedeno redno izpuščanje plemenskih žrebcev, izdelava optimalnih receptur prehrane glede na dejanske potrebe mladih žrebcev, postavili smo montažne krmilnice za seno in solnike.
- Oblikovali smo mednarodno rejsko komisijo, ki zagotavlja realno oceno konj in s tem odpira prej zaprta vrata drugih kobilarn.

- Začeli smo z vzpostavljanje genske banke z dolgoročno zalogo globoko zamrznjenega semena najpomembnejših žrebcev. Trenutno je na priznanem, evropskem osemenjevalnem centru v Vidmu, žrebec 947 Favory Allegra XXVI, rojen 1987.
- Povečujemo populacijo žrebet (prej 26 na leto, sedaj 45 na leto) s sočasno odprodajo in prenosom v zasebno rejo nepotrebni (slabših) živali.
- Za vsakega konja smo uvedli individualno zdravstveno kartoteko
- V letu 2008 je bilo prvič v zgodovini Lipice uvedeno umetno osemenjevanje in s tem je bila dosežena višja zaščita žrebcev in kobil pred poškodbami in prenosljivimi okužbami, postopek registracije veterinarske ambulante in osemenjevalnega središča pa je v teku. Ta projekt izvajamo skupaj z Veterinarsko fakulteto Univerze v Ljubljani. Kobilar na postaja tudi učno središče za študente na področju specializacije za konjsko veterino.
- Kobilar na ima končno svojega veterinarja, seveda pa se sodelovanje z dosedanjimi partnerji nadaljuje.
- Pospešeno teče tudi izmenjava žrebcev in kobil med Pibrom, Topolčanky, Monte Rotondo in Lipico
- Očiščeno je okrog 80 ha prej zaraslih pašnikov in travnikov v Lipici in 11 ha na posestvu Ravne.
- Na novo smo zgradili centralni kal v Lipici (z ovirami za maratonske vožnje dvovpreg in blato za mehčanje kopit).
- Uredili smo gnojnik po standardih nitratne direktive.
- Mulčenje na novo pridobljenih površnih in trosenje gnoja po njih ter setev travno-deteljnih mešanic poteka v sodelovanju z Biotehniško fakulteto.
- Postavili smo novo ograjo ob cesti iz Sežane v Lipico od golf hiše proti hotelu Klub.
- Uredili smo gojitvene oblike dreves po parkih in pred hoteli.
- Popravilo smo bokse (zamenjava spodnjih desk in železnih profilov po vseh boksih v trening hlevu in stojšč v hlevu 2).
- Popravili smo razsvetlavo po senicah in hlevih.
- Poskrbeli smo za lepši videz Lipice (popravilo asfalta, delna ureditev drevoredov, ureditev gojitvene oblike dreves v parkih in travnikih, delno popravilo razbitih fasad).
- Uredili smo izpuste za kobile; nasuli manjkajoč tamponski material, postavili ograje v izpustu pod silosom.
- Uredili smo vrtače v Špici in razširili prostor v padoku za hipodromom za potrebe konjeniških prireditev.
- Zamenjali smo stare hrastove ograje v koridorju za dnevni izpust kobil.
- Posodobili smo strojni park - 2 nova traktorja, mulčer.
- Zaprli smo vhod glavnega jedra kobilarne z ograjo, z zapornico in z opozorilnimi tablami.
- Poteka zamenjava dotrajanih žičnih ograj po pašnikih z ustreznimi akacijevimi stebrički in električnimi vvicami.
- Sedaj pleskamo hleve.
- Popravili smo vodovod.
- Nabavili smo krmilnice za seno za čredo na Ravnah.
- Očistili, zasuli in uredili smo divjo deponijo v Lipici.
- Na novo smo uredili deset izpustov za žrebce, tako da sedaj niso samo eno uro na dan pod sedlom, ampak se lahko tudi svobodno razgibajo v naravnem okolju.
- Prenovili smo bokse v trening hlevu.
- V celoti smo prenovili Velbanco (novi boksi, barvanje, tradicionalna lesena tla itn.).

Kobilar na Lipica ima kot edina na svetu vseh šestnajst rejskih linij Lipicanca. Fotografija Lev Lisjak

- Uredili smo kakšnih 8000 m² jahalnih površin (dve pokriti jahalnici, ogrevalna maneža, maneža pred jubilejnim hlevom in hipodrom) po najvišjih svetovnih standardih, kar omogoča izvedbo konjeniških tekmovanj najvišjega ranga.
- V pokriti jahalnici smo prenovili razsvetljavo in avdio-video sistem. Prenavljajmo tudi celotni jahalni program, vključno z režijo, oblačili in glasbo.
- Končali smo obnovo silosov in delno obnovili grajske vrtove.
- Oddali smo dopolnjeno razpisno dokumentacijo za projekt Muzej Lipicanca po zahtevah Evropske komisije za pridobitev sredstev iz Norveškega finančnega mehanizma.
- Uredili smo staro jahalnico v Muzej kočij; več kočij, ki so ležale po Lipici, je ponovno sestavljenih in prikazanih v muzeju.
- Očistili smo italijanski zbiralnik vode.
- Skupaj z Javnim zavodom Arboretumom smo pripravili projekt za prenove drevesnega fonda in odstranili bolna drevesa ter zasadili nova.
- Prvič po drugi svetovni vojni so Lipico obiskali predstavniki Španske jahalne šole iz Dunaja in ugotovili, da sta obe kobilarni kot nosilki najčistejše tradicije klasične jahalne šole in vzgoje lipicanca na dobri poti k ponovnemu tesnemu sodelovanju. Gostje so izrazili željo po izmenjavi lipicancev.
- Prenavljamo sanitarije v jahalnici skupaj s kanalizacijo.
- Z Javnim zavodom Arboretum smo podpisali pogodbo za ureditev grajskih vrtov skupaj s podpornimi zidovi in ureditvijo dveh drevoredov. Dela so v teku.
- Ministrstvu za okolje in prostor smo predali investicijski elaborat za zgraditev čistilne naprave. Čakamo njegovo uvrstitev v financiranje iz proračunskih sredstev.
- V Lipici je bilo v letu 2008 izvedenih 15 kategoriziranih in vrhunskih konjeniških tekmovanj, na katerih je sodelovalo več kot 1000 konj in konjenikov iz 25 držav. S tem je Lipica postala svetovno središče lipicanca.
- V Lipici je bila junija 2008 konferenca evropskih državnih kobilarn ESSA (European State Stud Association), Matjaž Pust pa je bil izvoljen v petčlansko predsedstvo te organizacije, v kateri predstavlja državne kobilarne lipicanske pasme.
- V Lipici prirejamo mednarodne konjerejske, konjeniške in veterinarske seminarje (kovaštvo, seminar o reprodukciji za konjarje, korekcija zob pri lipincancih za veterinarje, izobraževanje ocenjevalcev, npr. avstrijskega združenja rejcev malih konj itn).
- Dopolnili smo ponudbo z otroškimi poni programom, s programom jahanja za različne nivoje in uvedli nove programe jahanja.
- Podpisali smo pogodbo s Slovensko vojsko za sodelovanje pri oblikovanju protokolarne enote.
- Skladno s spremenjenim Zakonom o Kobilarni Lipica smo ustanovili gospodarsko družbo Lipica Turizem, d.o.o.
- Reorganizirali smo službo za prodajo in marketing; uveden je princip centralne prodaje, preselitev na primernejšo lokacijo. Izbran je nov vodilni kader.
- Uspela nam je povezava z mestom Trst in s tržaškim zaledjem (Miramare, Devin). Lipica je povezana z lokalnimi agencijami in sodeluje s turistično organizacijo mesta Ljubljana.
- Uredili smo terase z novo prijetnejšo opremo, izboljšali smo gostinsko ponudo, spremenili smo organizacijo malice za zaposlene, v kuhinji smo namestili novega vodjo in izvedli izobraževanja s francoskim kuharjem.

Stara jahalnica je preurejena v muzej kočij.
Fotografija: Sibil Slejko

Sklepni del mednarodnega seminarja dvovpreg 2009
Fotografija: Jacqueline Zimmermann.

- Uredili smo delilnico hrane za zaposlene.
- Poteka projekt ureditve informacijskega omrežja: kupljen je finančno-računovodski program in vzpostavljena je povezava med njim ter programom, ki teče na prodajnih mestih (POS).
- Z zunanjo marketinško agencijo smo začeli delati na postavljanju strategije marketinga, odnosov z javnostmi in postavljanja marketinškega načrta ter definiranja marketinških produktov.
- V gostinstvu smo postavili normative za porabo živil, uvedli nadzor materialne porabe ter centralizirali nabavo in kontrolo.
- Pridobili smo gradbeno dovoljenje za zgraditev čistilne naprave
- Sanirani smo igrišče za golf, uredili drevored in ograjo ter nabavili opremo za vzdrževanje igrišča s finančnimi sredstvi iz Evropskega sklada za regionalni razvoj.

Kobilarna je pripravila tudi načrt prostorskih ureditev. Prvi del je po končani javni obravnavi in usklajevanju med pristojnimi ministrstvi z uredbo sprejela Vlada RS. Drugi del načrta prostorskih ureditev, ki obsega tudi dograditev golfskega igrišča, je v medresorskem usklajevanju. Golf igrišče, ki je v Lipici že dvajset let, je za nekatere sporno, zato je Kobilarna izvedla vse zahtevane raziskave tal, flore in favne. Tu upoštevamo dejstvo, da je Vlada RS pogojno dopustila dograditev golf igrišča, če bi Kobilarna pridobila potrebna strokovna mnenja. Vse raziskave, vključno z zadnjo, ki jo je opravil ZRC SAZU, dopuščajo dograditev igrišča za golf.

Kobilarna Lipica je v štirih letih na področju konjereje in konjenišva dosegla izjemen napredek, nekoliko slabše pa je na področju turizma in gostinstva. Kot je znano, je Kobilarna leta 2005 poskušala oddati v najem gospodarski del, vendar neuspešno, ker potencialnim najemnikom ni mogla dati nikakršnih zagotovil, da bodo lahko dogradili golf igrišče in brez velikih zapletov preuredili hotele in tako naprej. S sprejemom načrta prostorskih ureditev bo Kobilarna Lipica zagotovo zanimivejši poslovni partner, kot je bila doslej.

Lipica turizem, d.o.o., je v letu 2008 poslovala pozitivno, beležila je manjšo bilančno izgubo, vendar **ima iz poslovanja pozitiven rezultat.** Javni zavod pa je v manjši

izgubi predvsem zaradi visokih stroškov žitaric (oves) ter računovodskih prikazov amortizacijskih pozicij. Vlada RS je v obdobju od leta 2004 do leta 2008 zagotovila sredstva za nujne investicije na področju javne službe, leta 2008 pa je tudi poplačala stare dolgove. Kljub stalnim prizadevanjem pa **sistemsko financiranje javne službe še vedno ni urejeno**, tako kot bi bilo treba, zato se v kobilarni vsako prvo četrtletje pojavljajo hude finančne težave. Kobilarna je specifičen proračunski porabnik in če je stroka določila, da mora biti v čredi 358 konj, potem mora država proračun sredstva zanje tudi redno zagotavljati.

Svet kobilarne Lipica meni, da je Kobilarna v preteklih letih pomembno napredovala in da utrjuje svoj poloožaj kot svetovno središče lipicanca. Tu gre zasluga vsem zaposlenim, posebej pa direktorju Matjažu Pustu in strokovnemu vodji dr. Marku Marcu. Žal je v zadnjem obdobju prišlo do pogina dveh žrebcev. Vse dosedanje raziskave kažejo na to, da je bilo lahko več vzrokov, nesporno pa je bilo ugotovljeno, da cepljenje konj nima nikakršne povezave s poginom teh dveh žrebcev.

Svet Kobilarne meni, da je bila uporaba neregistriranih cepiv pri določenemu številu konj nedopustna in od vodstva Kobilarne zahteva, naj z ustreznimi ukrepi zagotovi, da se kaj takega ne bo več dogajalo. Strokovni vodja, ki je sicer nesporen strokovnjak na področju lipicanske pasme, bi moral poznati in upoštevati zakonodajo. Morebitni dobri rezultati pri uporabi določenih cepiv v drugih kobilarnah niso zadostna osnova za uporabo neregistriranega cepiva v Kobilarni, čeprav bi s cepivom konjem prihranili kirurško skopljenje.

Ob izteku mandata Svet Kobilarne Lipica izraža zahvalo in pohvalo vsem zaposlenim v obeh delih Kobilarne Lipica in izraža upanje, da se bodo odlični rezultati, doseženi v zadnjih letih, nadaljevali.

Dr. Mihael Brejc, poslanec R Slovenije v Evropskem parlamentu - predsednik Sveta Kobilarne Lipica

Zimski dan odprtih vrat

KULTURNI DAN V KOBILARNI LIPICA

Klavdij Čehovin

V Kobilarni Lipica se že tradicionalno vsak prvi vikend v oktobru odvijajo dnevi kobilarne, v okviru katerih je vrhunec dogajanja nedeljski dan odprtih vrat z gala predstavo. Dnevi kobilarne so v prvi vrsti namenjeni predstavitvi rejskih in konjeniških dosežkov, obenem pa predstavljajo tudi konec tekmovalne in turistične sezone. Ena izmed značilnosti zlasti dneva odprtih vrat je množična obiskanost, ki je v letu 2008 krepko preseгла 10.000 obiskovalcev.

Kobilarna Lipica je izvorna kobilarna kultivirane pasme konj ter vedno bolj pomemben mednarodni konjeniški center, v katerem vsako leto pripravimo več kot deset različnih konjeniških tekmovanj in prireditev s področja dresurnega jahanja, vožnje kočij in preskakovanja ovir. Tudi v letu 2009 bo Lipica gostila podobno število domačih in mednarodnih konjeniških tekmovanj.

Kobilarna Lipica pa je tudi eden izmed najbolj pomembnih kulturnih spomenikov Republike Slovenije, ki je bil zakonsko zaščiten leta 1996 z ustanovitvijo Javnega zavoda. Kulturni vidiki so v Lipici prisotni v različnih oblikah. Začnemo lahko z samim lipicancem, eno najstarejših kultiviranih pasem konj na svetu, ki predstavlja pomembno kraško tehnološko dediščino in živo tradicijo vzreje, ki poteka na Krasu neprekinjeno že 429 let. Na posestvu Kobilarne Lipica je tudi več kot 70 različnih objektov iz različnih obdobij pretekle in polpretekle zgodovine in večina njih je tudi spomeniško zaščiten kot kulturna dediščina. Na koncu pa predstavlja območje Kobilarne Lipica tudi pomemben element kulturne krajine, ki se je izoblikoval v stoletjih dela s konji in življenja tukajšnjih kraških prebivalcev.

Zaradi vsega naštetega mora Kobilarna Lipica, poleg pomembnega rejskega in konjeniškega centra, postati tudi eno izmed središč kulturnega dogajanja na Krasu in tudi v širšem prostoru. Sodelovanje z lokalno skupnostjo je zato tu nujno, kajti le tako lahko Lipico in Kras nadgradimo tudi v prepoznavno kulturno destinacijo.

Leto 2008 je bilo pomembno pri ponovni valorizaciji izredno bogatega opusa umetnika Avgusta Černigoja, saj so dela, ki se hranijo v depozu galerije Avgusta Černigoja v Lipici, omogočila štiri vsebinsko zaokrožene razstave, ki so bile pripravljene v Kopru, Kranju, Mariboru in sami Lipici. Poleg tega so bile v Lipici tudi številne fotografske in umetniške razstave s poudarkom na konjih in Krasu.

Načrti za leto 2009 vključujejo številne projekte s področja kulture. Tudi zato se je že dalj časa razmišljalo, da se določi dan v letu, ki bo v Lipici namenjen pretežno predstavljanju kulturnih vsebin. Slovenski kulturni praznik, 8. februar, je že zaradi vse simbolike, povezane s Francetom Prešernem, dan, ki smo ga v Kobilarni Lipica izbrali za dan, ko se bodo vsako leto na stežaj odprla njena vrata in ko bodo imeli obiskovalci v okviru zimskega dneva odprtih vrat možnost bolje spoznati Lipico tudi s stališča kulturne dediščine in krajine v širšem kontekstu Krasa.

V nedeljo, 8. februarja 2009, smo tako v Kobilarni Lipica prvič pripravili njen zimski dan odprtih vrat. Nedeljsko

jutro se je začelo z dežjem, vendar to ni zaustavilo njenih najbolj zagretilih obiskovalcev, da ne bi prišli v Lipico. Z izboljšanjem vremena pa je ta dan skoraj tisoč obiskovalcev izkoristilo možnost njenega ogleda in sodelovanja v pestrem programu.

Tako so bila prvič predstavljena in izvedena tri tematska vodenja, ki bodo tudi v prihodnje popestrila in nadgradila redne vodene ogleda po kobilarni.

To so tematsko vodenje 'Prvi stik s konjem', v okviru katerega je potekala praktična predstavitev lipicanca, dela z njim in njegovih značilnosti. Ta tematski ogled bo na voljo predvsem osnovnošolskim skupinam v okviru učnega načrta in bo prilagojen različnim triadam. V okviru tega ogleda je bil na voljo tudi prikaz podkovanja konj, ki je v kobilarni vsakodnevno opravilo, za mnoge obiskovalce pa je to redka priložnost videti obrt, ki se jo kljub vsemu napredku še vedno opravlja na tradicionalni način.

Tematski 'Peš ogled posestva' je namenjen vsem, ki bi radi Lipico spoznali tudi zunaj območja stavbne dediščine. Je tudi del rednega ogleda Lipice. Peš ogled posestva tako omogoča, da se obiskovalci seznanijo tudi z drugimi elementi kraške kulturne krajine na posestvu Kobilarne Lipica. Med njimi so najbolj tipični objekti: fontana, kal, ledenica, zbiralniki za vodo, vodne ploščadi in dolina Lurške Matere božje. In nič nenavadnega tudi ni, če se med sprehodom po posestvu sreča kakšno divjo žival, npr. srno ali divjega prašiča.

V letu 2008 je bila končana prva faza oblikovanja muzejske zbirke kočij, ki šteje 17 primerkov in se nahaja v prvi pokriti jahalnici v Lipici iz leta 1852 in je del hlevskega kompleksa 'Na Borjaču'. Kočije in njihova zgodovina so pomemben element evropskega in svetovnega razvoja s temi prevoznimi sredstvi, saj je še pred 150 leti večina transporta in gibanja ljudi na daljše razdalje potekalo s kočijami, poleg tega pa je tudi lipicanec konjska pasma, ki se je tradicionalno uporabljala tudi za vožnjo kočij. Tematski ogled 'Svet kočij' tako obiskovalcem predstavi zgodovino kočij in kočijaženja, družine posameznih kočij, ki jih v lipiški muzejski zbirki najdemo šest, ter tudi moderne vidike uporabe kočij.

Kot zanimivost lahko pripišem tudi, da je 7. in 8. februarja 2009 v Lipici potekal tudi dvodnevni mednarodni teoretično-praktični seminar vožnje dvovpreg, ki se ga je udeležilo več kot 90 udeležencev iz devetih držav. To je še en dokaz, da vožnja kočij ni le del zgodovine, ampak je zanimiva aktivnost, kateri priljubljenost narašča tudi v Sloveniji. Tako se tudi v okviru oktobrskih dni kobilarne redno odvijajo mednarodna tekmovanja v vožnji enovpreg, dvovpreg in štirivpreg.

V galeriji Avgusta Černigoja je bil na slovenski kulturni dan, poleg stalne razstave več kot 400 umetnikovih del, predstavljen tudi nov film z naslovom "Avgust Černigoj: Svoboda poučevanja", ki umetnika osvetljuje tudi s stališča njegovih učencev in njegovega načina poučevanja. V 21-minutnem filmu tako nastopajo njegovi učenci in prijatelji: Lidija Kleindienst, Marjan Kravos, Pavel Morpurgo, dr. Peter Krečič, Janja Rejec, Franco Vecchiet ter mag. Davor Kernel, kustus galerije Avgusta Černigoja. Film je nastal kot raziskovalna naloga pri predmetu Osnove vizualnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Avtorji filma so študenti: Matevž Breč, Tina Cavnik, Andrej Drevenšek, Nika Trbižan in Sibila Mesarič pod mentorstvo dr. Klemena Podnarta. Predstavitev filma sta pospremila tudi dva mlada glasbenika in sicer Matija Tavčar z vibrafonon in z bobni ter Daša Svetlič z oboo. Številni obiskovalci so z aplavzom nagradili avtorje, potrdilo pa se je skupno prepričanje, da je treba bogato delo in opus Avgusta Černigoja postaviti na mesto, ki mu pripada.

Ko pomislimo na Kras, seveda ne moremo mimo bogate kulture tipične kraške kulinarike. Sestavine, ki se uporabljajo na Krasu, se v mnogih pogledih prekrivajo tudi s širšim primorskim okoljem in prav posebej za 8. februar je Tatjana Butul iz Domačije Butul pripravila degustacijo figovih dobrot. Figa je na Primorskem ena izmed številnih kultur, ki je zmeraj bolj cenjena. Znana je kot dober afrodiziak, simbolizira prijateljstvo in plodnost, po zaužitju nas hitro napolni z energijo. Vsi pa tudi vemo, da je bil nadimek Franceta Prešerna tudi Doktor fig. Otroci so ga tako klicali, ker je med prenekaterim srečanjem z njimi iz žepa potegnil kakšno suho figo in jih razveselil z njimi. Beseda figa spominja na marsikaj - tudi na konjsko figo. A v okviru degustacije je bil poudarek na simboliki velikega Prešerna kot Doktorja fig in fige - sadeža, ki raste tudi v naši deželi, deželi slovitih lipičancev.

Poleg degustacije figovih dobrot so bile v Hotelu Maestoso na voljo tudi ustvarjalne grafične delavnice, v katerih so najmlajši v igri spoznali, kako nastane knjiga. Ko pa govorimo o pravih knjigah, je avtorica Jana Vejnovič na ta dan v Lipici predstavila tudi novo obsežno knjigo o konjih z naslovom Naši konji.

Kladvij Čehovin, direktor marketinga Lipica turizem, d.o.o., Lipica
Fotografije: Sibil Slejko

Prvi kulturni dan v Lipici je tako vsekakor izpolnil pričakovanja in potrdil, da je bila odločitev zanj pravilna. Hvala vsem, ki ste prišli, da smo lahko skupaj preživeli lep kulturni dan v Lipici! Naš namen je namreč, da postane Kobilarna Lipica pomembna točka kulturnega dogajanja vsak dan v letu. Zato bralce vabimo, da s svojimi idejami in predlogi o skupnih projektih sodelujejo in s tem pripomorejo, da bo Lipica res postala eden izmed centrov kulturnega dogajanja na Krasu!

Sicer pa že zdaj vsi vabljeni na prireditev Kulturni dan in zimski dan odprtih vrat v Kobilarno Lipica 8. februarja 2010!

Številni ogledi kobilarne in prikaz podkovanja konj

Ogled filma o Avgustu Černigoju

Degustacija slastnih figovih dobrot

Turizem KRAS, destinacijski management, d. d.

NA POTI K POSLOVNI ODLIČNOSTI

Matjaž Berčon

Pred enim letom so bile družbene in gospodarske razmere povsem drugačne kot danes, pa tudi kratkoročni cilji našega podjetja so bili bistveno drugačni kot danes. Bili smo na začetku predsedovanja Evropski uniji, nahajali smo se v času večletnih gospodarskih rasti in obetala se nam je še ena izjemno dobra sezona. Tik pred nami je bil razpis dolgo pričakovane 20-letne koncesijske pogodbe.

Gospodarska rast se je v drugi polovici leta ustavila, kar smo najprej občutili prav v avgustovskem obisku Postojnske jame in v zmanjšani dodatni potrošnji. Niti obetavni dolgotrajni učinki predsedovanja EU in večje prepoznavnosti Slovenije niso pomagali. Do konca meseca novembra je bilo le slabše in slabše. Pravočasen odziv in priprave na decembrsko dogajanje pa so trend ponovno obrnile. Vsaj začasno in na mikro ravni. Decembra smo zopet poslovali nad pričakovanji. Pozitiven trend se sicer nadaljuje v januarju, vendar predvsem na račun zategovanja pasu, medtem ko se obisk nikakor noče pobrati. Morda pa spomladansko sonce spodbudi tudi nove obiskovalce? Predvsem se v naslednjih tednih do 3. maja nadamo domačih in drugih bližnjih gostov, ki si bodo ogledali imenitne razstave v Koncertni dvorani. Skupaj se potrudimo, da jih bomo gostoljubno sprejeli in da se bodo v naši sredini dobro počutili. Tako, kot to vedno znova znamo narediti. Ne glede na kakšno kritično besedo o našem delu smo lahko samozavestni in prepričani, da delamo prave stvari.

Za nami je petletno obdobje intenzivnega notranjega prestrukturiranja, ki se odraža na različnih ravneh. Povečali smo učinkovitost poslovanja vseh enot, veliko je bilo narejenega zlasti na kadrovskega področju, veliko novosti je bilo

preizkušanih in nekatere tudi uvedene. Večinoma na račun razvoja dodatnih storitev zlasti v gostinskem in trgovinskem segmentu, precej pa tudi na račun nove ponudbe, kot so posebni doživljajski ogledi jam za manjše skupine, popolnoma novega segmenta organizacije različnih prireditev in dogodkov v Jamskem dvorcu in Predjamskem gradu, pa tudi s povečevanjem ogledov v Predjamskem gradu, Parku vojaške zgodovine in Vivariju Proteus.

Druga faza prestrukturiranja, v katero smo ravno dobro zakorakali in je bila pomembno odvisna tudi od podpisa dvajsetletne koncesijske pogodbe za upravljanje z jamskimi sistemi, bo predvsem v znamenju prestrukturiranja naše ponudbe na vseh treh lokacijah, kjer smo sedaj prisotni.

V Pivki smo že pred časom z Občino Pivka po modelu javno-zasebnega partnerstva začeli z vzpostavljanjem Parka vojaške zgodovine, za območje pred Postojnsko jamo je v sklepnih fazah sprejem občinskega podrobnega prostorskega načrta, ki bo omogočil zaokrožitev ponudbe v parkovni koncept s prenovo parkovne infrastrukture in hotela Jama v sodoben in današnjim potrebam prilagojen produkt, v Predjami pa prav tako nastaja koncept Parka srednjeveškega življenja, kjer se bodo ogledu Predjamskega gradu pridružile tudi ostala potrebna turistična infrastruktura in dodatne zanimivosti.

Nov prostorski načrt za območje pred Postojnsko jamo je del mozaika nove celotne razvojne zasnove Občine Postojna, kjer ima v letošnjem letu še posebej osrednjo vlogo ravno mesto s svojim jedrom. Predvidevamo zgraditev nove vpadnice k Postojnski jami, tako da bo dostop z avtocestnega križišča lažji in hitrejši, medtem ko bo v obratni smeri pot potekala skozi mestno središče in s tem omogočila turistom postanek tudi tam.

Obstoječa Jamska cesta bo tako postala zares živa vez med turističnim biserom in mestnim jedrom. Ob cesti se bo obnovilo sprehajalno in kolesarsko pot ter drevored, ki se bo nadaljeval vse do vhoda v Postojnsko jamo. V mestu je navsezadnje nahaja kar nekaj zanimivosti, ki so pomemben prispevek k turistični ponudbi območja. Na Mestnem trgu je poslopje Inštituta za raziskovanje krasa, odpira se novo poslopje Notranjskega muzeja, zanimive so tudi nekatere ostale zgradbe.

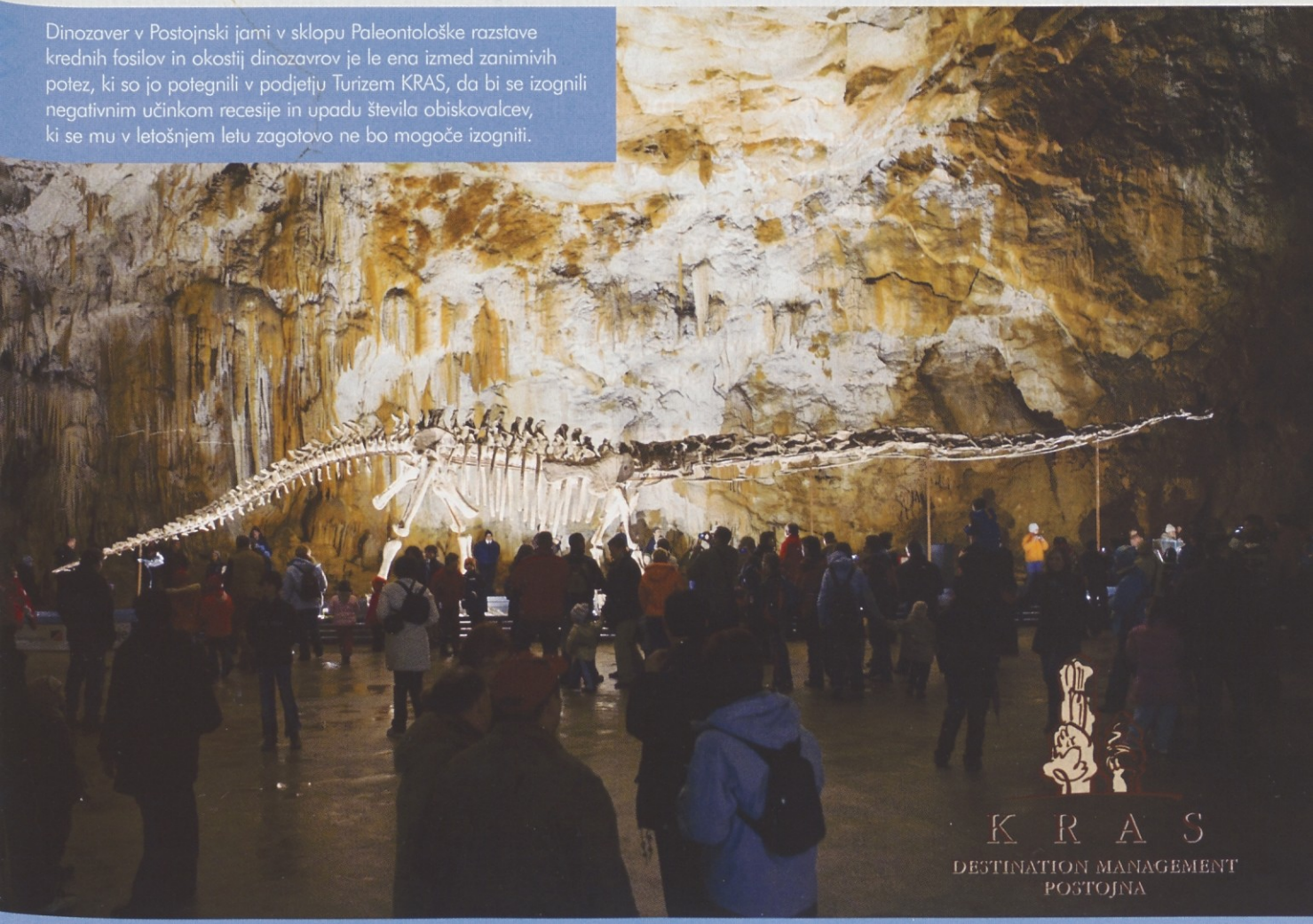
Vse to zahteva od nas - zaposlenih v delniški družbi Turizem KRAS, Postojna - stalno spremljanje razvoja dogodkov in nenehno prilagajanje tržnim razmeram. Razmere zahtevajo od vsakega posameznika, da se vedno znova znajde v novih pogojih življenja, delovnega okolja in da enostavno sprejema spremembe kot del vsakdanjika. Svet enostavno

teče prehitro. Nismo več v obdobju planskega gospodarstva, ko se je za posamezne petletke načrtovalo posamezne aktivnosti... No, nekaj takega je pri nas ostalo povezano z načrtovanjem vlaganj v naravne vrednote, saj smo zavezani dolgoročnemu dvajsetletnemu programu in kratkoročnim petletnim programom rabe. Vendar gre v tem primeru za občutljivo področje tako po vsebinski kot finančni plati. Na eni strani so to vlaganja v izjemne naravne vrednote, ki terjajo temeljit premislek in ne dopuščajo zgrešenih poskusov, na drugi strani pa gre za razpolaganje s koncesijskimi sredstvi, ki so del javnega denarja.

Zato lahko pričakujemo, da bomo še naprej v stalnem primežu dinamične sile, ki nas bo gnala k novim spoznanjem in rešitvam. Vsaj eden izmed ciljev pa bo zagotovo ostal vedno dolgoročen in nam pomenil svetilnik na obzorju: to je poslovna odličnost naših zaposlenih in podjetja kot celote. Z optimizmom gledam naprej in vse sodelavce spodbujam, da se mi pri tem optimizmu pridružijo!

Matjaž Berčon - direktor podjetja Turizem KRAS, d. d., Postojna

Dinozaver v Postojnski jami v sklopu Paleontološke razstave krednih fosilov in okostij dinozavrov je le ena izmed zanimivih potez, ki so jo potegnili v podjetju Turizem KRAS, da bi se izognili negativnim učinkom recesije in upadu števila obiskovalcev, ki se mu v letošnjem letu zagotovo ne bo mogoče izogniti.

K R A S

DESTINATION MANAGEMENT
POSTOJNA

Vlasto Kopač (1913-2006),
vreden spomina

ARHITEKT IN KONSERVATOR - VZOR MNOGIM GENERACIJAM I.del

Marijan Slabe

"Velika planina je visokogorska kraška planota v vzhodnem delu Kamniško-Savinjskih Alp. Razmerno uravnan svet, ki se razteza na nadmorski višini med 1300 in 1600 metri, z vseh strani, razen s severa, obdajajo rečne doline z zelo strmimi pobočji. Planoto gradijo srednje in zgornje triasne karbonatne kamnine, ki so bile po močnem narivanju v spodnjem pliocenu podvržene zakrasedanju, v času poledenitve pa tudi glacialnim procesom. Današnja podoba Velike planine so kopasti vrhovi in zaprte globeli - vrtače skledaste ali lijakaste oblike, udornice - ter suhe doline. Na površju tradicionalnih visokogorskih pašnikov najdemo tudi kotličce, škraplje in žlebiče. V podzemlju Velike planine pa je bilo do sedaj raziskanih in registriranih 16 jam in brezen, od katerih jih šest vsebuje led, ki so ga včasih izkoriščali pastirji. Najdaljša in najgloblja jama je Jama v Kofcah, dolga 1090 metrov in globoka 103 metre".

Tako doktorica Nataša Ravbar na kratko opiše mnogim ljudem turistično precej znano Veliko planino, ki spada med kraška območja na Slovenskem. Sam pa sem se odločil, da njenemu strokovnemu orisu dodam še podobo pred skoraj tremi leti preminulega ljubitelja omenjenega pogorja in sooblikovalca tamkajšnje kulturne krajine, slovenskega arhitekta Vlasta Kopača, ki mu zasluge za njen razvoj priznavajo domači in tuji raziskovalci ter vsi poznavalci življenja v kraškem visokogorju.

Revija Kras je pri nas gotovo zelo primerna, da z njo bralci spoznajo omenjenega varuha kulturnih vrednot, ki je soustvarjal sedanjo podobo Velike planine in skrbel, da je ne bi ogrožal tolikokrat uničujoč in prepogosto nerazumevanja poln sodobni čas.

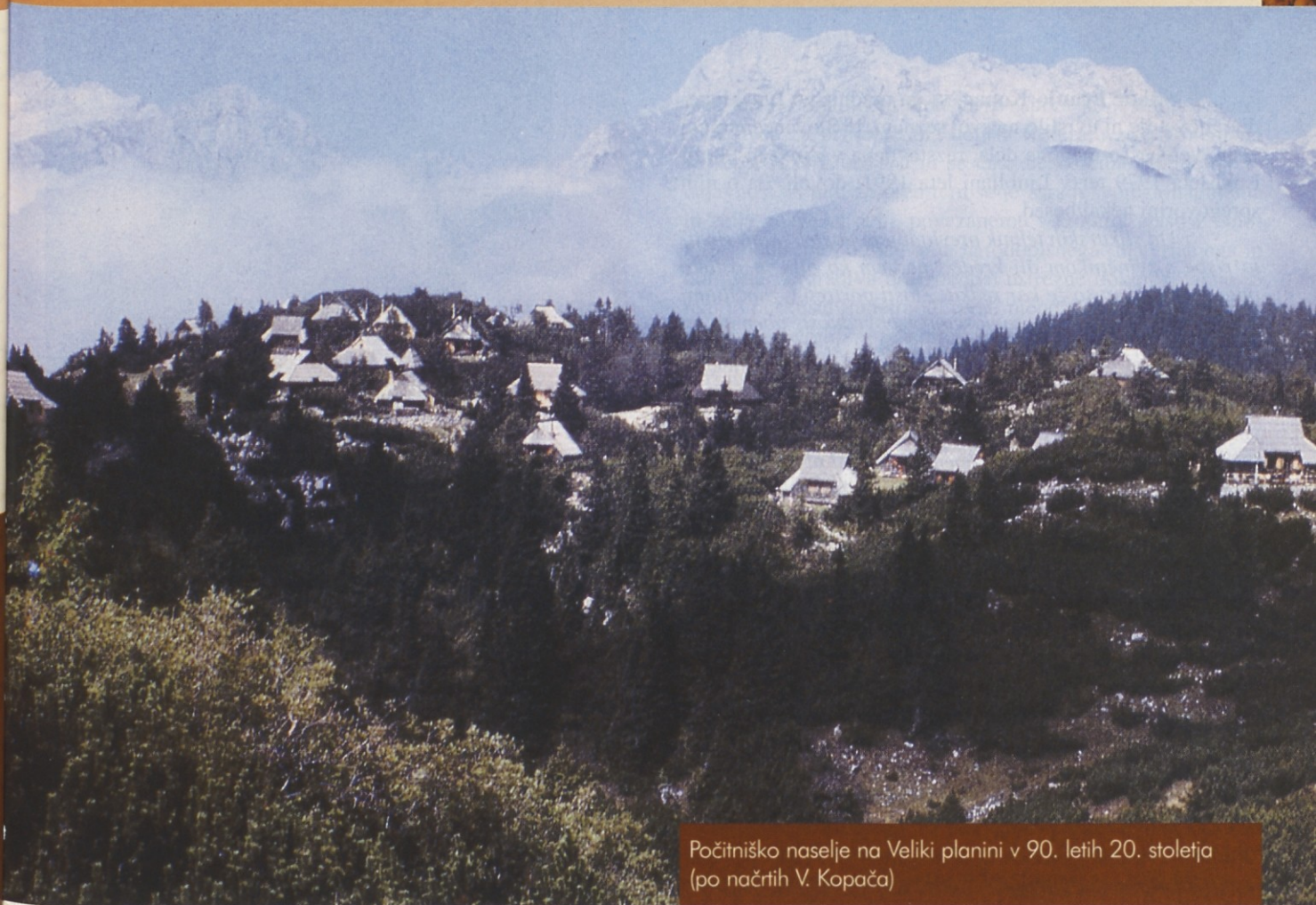
Ni več veliko konservatorjev, ki so osebno poznali Vlasta Kopača, saj je preteklo štirideset let, odkar je zapustil njihove vrste in se upokojil, nemalo pa jih, žal, zanj še slišalo ni. Tisti, ki niso imeli priložnosti, da bi ga srečali, a so zanj zvedeli od drugih - saj, kdo pa še ni slišal za dachavske procese in trpljenje na njih obsojenih - pa so ga lahko prepoznali kot konservatorja arhitekta in varstvenika okolja prav ob pojmu Velika planina, saj nihče, ki se vsaj malo spozna na zgodovino planinstva in alpinizma ali ljubi gore, pri tem ne more mimo njegovega imena.

Takoj na začetku naj bralcu povem, da poglavja iz Kopačevega življenja, ki zadevajo njegovo planinstvo in njegov alpinizem, tukaj izpuščam, oziroma se jih le dotikam, ker jih tako ali tako najdemo na straneh planinskih

publikacij. Poudariti pa moram, da je svojo osebnost s planinarjenjem nadgrajeval in da ga je tudi ljubezen do gorâ razvila v človeka - humanista velikega kova in poštenjaka od glave do petá ter **vzor mnogim generacijam**.

Prav tako se v glavnem izognem opisu Kopačevih življenjskih bitk za nove družbene in socialne ideale, ki jih je bojeval že pred drugo svetovno vojno ter nadaljeval med vojno tudi v času trpljenja v Dachau in pozneje in katere so ga skovale v jeklenega, pokončnega in premočrtnega človeka z globoko vsajeno etično držo.

Niti nimam namena podrobneje predstaviti gotovo najbolj tragičnega, a vendar zmagovitega dela Kopačevega življenja - trnove poti, ki jo je prehodil v času dachavskih procesov, ki bodo za vedno ostali madež v slovenski zgodovini.

Počitniško naselje na Veliki planini v 90. letih 20. stoletja
(po načrtih V. Kopača)

vinski epopeji. Ob tem naj pripomnim, da me spominja na Hamleta, saj se je kakor danski princ neuklonljivo bojeval za resnico in pravico, kar ga je skoraj stalo življenja. Vsemu navkljub pa je dokazal, da resnica na koncu vedno premaga laž, čeprav mora imeti človek za to včasih na voljo dobrošno mero časa. Iz tega apokaliptičnega obdobja je Vlasto Kopač izšel kot ponosen človek z upanja polnim pogledom, uprtim v življenjski smisel, in je danes pravzaprav pojem v razpravah o takratnih dogodkih, za katere težko dojamemo, da so jih ljudje zmožni storiti. Bralec naj se spomni samo knjige Igorja Torkarja Umiranje na obroke, v kateri takoj spoznamo vsiljeno vlogo, ki jo je moral Vlasto Kopač pod pritiskom oblasti ne le odigrati, ampak jo v krvavem potu tudi v resnici živeti!

O Kopačevi napredni, komunistično naravnani drži, ki se je odražala ne samo v besedah, marveč tudi v dejanjih, natančneje ne razlagam, saj jo lahko razberemo iz njegovega delovanja nasploh. V pogovoru za Žirovski občasnik (1996) je na vprašanje, ali je bil 12. aprila 1952, ko je prišel iz zapora, sam v sebi še komunist, odgovoril povsem jasno in pri tem odkril svojo premočrtnost in poštenje: "Svojega svetovnega nazora zaradi maltretiranja med zasliševanjem ter krivične obsodbe in zapora nisem spremenil. Kam pa bi prišli, če bi zaradi izrojene varnostne službe in fobije njenih gospodarjev pred tujimi agenti kar zavrgli svoj svetovni nazor in prepričanje, da je mogoče naše življenje in družbeni sistem spremeniti na bolje?!"

Kopačevo delo in njegove dosežke bi lahko razdelili v glavnem na štiri zvrsti, ki razkrivajo široko paleto njegovih prizadevanj na kulturnem področju in katerim se na tem mestu nekoliko podrobneje posvečam. To so: **spomeniškovarstvena dejavnost, čista arhitektura, likovno izražanje in publicistika**. Pogosto sta se njegov delovni in ustvarjalni zanos kazala sočasno na več različnih področjih, in to tudi v poudarjenem konstruktivnem obsegu. Zato v nadaljevanju svoja zapisana razmišljanja uravnavam samo v dve smeri, ki sta bistveni za prikaz tega slovenskega arhitekta in likovnega ustvarjalca, a se med seboj največkrat prepletata, tako da ju ni moč obravnavati ločeno. Seveda pa najprej navajam nekaj Kopačevih življenjepisnih podatkov!

Čeprav rojen 3. junija 1913 v Novi vasi pri Žireh, je Vlasto Kopač osnovno šolo dokončal v Kranju, kjer je bil njegov oče, akademski slikar Franjo Kopač, gimnazijski profesor risanja oziroma likovnega pouka. Vendar se je po materini smrti z njim kmalu preselil v Split, od koder pa se oče ni več vrnil v Slovenijo, saj je leta 1941 v Dalmaciji umrl.

O tem, da zveze z domovino Franjo Kopač nikoli ni zanemaril ali celo prekinil in da je ohranil spomin nanjo, priča okrog petnajst razglednic, na katerih je z njegovo roko upodobljena zbirka iz slovenskega narodopisnega sveta. Dandanes so te razglednice predvsem med zbiralci zelo iskano blago.

Slikar Franjo Kopač, ki ga uredništvo Enciklopedije Slovenije ni uvrstilo na svoj seznam, je Slovencem manj znan, vendar so njegova dela, razstavljena v Žireh in Škofji Loki leta 1979 ter v Ljubljani leta 1991, dovolj, da o njih spregovorim nekaj besed.

Od slikarskih tehnik prevladujejo pasteli, nato sledijo risbe s svinčnikom ali kredo, medtem ko olja niso tako pogosta oziroma so že kar redka. Zlasti portreti z značilnimi potezami čopiča kažejo samosvojo izpovednost, obenem pa tudi kakovost na dostojni ravni. V osebah, ki jih je portretiral, je iskal notranjo podobo, ki se je potem odrazila na sliki v njegovi zamišljenosti, občutju notranjega miru, zadovoljstvu. Portretu je želel vdihniti dušo in ga potegniti iz neme fotografske (ne)izpovednosti, obenem pa tudi ni hotel zatajiti oziroma se oddaljiti od klasičnih zakonitosti, ki so skozi zgodovino uveljavile njegove vrednote. Kljub temu pa ga je želja po perfekcionizmu pri posameznih stvaritvah morda preveč zapeljala v stran od njih.

Kopačevi portreti torej upodabljajo ne samo človekov zunanji videz, marveč v njih odkrivamo portretirančevo počutje, zaznamo trenutno dogajanje v njem. Po Stanetu Mikužu, ki je v razstavnem katalogu iz leta 1979 pravzaprav prvi na Slovenskem potegnil nekoliko globljo ocenjevalno črto pod njegov slikarski opus, gre pri tem za "dušeslovno" občutje. Pogosto se zdi, da želi oseba spregovoriti in nekaj izpovedati. Slikar je prvinski predvsem v iskanju človekove trenutne intimne, kar nadgradi s pretanjeno risarsko sposobnostjo. Stremi za milino duše, ki jo izpoveduje portretirančev, največkrat ženski obraz. Ostrih in trpkih potez čopiča nisem zaznal, celota ne daje vtisa hladnosti. Prav v tem vidim tudi kulminacijo njegove izpovedne slikarske moči.

Tudi pri krajinah, ki jih sicer ne poznam dovolj, izstopa "razpoloženjski trenutek", z drugo besedo rečeno, prevladuje dožemanje okolice v danem trenutku. Skratka, Kopačeve stvaritve odlikujejo nežni, lirični portreti in idilične krajine.

O njem je kritik v časniku *Novo doba* zapisal: "Prof. Franjo Kopač ne išče torej novih poti, pač pa se z izvrstno tehniko izpopolnjuje v stari šoli njegovega učitelja V. Bukovca... Zato so dela profesorja Kopača mila, ker ne stopa po poti ekstravagance, ampak povzdiguje lepoto nad vse."

Še vrsto naklonjenih, ugodnih ocen njegovega dela zasledimo v priložnostnih prispevkih ob razstavah, ki jih je imel v Gorici, Ljubljani, Beogradu in večkrat v Splitu (od 50 do 120 risb in slik).

Stane Mikuž je povsem upravičeno sklenil svoj pogled na slikarja in njegovo delo z besedami: "Šele temeljit študij vse umetnikove slikarske zapuščine nam bo odprl vrata v njegov ustvarjalni svet, ta razstava (misli na razstavo v Žireh oz. Škofji Loki leta 1979, op. M.S.) pa nam pomeni le prag, čez katerega bomo nekoč stopili v bogati hram slikarja in umetnika Franja Kopača."

Na koncu kataloga z zadnje razstave ob 50-letnici njegove smrti pa lahko preberemo naslednje besede Janeza Mesesnela: "Zato pozdravljamo njegovo sedanjo, po obsegu skromno, a solidno informativno dragoceno razstavo, ki po petdesetih letih vrača v naš zgodovinski umetnostni spomin začasno pozabljenega 'izgubljenega', toda kvalitetnega umetnika našega rodu."

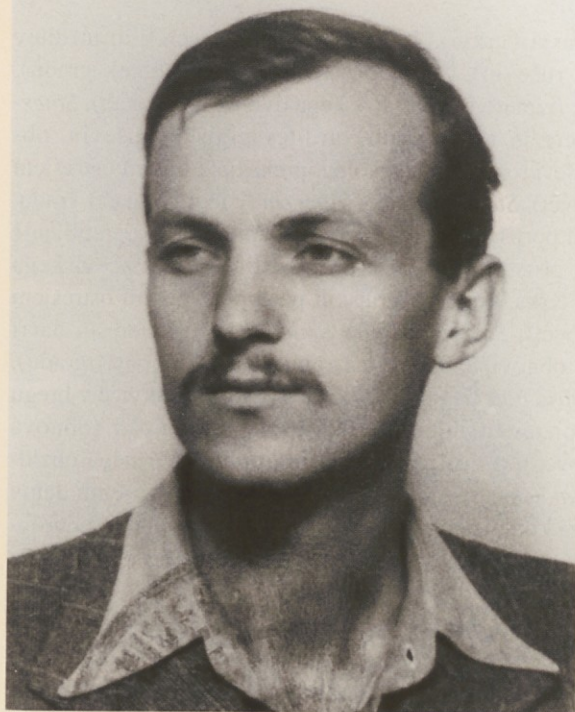

Franjo Kopač, avtoportret, 1920

V Splitu je Vlasto Kopač leta 1933 končal gimnazijo, z visoko šolo pa nadaljeval v Ljubljani, kjer se je leta 1934 na lastno željo vpisal na Oddelek za arhitekturo Tehniške fakultete v Ljubljani v seminar prof. Jožeta Plečnika. Ta je v mladem študentu hitro zaznal izjemne delovne navade in risarske sposobnosti ter ga pritegnil k aktivnemu delu. Vključil ga je v projekt ljubljanskih Žal, v okviru katerega je risal detajle in načrte, količil tamkajšnje pokopališke objekte, sodeloval z obrtniki (risal delovne skice za pasarje, mizarje, cementninarje, soboslikarje, kiparje in slikarje) itn. Seveda pa je med Kopačeve dolžnosti spadal tudi nadzor nad vsemi obrtniškimi deli. Vse to je opravljal do odprtja pokopališča leta 1940. V seminarju pa je na Plečnikovo željo vse do začetka druge svetovne vojne nadaljeval z risanjem različne projektne dokumentacije. Tako je sodeloval pri profesorjevem projektu za zapornice na Ljubljani na sakralnem objektu na Velem Ižu, pri opremi glasil in knjig, umetnoobrtnih izdelkov za Lectarijo v Ljubljani, detajlih pasarskih in mizarskih izdelkov, nagrobniku za mater pesnika Iga Grudna idr.

Že na začetku druge svetovne vojne se je Vlasto Kopač pridružil odporu proti okupatorju in Osvobodilni fronti. Kot poznavalec in odličen likovni oblikovalec se je v tiskarni KPS ukvarjal s tiskom in z izdelavo žigov, denarnih bonov, raznih dokumentov, zastav itd. Leta 1943 so ga Nemci odpeljali v Dachau, od koder je prišel nazaj v Slovenijo junija 1945.

Po vrnitvi domov je sprva delal kot arhitekt v projektivnem biroju Ministrstva za gradnjo, ki ga je vodil prof. Edo Ravnikar, in v podjetju Dom. Poleg poklicnega dela se je posvečal tudi neposredni obnovi domovine. Njegov polet je še posebej izstopal pri obnovi in novi postavitvi požganih in

Vlasto Kopač leta 1942

porušenih planinskih domov, koč in dveh bivakov pod Skuto in pod Ojstrico, v katere je vložil neugnano in neustavljivo ustvarjalno silo in žar ljubezni do planinstva. V tistem obdobju je risal tudi turistične karte za območje Slovenije in Jugoslavije. Pri vseh omenjenih projektih, katerim je bil duša, že lahko zaslutimo pretanjen občutek za tako pogosto zanemarjene tradicionalne prvine. Čeprav človek sodobnosti, je upošteval osnovne zahteve v zvezi z varstvom okolja in v projektih iskal prilagodljivost slednjemu tako v materialih kakor v podobi objektov, ni pa zanemaril niti starožitnosti. Skratka, sledil je vsem tistim vzgibom, iz katerih je vedno izhajal njegov odnos do kulturne dediščine in narave sploh.

Njegovo delo ne vsebuje nobenih praznih in brezplodnih spekulacij; vselej je usmerjeno k enemu samemu cilju: kako zadostiti elementom, ki jih narekuje predvsem etika, ne pa le ljubezen in smisel človekovega početja na vseh ravneh življenjskega razvoja. Ali je potem kaj čudnega, da je že leta 1947 likovno sestavil, barvno ilustriral in dal v podpis takratni ministrici za kulturo Lidiji Šentjunc naravovarstveni dokument - plakat z naslovom **Odredba o zavarovanju redke flore**, ki vsebuje šest členov in našteva 39 rastlin. Tudi kadar so te vzgojene na zasebnih vrtovih, kot pravi 2. člen, je za to treba imeti ustrezno uradno potrdilo, saj prav tako izvirajo iz naravnega okolja. Seveda je akt določal tudi ustrezen nadzor in kazni za prekrške v zvezi z njihovim trganjem in uničevanjem. Ta varovalni dokument izbranega planinskega cvetja, ki ga lahko imenujemo zaščitna karta flore, ni po izidu v Uradnem listu LRS istega leta manjkal v nobenem planinskem domu ali koči. Tudi za to je poskrbel avtor.

Od oktobra 1947 do junija 1952 je Vlasto Kopač pretrpel golgoto, ki jo zgodovina imenuje dachavski procesi. Sprva je bil obsojen na smrt, pozneje pa na 20 let ječe.

Dve leti po pogojnem izpustu iz zapora je postal honorarni sodelavec za priložnostna dela v Referatu za spomeniško varstvo OLO Ljubljana in se tako neposredno vključil v to dejavnost. A tudi že pred tem se je zaradi svojega nagnjenja in želja posvečal delu, povezanemu s kulturo, zlasti z etnološko dediščino, od zbiranja narodopisnega (materialnega in duhovnega) gradiva do izdelave ustrezne dokumentacije. S tem je poskušal ljudem odkrivati njene žlahtne prvine, ki so trpele med vojno in se njihovo izginevanje še sedaj nadaljuje, saj jih lastniki pogosto zaničujejo in zato zapostavljajo.

V konservatorstvu se je zaposlil leta 1956, in sicer, ker je bil po izpustitvi iz zapora še brez državljskih pravic, kot pogodbeni arhitekt v istem Referatu (kjer je delal umetnostni zgodovinar dr. Nace Šumi), s čimer je še poglobil in sistematično razvijal privrženost slovenskim starožitnostim. Ob tem so mu bila v pomoč že z zakonom določena pravila in navodila ter vse več vzgledov doma in na tujem. Referat je sodil v Oddelek za kulturo z načelnikom Zvonetom Miklavčičem in imel prostore v prvem nadstropju Mestnega muzeja v Ljubljani, ki ga je vodil dr. Josip Mal. Ustanovil ga je leta 1951 takratni predsednik OLO Ljubljana dr. Marijan Dermastia - Urban, visok družbeni in politični delavec ter gospodarstvenik, ki je bil nekaj let pozneje tudi glavni akter rojstva Zavoda za ureditev stare Ljubljane.

Dr. Dermastia je imel dokajšen smisel za varstvo kulturne dediščine in je v marsičem poskušal razviti zanimanje zanj tudi v takratnih družbenopolitičnih forumih. Obenem je napredovala tudi organiziranost spomeniškovarstvene dejavnosti, na kar so vplivali pospešeni posegi v prostor in sčasoma še razvoj sorodnih služb. Začele so nastajati regionalne spomeniškovarstvene ustanove, katerih ustanavljanje so podpirali tudi različni pravni akti, predvsem **Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v LR Sloveniji iz leta 1961.**

Referat za spomeniško varstvo OLO Ljubljana se je leta 1962 prelevil v samostojen Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana (ZSVL), katerega delovno območje je zajemalo petnajst občin. Ni pa ta zavod opravljal del v zvezi s prenovo stare Ljubljane v občini Ljubljana-Center, kjer je bil v ta namen že prej, leta 1957, postavljen Zavod za ureditev stare Ljubljane (ZUSL), ki pa vse do leta 1962 ni imel konservatorja humanistične stroke. V njem so namreč prevladovali arhitekti in gradbeniki. Upravne, z veljavnim zakonom določene naloge je za ZUSL urejeval Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, šele pozneje je ZUSL prevzel tudi te zadeve. Ravnatelj ZSVL, ki je poleg strokovnih sodelavcev - umetnostnega zgodovinarja Milana Železnika ter etnologov Ade Bar Janša in Jerneja Šuštersiča - zaposloval še arhitekta in tehniškega risarja oziroma fotografa, je postal Vlasto Kopač.

Prvega julija 1968 pa so na osnovi sklepa OLO Ljubljana ZSVL ukinili. Zaradi splošnega napredka družbe in njenih vse večjih in obširnejših zahtev ter ne nazadnjegospodarnosti se je ta zavod tudi prostorsko združil z ZUSL na Karlovški 1 v Ljubljani. Nova ustanova je dobila ime **Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Ljubljana**, ki je obsegal 20 občin; izgubil je občini Kamnik in Domžale, a na drugi strani pridobil občino Škofja Loka. Tako je novi za-

vod obsegal naslednje: pet ljubljanskih občin ter občine Brežice, Cerkljica, Črnomelj, Grosuplje, Kočevje, Krško, Litija, Logatec, Metlika, Novo mesto, Ribnica, Škofja Loka, Trebnje, Vrhnika in Zagorje. Tudi **prvi ravnatelj tega zavoda je bil Vlasto Kopač**, ki je to delo opravljal do svoje upokojitve 30. aprila 1969. Na njegovem mestu so nato sledili: Marijan Slabe, Oton Jugovec, Staša Blažič, Aleksander Bassin, Janez Kromar, Blaž Peršin, Boris Vičič.

Vsekakor sta bila ZUSL in ZSVL prvi ustanovi v razvoju regionalne spomeniške službe na Slovenskem. Prej je vse delo v zvezi z varstvom spomenikov imel v svojih rokah **Zavod za spomeniško varstvo SRS**, ki pa je počasi dobival drug pomen in seveda s tem tudi drugačne zadolžitve in naloge. Delavci Republiškega zavoda, kakor smo ga imenovali, so imeli vse manj opravka z neposrednim, konkretnim delom na terenu, saj so z ustanovitvijo novih zavodov takšne naloge prevzemali slednji. Ker pa razvoj spomeniško-varstvene stroke na Slovenskem ni predmet moje obravnave, se spet vračam k osrednji vsebini.

Referat in poznejši ZSVL pod Kopačevim vodstvom sta izvedla vrsto strokovnih nalog, na katerih je temeljilo tudi poznejše delo spomeniške službe na tem terenu. Ko včasih berem strokovne podlage za različne elaborate, večkrat zasledim v njih stara izhodišča, vendar dopolnjena z novimi podatki ter dosežki, ki nudijo upravljalcem spomenika oziroma spomeniškega območja ter razpolagalcem s prostorom možnosti za čim uspešnejše izpolnjevanje z zakonom podprtih zadanih ciljev.

Na marsikaterem objektu so se akcije pozneje nadaljevale, le redkokje pa doslej tudi v celoti končale. **Vsekakor je nadvse zanimivo videti, koliko spomeniških akcij je že takrat opravljal Ljubljanski medobčinski zavod kljub izredno maloštevilni delovni zasedbi** in obširnemu ozemlju, ki ga je moral pokrivati.

Ker je vsebina posegov vsaj večinoma podrobneje razvidna iz poročil v Varstvu spomenikov ali v drugih publikacijah, jo tu ob imenih lokacij zgoščam v nekaj besed:

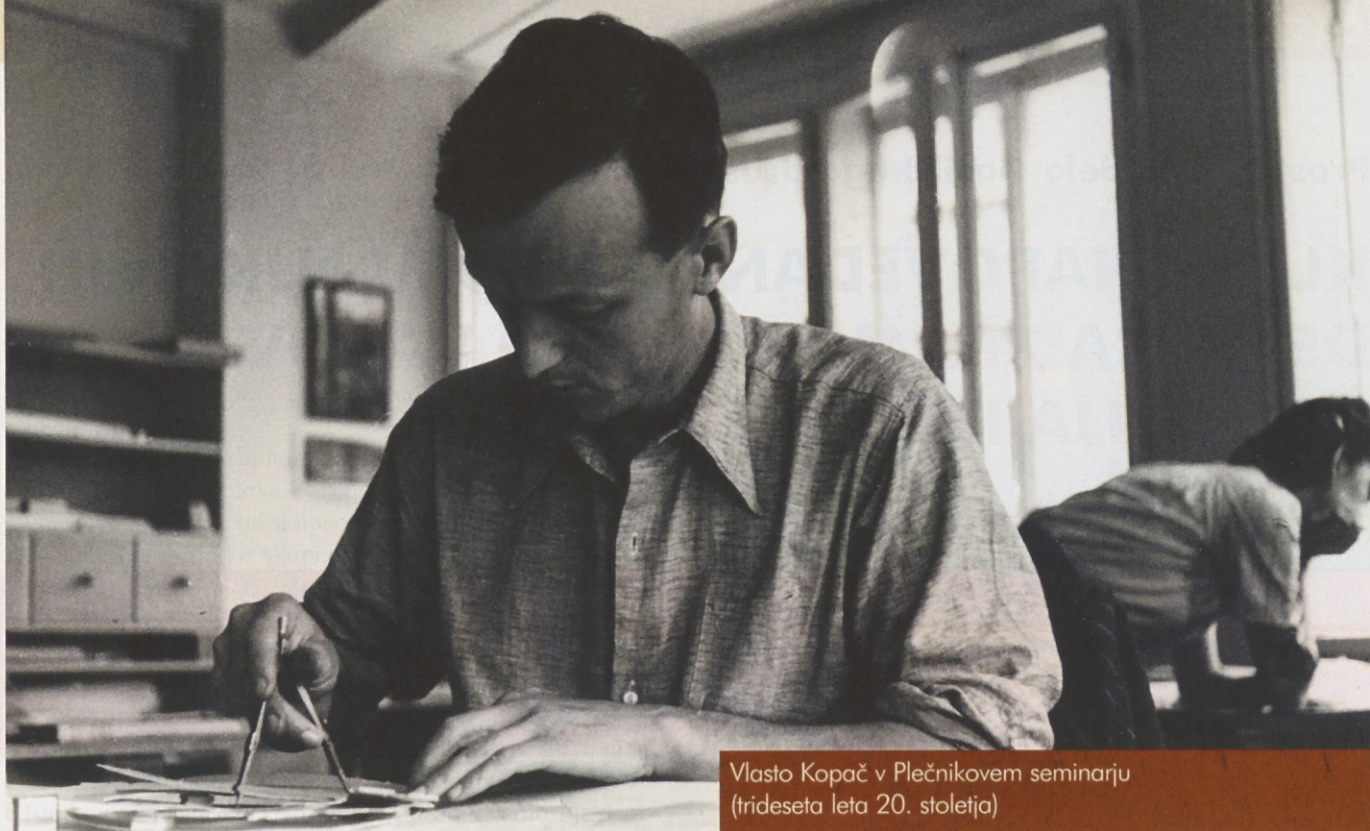
Bogenšperk (izmere in načrt gradu, celostna obnova in notranja ureditev prostorov, odstranitev porušene konjušnice, popravilo grajske strehe), *Brdo pri Lukovici* (izmere in načrt požganega gradu, obnova jugozahodnega stolpa, utrditev zidnega venca na južnem pročelju), *Dol pri Ljubljani* (zavarovanje grajskih ruševin in restavriranje dveh vrtnih paviljonov), *Fridrihštajn* (izmere in načrt grajskih ruševin), *Gamberk* (utrditev grajskih ruševin in Valvasorjeve kapele ter gospodarskega poslopja), *Goričane* (izmere in načrt gradu, celostna obnova gradu in dvorišča za potrebe Narodnega muzeja Slovenije - postavitve Skuškov zbirke, obnova stenskih in stropnih štukatur ter poslikav, pozidava porušenega dela vrtnega obzidja, drenaža grajske stavbe), *Gosteče* (konservatorska dela v cerkvi, restavriranje oltarjev), *Hmeljnik* (izmere in načrt gradu, pozidava porušenih delov stavbe, prekritje z novim ostrešjem in bobrovci), *Hudičev turn* (izmere in načrt stolpa v soteškem parku, prekritje strehe z novimi, vzporedno klanimi smrekovimi škodlami), *Kostanjevica* (izmere in načrt samostana, prekritje strehe, ureditev notranjih prostorov za galerijske potrebe, prekritje z novim ostrešjem in bobrovci, konservatorska dela v

samostanski cerkvi), *Kostel* (izmere, posnetek in utrditev grajskih ruševin), *Krumperk* (izmere in posnetek gradu), *Nadlišek* (izmere in načrt lovskega dvorca na Blokah), *Soteska* (izmere in načrt gradu, utrditev grajskih ruševin, obnovitev severozahodnega stolpa, prekritje z novim ostrešjem in bobrovci), *Stari grad nad Otočcem* (izmere in načrt gradu, pozidava porušenih delov stavbe, adaptiranje in opremljanje grajskih prostorov za potrebe investitorja farmacevtskega podjetja Krka, prekritje grajskih poslopj z novim ostrešjem in bobrovci), *Stari grad nad Smednikom* (izmere in načrt ruševin, obnovitvena dela na romanskem donjonu* gradu), *Sv. Rozalija pod Osojami* (odkritje temeljev cerkvice v bregu pod Osojami in njihova ureditev), *Škofja Loka* (obnova Homanove hiše, hiš na Lontrgu in utrditev mestnega obzidja), *Turjak* (izmere in načrt gradu, pozidava porušenih delov grajskega kompleksa, prekritje z novim ostrešjem in bobrovci, statična ureditev grajskih kril z armiranobetonskimi stropovi), *Valburga pri Smedniku* (restavriranje in utrditev fresk v dvorani Lazarinijevega gradu), *Videm na Kočevskem* (prekritje cerkvene strehe z bobrovci), *Žužemberk* (izmere in načrt gradu, pozidava obzidja, restavriranje grajskih stropov, prekritje z novimi ostrešji in bobrovci).

Na drugi strani **se je Kopač tudi sam lotil vrste del na pomembnejših spomenikih**, predvsem gradovih, kjer so bila navadno opravljena le različna nujna zaščitna dela z začetno obnovo zidov, še posebno pomembne pa so bile izmere teh objektov, ki so bile ponekod sploh prva njihova arhitekturna dokumentacija. Tako je Vlasto Kopač v času od zaposlitve do upokojitve v okviru delovnih nalog načrtoval, osebno vodil in nadziral akcije, v katerih so zajete nekatere zanimive podrobnosti, ki jih je širša strokovna javnost že nekoliko pozabila, a jih navajam prav zaradi tega. Seveda pa njihov seznam ni popoln, vendar je iz njega kljub temu videti Kopačevo veliko delovno vnemo.

Bistra (rekonstrukcija obrambnega stolpa v pribrežnem obzidju samostana, načrt po Valvasorjevi upodobitvi), *Butaličeva hiša v Mekinjah pri Kamniku* (obnovitvena in konservatorska dela, prekritje stavbe z novim ostrešjem in opečno kritino), *Cankarjeva hiša na Vrhniki* (obnova in notranja ureditev hiše, veže, črne kuhinje in ganka), *Hrastnik* (ureditev trga s spomenikom in reliefom Stojana Batiča), *Park kulturnikov v Ribnici* (zasnova in ureditveni načrt, načrti 14 spomenikov in obeležij ribniških kulturnikov v grajskem parku, detajli izvedbe in nadzor nad deli kamnosekov v delavnici Stanka Kunovarja), *Sv. Mihael v Iški vasi* (postavitev lapidarija** rimskih nagrobnikov v cerkvi s sodelovanjem arheologa Jaroslava Šašla, obnova cerkvenega obzidja z vhodnim portalom), *Sv. Primož nad Kamnikom* (izmere in načrt cerkvene stavbe, sondiranje stavbnih faz v stenah in substrukciji*** cerkve v sodelovanju z dr. Emilijanom Cevcem, restavriranje stenskih poslikav v ladji), *Tolsti vrh nad Semičem* (načrt za obnovo cerkvene strehe in prekritje z lesenimi škodlami), *Turjak* (vodstvo del, načrt za streho osrednjega stolpa), *Žirovnica* (ureditev spomeniškega kompleksa padlih talcev v mestu s spominskimi kamni in statuo talcev), *Jajce - BiH* (osvetlitev kulturnih spomenikov).

Kot arhitekt in likovni ustvarjalec je Vlasto Kopač pripravil in oblikoval tudi različne, v prvi vrsti

Vlasto Kopač v Plečnikovem seminarju
(trideseta leta 20. stoletja)

planinske razstave, saj mu je bila ta téma najbolj pri srcu. Tako je bila zelo odmevna razstava IKAR na Bledu, še bolj razstava ob 60-letnici Gorske reševalne službe. Ko so slovenski alpinisti dosegli velike uspehe v tujih gorstvih, je upravičeno menil, da je treba njihove rezultate predstaviti širši javnosti. Razstava o tem je vzbudila veliko zanimanja zlasti pri mladih. V razvoju planinstva pri nas se je nabralo nič koliko zanimive literature in druge dokumentacije, kar ga je spodbudilo k oblikovanju razstave **Planinska literatura in fotografija**.

Podal se je tudi v muzejsko sfero in uredil več muzejev ter oblikoval več stalnih muzejskih predstavitev, ki so bile povezane predvsem z narodnoosvobodilnim bojem oziroma revolucijo:

Baza 20 v Kočevskem rogu (ureditev muzeja v dveh barakah Baze), *Bohinjska Bistrica* (muzej Tomaža Godca), *Brestanica* (muzej internirancev in zapornikov v drugi svetovni vojni na gradu Rajhenburg), *Knežec nad Rogaško Slatino* (muzej dr. Franceta in Borisa Kidriča), *Krumperk* (replika tiskarne NOB v grajskem stolpu), *Ljubljana - Vrhovci* (muzejska ureditev notranjščine ilegalne tiskarne Podmornica), *Sv. Urh pri Ljubljani* (muzejska razstava v cerkvi), *Trepče* (muzej maršala Tita).

Nadaljevanje in konec v prihodnji izdaji!

Prof. dr. Marijan Slabe, svetovalec vlade R Slovenije
v Upravi za varstvo kulturne dediščine, Ljubljana

Vse slikovno gradivo je del zapuščine pokojnega arhitekta Vlasta Kopača in last njegove družine.

Opombe (uredništva)

* donjon - (fr. donjon = stolp) v srednjeveških trdnjavah stolp za poslednje pribežališče; grajski stolp srednjeveških mest v Franciji

** lapidarij (nlat. lapidarium) 1. prostor v muzeju za stare kamnite spomenike in napise, 2. zbirka takih spomenikov na prostem

*** substrukcija (lat. substructio) temelji, podzidje (zgradbe); spodnji ustroj

Viri in literatura

- Dachauske risbe, 1985: Katalog Muzeja ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana
Kopač, Franjo, 1979: Franjo Kopač (1885-1941).- Razstavni katalog, Žiri - Škofja Loka
Kopač, Franjo, 1991: Franjo Kopač (1885-1941).- Razstavni katalog Galerije Pegaz, Ljubljana
Kopač, V., 2006: Iveri z Grintovcev.- Ljubljana
Kregar, J., 1986: Utemeljitev predloga za Prešernovo nagrado arhitektu Vlastu Kopaču (tipkopis).- Ljubljana
Malovrh, C. - Orel, T., 1973: Vlastu Kopaču ob šestdesetletnici.- Planinski vestnik, št. 6, 319 ss, Ljubljana
Naglič, M., 1995: Iz nemškega v slovenski Dachau. In iz obeh v planine, v svobodo... Pogovor z arhitektom Vlastom Kopačem.- Žirovski občasnik, št. 6, 5 ss, Žiri
Oblak, M., 1998: Vlasto Kopač in njegovih 85 let.- Delo, 15.6.1998, Ljubljana
Oblak, M., 2003: Vlasto Kopač - devetdesetletnik.- Delo, 3.6.2003, Ljubljana
Odredba o zavarovanju redke flore, 1947: Uradni list LRS, 7.6.1947, 158 s, Ljubljana
Odredba o zavarovanju redke flore, 1947: plakat - avtor V. Kopač
Orel, T., 1983: Vlasto Kopač - sedemdesetletnik.- Planinski vestnik, št. 12, 639 s, Ljubljana
Pimovar, H., 1999: Dachau. Fotografije in risbe iz koncentracijskega taborišča s komentarjem.- Ljubljana
Pimovar, H., 2003: Vlasto Kopač dopolnil 90 let.- Svobodna misel, št. 13, , str. 30, 11.7.2003
Poročilo o delu v spomeniški službi z življenjepisom (tipkopis)
Režek, B., 1963: Obisk ob slavu (ob Kopačevi petdesetletnici).- Planinski vestnik, št. 7, 339 s, Ljubljana
Rot, F., B., 1985: Predlog za Plečnikovo nagrado arhitektu Vlastu Kopaču (tipkopis), Ljubljana
Škarja, T., 1993: Časten predsednik PZS. Osemdeset let Vlasta Kopača.- Planinski vestnik, št. 7/8, 295 s, Ljubljana
Vogelnik, F., 1992: Vlasto Kopač. Ustvarjali so zgodovino, v: Stoletje v gorah, 271, 274, Ljubljana

Prostovoljno delo Gasilskega društva Komen**KLJUB NAPOVEDANEMU POMANJKANJU DENARJA ŽELIMO SKRBNNO VAROVATI ŽIVLJENJA IN IMETJE**

Marko Adamič, Blaž Turk

Na eni izmed intervencij gasilcev Prostovoljnega gasilskega društva Komen po neurju z vetrom, ki je lomil in podiral drevje, smo se s poveljnikom društva Markom Adamičem in s predsednikom društva Blažem Turkom dogovorili za pogovor. Za bralce revije Kras sta povedala, kako delujejo prostovoljni gasilci na

Komenskem, kako so organizirani, koliko jih je in kako skrbijo za svoj pomladek, kako se društvo financira, na kaj so pri svojem humanitarnem delu posebej pozorni, kaj bi se dalo še storiti, da bi bilo nezgod s požari čim manj in zato tudi čim manj škode, ki jo požari povzročajo.

Organizirano gasilstvo v Komnu naj bi se začelo pred drugo svetovno vojno

Blaž Turk, predsednik Prostovoljnega gasilskega društva Komen:

“Začetki delovanja Gasilskega društva Komen segajo v leto 1948. Takrat se je povezala skupina ljudi, katerih namen je bilo varovanje premoženja ljudi in njihovo varovanje pred naravnimi nesrečami. Bili so to težki povojni časi. Komen je bil požgan. Ljudje so potrebovali tudi pomoč pri požarni obrambi obnovljenih domačij, kajti novo, nastajajoče premoženje iz ruševin je bilo treba tudi zavarovati pred ognjem. Začeli so iz nič: imeli so nekaj vrvi, nekaj veder za vodo in kakšno lopato. Prevoznih sredstev takrat ni bilo. Pri prevozu ljudi na intervencije v vaseh okrog Komna so jim pomagali Franc Gulič, ki je bil voznik pri Kmetijski zadrugi, Danilo Volčič in Rudi Vrabc, ki sta bila zasebna prevoznika, Gabrijel Godnič z avtobusom ter celo zdravnik Albert Merlo in zobozdravnik Hedžet.

Prva razvojna prelomnica društva je bila v letih 1952-1953, ko so šli fantje na prvi tečaj za delo z motorno brizgalno oziroma na tečaj za strojnike. Točnih podatkov o prvi motorni brizgalni sicer nimamo, gotovo pa so jo že morali imeti, če so potrebovali za njeno uporabo osnovna znanja...

Takrat je bilo njihovo delo poleg gašenja požarov predvsem čiščenje vodnjakov za dostopnost do vode, če je zagorelo. Druge, za gašenje potrebne vode ni bilo na voljo. Takrat so po končanem delu izvedli tudi kakšno gasilsko vajo, od časa do časa pa so priredili gasilsko veselico s plesom. Z njo so pridobili prepotreben denar za društveno dejavnost.

V Komnu naj bi po pripovedih nekaterih vaščanov gasilstvo delovalo že pred drugo svetovno vojno. Govori se, da so v eni izmed hiš v dolnjem koncu Komnu že imeli starejšo motorno črpalko. Toda med vojno in zlasti z

nemškimi požigi Komna je bila dokumentacija o tem uničena. Starejši Komenci se spominjajo govoric o tem, spomnijo se hiše, v kateri je bila gasilska oprema, vendar kakšnega oprijemljivega dokaza o tem ni več. Očividcev pa, žal, tudi ne! Zato se šteje uradno za začetek organizirane gasilske društvene dejavnosti v Komnu leto 1948...

Še ena prelomnica je, in sicer leto 1954, ko so se takratni gasilci preselili iz Zadrúžnega doma v stavbo, v kateri - seveda prenovljeni - ima gasilsko društvo sedaj svoje prostore. Najprej so delovali v notarjevi hiši.”

Z ustanovitvijo Občine Komen se je komunikacija med društvenim vodstvom in občinskimi svetniki ter občinsko upravo poglobila

Blaž Turk:

“Prostovoljno gasilsko društvo Komen vse od svojega nastanka beleži nenehen razvoj in rast, saj je oprto na delo usposobljenih in vztrajnih članov, med katere vseskozi prihajajo novi, mladi ljudje. Pred osamosvojitvijo Slovenije je bil glavni namen skrb njegovih članov za požarno varnost prebivalstva na osnovi predpisov, ki so zagotavljali in omogočali opremljanje društev z gasilsko opremo in z vozili za gašenje. To je bil čas socialističnega gospodarstva, v katerem ni bilo za društvo kakšnih težav pri zagotavljanju tako imenovanih operativnih gasilcev. Člani društva - gasilci - so bili v primeru nujne gasilske intervencije dela prosti, svoje delovno mesto so lahko zapustili za čas gašenja ali za čas pomoči pri reševanju ljudi in premoženja ob naravnih ujmah in nezgodah.

Po osamosvojitvi Slovenije, ko sta se spremenila družbeni in gospodarski sistem, pa je bilo treba najprej v celoti spremeniti in prirediti novim razmeram tudi vsa zakonodaja s področja varovanja prebivalstva pred ognjem in s

področja nudenja pomoči v naravnih ujmah in nesrečah. Treba je bilo tudi določiti bolj natančno merila o požarni varnosti, o gasilski službi in gasilskem statusu na osnovi novega zakona o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami. Tako, da se je gasilstvo v novi državi kot del sistema nacionalne varnosti razvilo hitro in celovito... Tako že v začetnem obdobju, ko je slovenski Komenski Kras predstavljal del skupne občine Sežana, prav tako pa tudi po nastanku nove, komenske občine.

Krajevna skupnost Komen in Občina Sežana sta veskozi dobro sodelovali. Tudi na področju gasilske dejavnosti. V naši krajevni skupnosti smo imeli sposobne ljudi, sposobne predsednike skupnosti, ki so znali utemeljevati potrebo po denarju za gasilsko opremo. Z ustanovitvijo Občine Komen se je komunikacija med društvenim vodstvom in svetniki občine ter občinsko upravo še poglobila. Svetniki podpirajo naše delo. In isto velja za oba župana ter za vso občinsko upravo. Od Občine Komen dobivamo za društveno dejavnost potrebna finančna sredstva in z njimi uresničujemo naše načrte. Občina zagotavlja kar 99 odstotkov proračunskih sredstev. Za požarno varnost je namreč po zakonu dejansko odgovoren njen župan. Je pa, seveda, to odvisno od župana in od tega, kako in koliko se zaveda te svoje odgovornosti in koliko je tej dejavnosti naklonjen. Oba naša župana sta se oziroma se tega dobro zavedata. Je pa tudi res, da člani Prostovoljnega gasilskega društva Komen veskozi opravičujemo svoj obstoj, saj nesebično delujemo za koristi občanov in s tem tudi za dobro naše skupnosti. Pridobljena in razpoložljiva finančna sredstva racionalno uporabljamo za nakup potrebne in sodobne gasilske opreme in za učinkovito delo gasilcev.”

V društvu je 165 članov, med njimi je skoraj četrtina žensk

Blaž Turk:

“Društvo deluje po Zakonu o društvih, po Zakonu o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, po Zakonu o gasilstvu in na podlagi drugih aktov, ki urejajo to področje. V tem se prav nič ne razlikujemo od drugih gasilskih društev pri nas. Društvo ima upravni odbor, ima svoje poveljstvo, nadzorni odbor in častno razsodišče. Upravni odbor upravlja z društvenim premoženjem, poveljstvo skrbi za operativno pripravljenost gasilcev in za učinkovito delovanje njihove operativne enote, nadzorni odbor nadzira naše delo in preverja razumno porabo razpoložljivih finančnih sredstev, častno razsodišče pa razpravlja in razsoja o morebitnih problemih v odnosih med društvenimi člani...”

Imamo tudi nekaj komisij. Med njimi je prav gotovo najpomembnejša komisija za delo z mladino, ki skrbi za gasilski pomladek in za nadomeščanje zaradi starosti odhajajočih gasilcev iz naših vrst z mladimi gasilci. Imamo komisijo za priznanja in odlikovanja. Občasno pa imenujemo še komisijo za nabavo večjih in dražjih osnovnih sredstev ali pa za gradnjo gasilskih objektov. Take komisije skrbijo, da vsaka investicija poteka kar najbolj učinkovito in da se konča z porabo razpoložljivega denarja za gospodarno naložbo in na učinkovit način...”

Ob 60-letnici PGD Komen in prevzemu novega vozila GVGP-2. Poveljnik Adamič Marko (prvi z leve) ter predsednik Turk Blaž (drugi z leve).

Novo terensko vozilo znamke Bremach na vožnji v štanjelski grad

Prikazna vaja reševanja ob prometni nesreči

Gašenje katastrofalnega požara leta 2003.
Zaščita objektov v Klaričih pred požarom.

Požar »Šumka« leta 2006.
Ogenj je ogrožal vas Rubije.

Ker stalno izpopolnjujemo našo opremo in posodabljammo ter moderniziramo društveno dejavnost, so naše komisije zelo dejavne; še zlasti, kadar se odločimo za nakup nove opreme. Glede na posebnosti gasilskega dela na našem teritoriju se odločamo za nakup oziroma nabavo samo prvovrstne in naravi našega dela ustrezne opreme. Tako smo v zadnjih nekaj letih kupili tri intervencijska vozila za gašenje požarov v zahtevnih okoliščinah v naravi, kakršnih pred tem v Sloveniji še ni bilo.

V društvu je zdaj 165 članov. Med njimi je kakšnih 25 odstotkov žensk. Od skupnega števila članov jih je 41 odstotkov v operativni enoti, nadaljnjih 19 odstotkov pa je rezervistov, ki so operativni le v posebnih potrebah, saj so nekoliko starejši, a še ne spadajo med veterane. Okrog 20 odstotkov je mlajših članov, starih do šestnajstih let. To so naši mladinci in pionirji - torej naš pomladek. Preostalih 20 odstotkov članov so gasilski veterani. In približno takšno razmerje med članstvom po teh njihovih značilnostih se ohranja že vseskozi v zadnjih desetletjih delovanja društva...

Starejši člani prenašajo svoje gasilsko znanje in svoje izkušnje na mlajše člane. Naš pomladek se usposablja tudi za opravljanje novih gasilskih znanj. Pri vsem tem opravlja v društvu velik delež zahtevnih nalog tudi šest članov društva, ki kot poklicni gasilci delajo v poklicnih enotah javnih gasilskih zavodov v Novi Gorici ali v Sežani.

Včasih se je govorilo, da ženske niso za gasilsko delo. Toda ženske nam v našem društvu veliko pomagajo in opravljajo pretežen delež najrazličnejših administrativnih del. Vodijo komisije, opravljajo tajniške posle ter urejajo najrazličnejšo dokumentacijo, sodelujejo pa tudi pri operativnem delu gasilcev v logistiki. Zato so pomembne partnerice v našem društvenem delu.

Proračun Prostovoljnega gasilskega društva Komen se nam iz leta v leto povečuje, kajti stremimo k boljši opremljenosti, ki nam omogoča bolj učinkovito posredovanje in pa seveda boljšo zaščito prvih posredovalcev - gasilcev. Drži pa tudi to, da smo v zadnjih letih zamenjali večja vozila, ki predstavljajo velik finančni zalogaj. Občina Komen namenja za delovanje sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami - torej za financiranje gasilcev v Komnu kot tudi v

Zavodu za gasilno in reševalno službo Sežana, ki prav tako skrbi za varstvo pred požari v Občini Komen - več kot 5% svoje primerne porabe. Ker za novo kompletno oblačilo operativnega gasilca porabimo kakšnih 3000 €, imamo pa v operativni enoti okrog operativnih 60 gasilcev, že ta izdatek predstavlja pomemben, kar pretežen del vsakega našega letnega proračuna. Vsako leto moramo namenjati denar še za odplačevanje lizinga za kupljena vozila ter za nakup prepotrebne delovne opreme, za osebna zaščitna sredstva gasilcev in za pogonska goriva vozil. Pri tem skrbimo, da so ostali stroški za delovanje društva, v glavnem za nakup pisarniškega materiala, za elektriko, vodo in telefon ter za vzdrževanje gasilskih objektov, čim manjši.

Pri vsem tem se zavedamo, da smo gasilci člani prostovoljnega gasilskega društva, ki smo se odločili za humanitarno delo na področju varovanja prebivalstva pred ognjem in drugimi naravnimi nesrečami. Zato naši člani ne dobivajo za opravljeno delo nobenega plačila. Jim pa Občina Komen refundira ali nadomešča izgubljen plačilo osebnega dohodka za čas njihove dejanske odsotnosti z dela, ko sodelujejo v protipožarnih aktivnostih ter humanitarnih dejavnostih v naravnih nesrečah. Občina Komen namreč delodajalcem, pri katerih gasilci delajo, oziroma so naši člani zaposleni, in samozaposlenim članom povrača za čas njihove odsotnosti z dela zaradi sodelovanja v naših humanitarnih akcijah dejansko ceno njihove urne postavke. Tako, da noben gasilec zaradi svojega sodelovanja v gasilskih akcijah nima zmanjšane osebnega dohodka. Žal pa delodajalec z delavčevo odsotnostjo z dela zaradi sodelovanja v gasilskih intervencijah izgubi več, kot dobi z refundacijo ali s povračilom delavčevega bruto osebnega dohodka. Delodajalec ne dobi povrnjene izgube, do katere pride, če zaradi delavčeve odsotnosti kljub nadomeščanju izostalega delavca nastanejo v proizvodnji oziroma dejavnosti izpadi, postanki, zmanjšana produktivnost, zamujeni roki itn., kar vse zmanjšujejo ustvarjeni dohodek. Zato se v gasilski organizaciji na vseh ravneh njenega delovanja - od države do občine - zavzemamo, naj država zagotovi delodajalcem za take izpade dohodka ustrezne olajšave. Bo pa treba zagotoviti, čim bodo za to boljše gospodarske razmere, tudi gasilec za njihovo dolgoletno prosto-

Požar »Šumka« leta 2006.
Velike razsežnosti požara zaradi močne burje.

Požar ostrešja na hiši v Gorjanskem
v letu 2009.

voljno gasilsko delo v operativi primerno rento kot enkratno povračilo in priznanje za njihovo humanitarno, a življenjsko izpostavljenost in nevarno delo.

Naši gasilci se stalno izobražujejo... Tako na rednih mesečnih vajah v okviru samega društva, pa tudi v nacionalnem izobraževalnem centru na Igu pri Ljubljani ter v njegovem podcentru v Sežani... To izobraževanje je brezplačno in ga financira država, društvo pa plačuje le nastanitev in prehrano svojih članov med izobraževanjem... Tudi takšno odsotnost z dela refundira delodajalcem Občina Komen."

Kaj narediti, da do požarov ne bi prihajalo? Da bi jih bilo čim manj?

Marko Adamič, poveljnik Prostovoljnega gasilskega društva Komen:

"Za Kras je značilno veliko število požarov v naravnem okolju. Požari na tem prostoru so pogost pojav. Je pa razlika med tukajšnjimi med požari nekdanj in sedaj. Nekdanj so bile vse travnate površine obdelovane, torej pokošene, pa tudi gmajne in gozdovi so bili očiščeni, saj se je droben in posušen odpadni les sproti pobiralo za kurjavo, listje pa uporabljalo za steljo domačim živalim. Zadnja desetletja pa se vse to postopno bolj in bolj opušča, zato ostajajo danes travniki nepokošeni, gmajne nevzdrževane in neočiščene ter gozdovi s padlimi, suhimi in razpadajočimi drevesi, s posušeno podrastjo in s suhim listjem... Vse to je odlično ne-tivo za nastanek in hitro širjenje požarov..."

Gasilske intervencije so bile tudi nekdanj velike, vendar je bilo zaradi obdelanosti kmetijskih površin in zaradi vzdrževanosti številnih kamnitih ograd med parcelami ognjeno ujmo lažje ustavljati, lokalizirati in gasiti. Danes pa vse oblike zaraščanja krajine predstavljajo za gasilce ovire v njihovi mobilnosti. Tudi in še zlasti kamnite ograde! In pri tem ne pozabimo, kako je danes mnogo težje dobiti za gašenje v večjih intervencijah zadostno število usposobljenih gasilcev, česar pred leti ni bilo, saj so nam takrat v takšnih preimerih pomagali vojaški obvezniki, ki so svoj vojaški rok civilno služili v bližnji Sežani!

Kaj narediti, da do požarov ne bi prihajalo? Da bi jih bilo čim manj?

Odgovor je predvsem: osveščati ljudi o navarnosti in škodljivosti požarov in o tem, kako ravnati z ognjem v naravi varno! Zato veliko delamo, da ljudi opozarjamo, kaj vse in kako lahko sproži požar; kako ravnati, če vseeno zagori; da je treba takoj po telefonu poklicati številko 112; kaj najprej gasilcem povedati, ko se jim sporoča o požaru Samo tesno sodelovanje prebivalcev z gasilci namreč omogoča hitro ukrepanje in hitro pogasitev požara.

Še vedno velja, da je kar v 80 odstotkih ali v štirih petinah primerov povzročitelj požara človek. V preostalih 20 odstotkih ali v petini primerov pa so njihovi povzročitelji tehniške naprave in sama narava z atmorsferskimi razelektrjenji - strelami ter z drugimi naravnimi vzroki za samovžig.

Mi opozarjamo ljudi, če že nameravajo kuriti, naj prej pravočasno pokličejo gasilce na telefonsko številko 112 in povedo svoj namen. Predvsem pa morajo biti pazljivi pri pripravi kurišča, ki mora biti na takšni površini, na kateri zakurjeni ogenj ne more 'pobegniti', kakor rečemo, in zajeti hitro gorljivih površin, posušene trave, posušene ali neočiščene gmajne in zlasti ne gozda. Pri kurišču morajo obvezno imeti pripomočke za gašenje, da jim ogenj je pobegne. Naj bodo to vodovodna cev z vodo, vedra z vodo ali gasilni aparati za gašenje z vodo...

Gasilci ne odklanjamo možnosti, da se kakšno obvladljivo površino travnika s posušeno travo očisti z namerano sproženim ognjem. Toda, za to morajo biti izpolnjeni nekateri pogoji. To pa so: gasilcem najavljen čas in kraj ter namen takega kurjenja, ustrezno število ljudi, da ogenj kontrolirajo in obvladujejo, dobro očiščene mejne površine nameravanega pogorišča, čez katere ogenj ne more seči, obvezno brezvetrje, potrebna količina vode in opreme za gašenje travnih površin. In seveda, to le v ugodnih vremenskih okoliščinah ter pod pogojem, da za čas nameravanega kurjenja ni razglašena popolna prepoved kurjenja v naravnem okolju!

Tu je treba dodati, da je zakonodaja o tem, kje in kdaj je sploh dovoljeno kuriti v naravi in kako mora biti pripravljeno predvideno kurišče, zelo jasna in nedvoumna..."

Blaž Turk:

“Tukaj bi rad Marka z nečim dopolnil! Naše društvo vsako pomlad, predno se začne spomladanska kurilna sezona na prostem, pa tudi pred začetkom vsake zimske kurilne sezone, razpošlje po občini Komen razglas, da obvestimo občane, kako ravnati s kurišči pred kurilno sezono, in s kurišči na prostem zaradi čiščenja krajine in obdelovalnih površin.“

Že začetna gasilska intervencija povzroči za najmanj 1000 € stroškov!

Marko Adamič:

“Naše društvo sodeluje predvsem z Občino Komen in ne ločeno s posameznimi društvi tako, da za vse prebivalce razpošiljamo oglase in javna obvestila za različne vaje in akcije, na primer v oktobru, ki je mesec požarne varnosti. Ljudi vabimo na razne predstavitve, kako ravnati z odprtim ognjem, zaposlenim v podjetjih predstavljamo uporabo gasilnih aparatov. Nekaj takega smo lansko leto prikazali za občane v Štanjelu in Komnu.

Velik poudarek pa gasilci namenjamo tudi samozobraževanju. Tu so najrazličnejši izobraževalni programi za ravnanje z nevarnimi snovmi, za tehnično reševanje, za pravilno uporabo motorne žage, za gašenje gozdnih požarov, za gašenje pri sodelovanju helikopterja, vroči trening, na katerem se gasilci resnično spopadejo s pravim ognjem, in še dodatne vaje v društvu, da gasilec lahko pravilno posreduje v najrazličnejših okoliščinah. In pri tem moramo vedeti, da naši fantje opravijo vse to prostovoljno.

Ena povsem preprosta intervencija na goreči površini enega ara ali začetna gasilska intervencija na nekem objektu, če je začetek požara sporočen tako zgodaj, da se zaradi naše intervencije ne razširi in je hitro in lahko obvladljiv, nas stane še vedno najmanj 1000 €. To so stroški vozila, stroški gasilnih sredstev in stroški gasilcev, k temu pa je treba dodati tudi amortizacijo gasilskih oblačil in opreme... Toliko bi morali, na primer, zaračunati nekemu, ki je povzročil takšen požar iz svoje nemarnosti ali celo namerno. Denar pa bi morala dobiti povrnjen Občina Komen!”

Blaž Turk:

“Seveda pa je treba pri ocenjevanju stroškov naših posegov upoštevati še nekaj drugega: ne samo ocenjevati, koliko škode je povzročil požar, ampak tudi ovrednotiti, koliko premoženja, opreme, materiala, pridelka itn. smo gasilci s svojo intervencijo rešili pred uničenjem!

Komisija našega društva za delo z mladino zelo dobro sodeluje z Osnovno šolo Komen. Društvo vodi gasilski krožek, v katerem uvajamo učence v spoznavanje gasilskega dela, jih učimo osnovnih gasilskih veščin ter jih vključujemo v naš gasilski pomladek. Gasilci poučujemo tudi učitelje o požarni varnosti v šolskih prostorih.

Zato lahko dodam, da s šolsko mladino zelo plodno sodelujemo in da prispevamo k temu, da otroci tudi doma prenašajo na krožku pridobljeno znanje o varovanju pred požarom na svoje družinske člane. Zlasti v smislu prve intervencije, če zagori, da se takoj pokliče gasilce in učinkovito ukrepa do njihovega prihoda na kraj oziroma mesto požara.”

Za učinkovito gašenje je pomembna hitra in točna informacija, kje in kaj gori!

Marko Adamič:

“Za hitrost in učinkovitost gasilske intervencije je med drugim tudi zelo pomembna pravilno sporočena informacija, da nekje gori. Za nas kot osrednje gasilsko društvo v občini, ki sodi v tretjo kategorijo med slovenskimi gasilskimi društvi, velja po prejetju sporočila, da na tem in tem mestu gori, najdaljši čas izvoza gasilskega vozila iz garaže pet minut. Seveda se pri tem upošteva tudi oddaljenost požara od Komna, kjer imamo v gasilskem domu intervencijska vozila in kjer se po alarmu gasilci zberemo za intervencijo. Tako smo v eni izmed zadnjih intervencij prispeli v tri kilometre oddaljen kraj na gašenje stavbnega požara v šestih minutah od prejema klica. Sicer pa nam uspevajo izvozi za stavbne požare celo v treh do petih minutah!

Ko torej gasilci prejmemo klic in nam zapiskajo pozivniki, moramo najprej priti v gasilski dom, se preobleči, vžgati motorje vozil, se odpraviti in izvoziti - in vse to skupaj narediti v največ petih minutah.!

V našem društvu ima za uradno alarmiranje o intervencijah osemindvajset gasilcev elektronske pozivnike. Dodatno, vzporedno alarmiranje pa imamo urejeno še z SMS sporočili po mobilnih telefonih. Tako dobijo vsi operativni gasilci poziv takoj, ko nam je sporočen požar. Na stavbne intervencije se odpelje od trideset do štirideset naših gasilcev. Nekateri pridejo takoj, nekateri pa pridejo pozneje. Tako si delo porazdelijo in opravijo vse tisto, kar je treba postoriti. Seveda pa je takšno število gasilcev za stavbne požare zelo veliko, medtem ko je za gašenje požarov v naravi to premalo.”

Blaž Turk:

“Seveda je prav zaradi tega zelo pomembno, kako celovito in uporabno prvo informacijo o požaru dobimo... Zgodí se, da nam kdo sporoči, da gori dimnik, v resnici pa takrat gori že hiša! Zato gremo v prvem izvozu na intervencijo z določeno kompletno skupino in z več vozili, glede na pričakovane razsežnosti požara sestavljeno na osnovi podatka o požaru. Vsi gasilci, ki pridejo za prvim izvozom, pa se organizirajo in vključijo v intervencijo po prvem gasilskem sporočilu s samega požara, če je nujna potreba po dodatnih gasilcih.”

Kaj pa samozaščita prebivalcev pred požari z gasilnimi pripomočki?

Blaž Turk:

“To je zelo dobro preventivno vprašanje... Prva naloga nas vseh, ki skrbimo za požarno varnost v Sloveniji, je ozaveščati ljudi in jih usposablјati, kako se da možnosti za nastanek požara zmanjšati, in da si v primeru požara lahko vsaj na začetku, dokler ne pridemo na pomoč gasilci, pomagajo sami.

Prav gotovo bi bila odlična rešitev za obvarovanje pred mnogimi takimi požari, če bi imelo vsako gospodinjst-

Vaja v mizarstvu Makovec v Komnu.
Izobraževanje zaposlenih,
kako pravilno uporabljati gasilnik na prah,

vo doma ročni gasilni aparat. Šestkilogramski ročni gasilni aparat stane le kakšnih 30 do 40 €, kar pomeni denar za malo večji enodnevni nakup v trgovini s hrano. S takim gasilnikom, ki je takoj pri roki, se da namreč marsikateri požar preprečiti ali vsaj lokalizirati do prihoda gasilcev.

Zato je naša naloga, da s čim boljšim ozaveščanjem vsega prebivalstva spodbudimo nakup takšne preventivne opreme in da čim več ljudi usposobimo ravnati z ročnimi gasilniki... Škoda, ker takšne gasilne aparate predpisuje zakonodaja le za javne zgradbe, ne predpisuje pa jih v individualnih, zasebnih stavbah.

Enako bi bilo zelo koristno tudi v naših domovih imeti nameščene dimne pa tudi plinske javnalnike, ki stanejo med 20 in 30 €, saj stanovalce s svojim zvokom takoj opozorijo na ogenj oziroma na uhajajoč plin v prostoru ter sprožijo alarm in gašenje z gasilnimi aparati oziroma reševalno intervencijo.

Pa tudi v vsakem avtomobilu bi bilo koristno imeti avtomobilski gasilni aparat.”

V zadnjih letih smo zamenjali oziroma nadomestili ves vozni park

Marko Adamič:

“V zadnjih enajstih letih smo v celoti zamenjali ves vozni park v našem društvu, to pomeni nadomestili pet vozil z novimi, modernejšimi. Prav sedaj se pripravljamo na zamenjavo zadnjega vozila, ki ga bomo nadomestili z najmodernejšim vozilom za gašenje gozdnih požarov v Sloveniji. To naj bi se zgodilo letos v juniju.

Poudariti moram, da vsa ta naša nova vozila niso prišla med nas zaradi kakršne koli želje gasilcev po lepoticenju, ampak samo iz potrebe, da imamo vsestransko uporabna delovna vozila za intervencije v naravnem okolju, medtem ko imamo za prevoz ljudi - gasilcev na zahtevnejše intervencije - le eno vozilo. Najstarejše vozilo v našem društvu ima 30 let in smo ga kot rabljeno dobili od takratne Občinske gasilske zveze Sežana. In tega bomo letos poleti nadomestili.

Upoštevati je treba, da je na Krasu kljub dobro razvejenemu asfaltiranemu cestnemu omrežju veliko makadamskih poti in da je zaradi pogostih požarov v naravi delež takšnih intervencij zelo velik. Zato se pri nas delovna vozila izrabijo hitreje, kot se izrabijo v urbanih predelih države in tam, kjer je požarov v naravi manjši delež.

Zelo ponosni smo na novo intervencijsko vozilo, ki smo ga prevzeli ob 60. obletnici delovanja našega društva. Je prirejeno za gašenje v zaselkih z ozkimi in zavitimi ulicami, kakršnih je na Krasu oziroma v kraških naseljih kar precej. Še zlasti nam lahko koristi v primerih požarov v starem štanjelskem naselju, v katerega z drugimi gasilskimi vozili sploh ni mogoče priti. Ker je z novim vozilom, ki ima tudi vodni rezervoar s prostornino poldrugega kubičnega metra, mogoče priti kamorkoli v starem Štanjelu, smo na ta način rešili tudi problem požarne ogroženosti tega naselja.”

Blaž Turk:

“Vsekakor je treba na koncu povedati tudi to, da se sedaj v našem društvu končuje kakšnih dvanajst let trajajoče njegovo strojno opremljanje z vsem tistim, kar je pogoj za učinkovito protipožarno dejavnost. Mislim tako na vso osnovno in specialno gasilsko opremo kakor tudi na vsa specialna gasilska vozila za vse možne gasilske intervencije. To je zelo pomembno, kajti pred nami je obdobje, v katerem verjetno ne bo več toliko razpoložljivega denarja za večje naložbe v opremo, kot ga je bilo v zadnjih letih.

In čeprav nam strokovnjaki napovedujejo čas pomanjkanja denarja, gasilci Prostovoljnega gasilskega društva Komen zaradi dobrega in ustvarjalnega sodelovanja z Občino Komen, podjetji, ustanovami in prebivalci občine nasploh pričakujemo, da bomo z njihovim razumevanjem in z njihovo pomočjo skrbno varovali vsakogar življenje in imetje pred ognjem in pred drugimi naravnimi ujmani.

**Delovanje Lokalne akcijske skupine (LAS)
jugozahodnega dela Severne Primorske**

NOSILCEM RAZVOJNIH POBUD SE ODPIRAJO NOVE MOŽNOSTI

Fabijana Medvešek

Lokalna akcijska skupina (LAS) jugozahodnega dela Severne Primorske, katere upraviteljica je Regijska razvojna agencija severne Primorske d.o.o., Nova Gorica, se je v avgustu 2008 organizirala kot javno-zasebno partnerstvo za učinkovitejši

razvoj podeželja petih občin. Zaokroženo podeželsko območje obsega Mestno občino Nova Gorica (nižinski del brez mesta Nova Gorica), občino Brda, občino Šempeter-Vrtojba, občino Miren-Kostanjevica in občino Renče-Vogrsko.

njen, zaposlenim v podeželnih predstavljamo uporabo gostinskih paketov. Nekaj takega smo lansko leto prikazali za občino Šempeter in Vrtojbo.

V lokalni akcijski skupini sodelujejo zainteresirani prebivalci podeželja na njenem območju, ki želijo domisliti in razviti lokalne pobude za razvoj svojega območja in ki želijo sodelovati v njihovi izvedbi. To so tako predstavniki javnega sektorja, ekonomskega in civilnega sektorja (zainteresirani posamezniki, kmetje, mladi, društva). Vsak izmed sektorjev ima svoje značilnosti in lahko prispeva k razvoju podeželja na drugačen, svoj način.

LAS se je v začetku septembra 2008 prijavila na Javni razpis za izbor in potrditev Lokalnih akcijskih skupin, upravičenih do sredstev za **izvajanje pristopa Leader**, ki ga je objavilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). Pristop LEADER je, kot ukrep Evropske strukturne politike, namenjen izboljšanju razvojnih možnosti podeželja.

potar celo v tih do petih minutah.

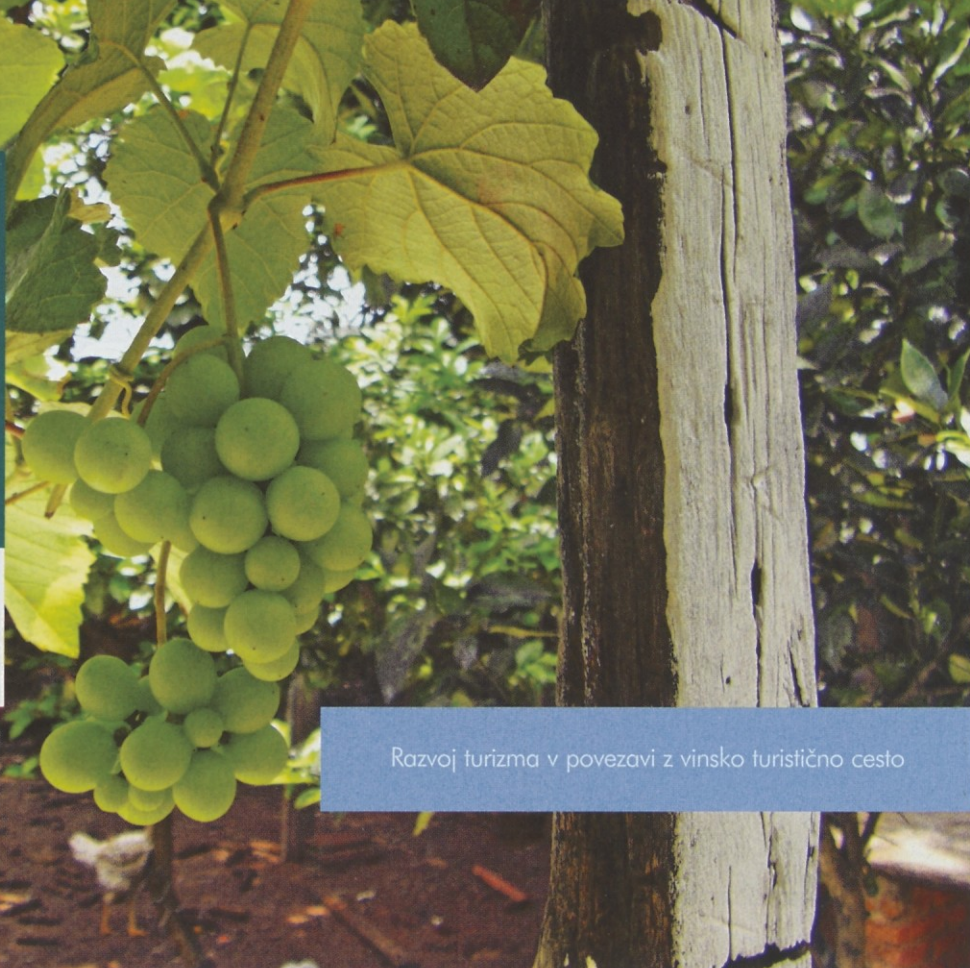
Ko tovarnarji prejmemo klic in nam zapiskajo, pozivniki, morajo najprej pripraviti dan, se pravi

Osnovni cilj pristopa je razvite in učinkovita raba lokalnih zmogljivosti (človeških, naravnih in finančnih virov) ob aktivni vlogi lokalnega prebivalstva.

Na osnovi oddane vloge LAS na Javni razpis je MKGP v januarju 2009 izdalo LAS jugozahodnega dela Severne Primorske odločbo, s katero ji dodeljuje status **delujoče lokalne akcijske skupine (LAS)**. Kot delujoča LAS smo upravičeni do uporabe sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP), namenjenih za uresničevanje pristopa Leader v programskem obdobju od leta 2007 do leta 2013 (sredstva 4. osi Programa razvoja podeželja Republike Slovenije v obdobju 2007-2013). LAS je v letu 2009 upravičena do porabe 104.405,00 € za uresničitev projektov.

Furmani so pripeljali mošt, da ga krstijo v vino

Razvoj turizma v povezavi z vinsko turistično cesto

Da bi ta sredstva za sofinanciranje projektov za leto 2009 razdelili na najbolj transparenten ali pregleden način, smo konec januarja objavili **Javni poziv za oddajo prijave projektnih predlogov za izvajanje »Lokalne razvojne strategije jugozahodnega dela Severne Primorske« za leto 2009**. Predmet javnega poziva je bil nabor in izbor projektnih predlogov za leto 2009, ki predstavljajo izvajanje lokalne razvojne strategije jugozahodnega dela Severne Primorske. V lokalni razvojni strategiji (LRS) LAS opredeljuje prednostne naloge, ki jih je treba uresničiti na tem območju za odpravljanje razvojnih problemov in za doseganje razvojnih ciljev.

Prednostne naloge, ki jih bomo uresničevali na podlagi javnega poziva za leto 2009, so:

1. Spodbujanje podjetniških iniciativ
2. Razvoj turizma na podeželju
3. Svetovanje, usposabljanje, izobraževanje in krepitev podjetnosti na podeželju
4. Ohranjanje kulturne dediščine ter ljudskega izročila
5. Spodbujanje družabnega življenja s kulturno in društveno dejavnostjo

Na javni poziv, ki je bil odprt do 16. februarja 2009, so prijavitelji prijavili 18 projektnih predlogov. Vse upravičene projektne predloge je ocenjevalna komisija ocenila na podlagi jasnih in preglednih kriterijev, ki so bili prijaviteljem znani ob oddaji predloga. Upravni odbor LAS, ki se je sestel na svoji seji 2. marca 2009, je na osnovi ocen teh projektov izbral in potrdil 8 projektov, ki se bodo na podlagi javnega poziva sofinancirali iz 4. osi Programa razvoja podeželja RS 2007-2013 - sredstva ukrepov Leader.

Ti projekti so:

1. **BRDA IN VINO 2009**
2. **VPRAŠTE NAŠO NONO**
3. **ŽIVLJENJE OB POTOKU**
4. **ZALOŠKI BAJER - UČILNICA V NARAVI**
5. **PROMOCIJSKI MATERIAL VINSKE TURISTIČNE CESTE SPODNJE VIPAVSKE DOLINE**
6. **PRAZNIK ČEŠENJ 2010**
7. **MARTINOVANJE NA VOGRSKEM**
8. **RAZVOJ PODJETNIŠTVA NA PODEŽELJU**

Te izbrane natančno opredeljene izvedbene projekte smo vključili v Letni izvedbeni načrt (LIN) za leto 2009 in ga 13. marca 2009 poslali na Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Skupna vrednost izvedbenih projektov je 254.775,97 €, od tega se bodo projekti financirali iz predvidenih sredstev LEADER v znesku 104.020,00 € in iz zasebnih sredstev v znesku 150.755,97 €. Ko bo Letni izvedbeni načrt na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano potrjen, bo Lokalna akcijska skupina jugozahodnega dela Severne Primorske sklenila z upravičenci pogodbe o sofinanciranju projektov. Po podpisu pogodb pa se bo projekte lahko začelo uresničevati. Projekti pomenijo uresničevanje lokalne razvojne strategij, ki je usmerjena v celovit in trajnostni razvoj podeželja.

Kras je prostor za uporabo naravi prijazne toplotne energije Zemlje

TOPLOTNE ČRPALKE ZA OGREVANJE IN PRIPRAVO TOPLE SANITARNE VODE

Marjan Korsič

Veliko govorimo o globalnem segrevanju Zemlje in s tem v zvezi o emisijah ali izpušnih toplogrednih plinov v ozračje, ki to segrevanje povzročajo, in o dolžnosti ter obvezi človeštva, da ohranimo Zemljo še za prihodnje rodove.

V največji meri prispevajo k onesnaževanju ozračja industrija, promet, nemajhen del pa prispevajo tudi kurišča za ogrevanje naših bivalnih prostorov.

Tudi Kras se, kljub svoji lepoti in mikavnosti, ne more izogniti temu onesnaževanju. Zato poskušam v tem članku predstaviti možnosti ogrevanja, ki ne obremenjuje okolja z izpušnimi dimnimi plinov, hkrati pa je še prizanesljivejše s svojimi finančnimi stroški. Seveda mislim na ogrevanju z obnovljivimi viri energije - o načinu ogrevanja in pripravi tople sanitarne vode s toplotnimi črpalkami.

Kras s svojo geografsko lego ni izpostavljen zelo nizkim temperaturam v zimskem času, vendar je kljub temu treba za ogrevanje bivalnih prostorov tudi na Krasu vložiti dosti energije, ki se jo pridobiva v glavnem s kurjenjem lesa - bodisi drv in lesne mase, s kurjenjem kurilnega olja ali drugih fosilnih energentov v individualnih kuriščih ali kuriščih centralnih ogrevalnih naprav. Vsi ti energenti pa imajo skupno lastnost, da pri gorenju sproščajo dimne pline, ki jih odvajamo skozi dimnike v ozračje.

Kaj so toplotne črpalke?

Toplotne črpalke izkoriščajo, kot medij za zajem toplote, naravne vire, kot so zrak, zemlja in voda, katerim stalno dodajata energijo Sonce ali Zemljina energija. Značilno za delovanje toplotnih črpalk je, da porabljajo bistveno manj pogonske električne energije (čista energija), ki jo potrebujejo za svoje delovanje, kot oddajajo toplotne energije za ogrevanje. Razmerje med vloženo električno energijo za delovanje toplotne črpalke in med pridobljeno toplotno energijo, uporabno za ogrevanje, imenujemo grelni število, ki se giblje v razmerju od 1:4 do 1:5 ali več. To pomeni, na primer, da iz 1 kWh (kilovatne ure) vložene električne energije za delovanje toplotne črpalke pridobimo od 4 do 5 ali celo več kWh toplotne energije!.

Za toplotne črpalke, ki izkoriščajo zemljo kot vir toplotne energije, je treba namestiti v zemeljska tla toplotni zbirnik - kolektor ali geosondo.

Zemeljski kolektor se namesti na prostih zemeljskih površinah tako, da se v globino od 1,30 m do 1,5 m (pod mejo zmrzali) položijo zanke iz alkatenskih cevi, ki služijo za zajemanje zemeljske toplote. Energijo Zemlji dovajajo v to globino

sonce in padavine, nekaj pa je prihaja tudi iz Zemljine notranjosti. Površina, ki jo potrebujemo za zemeljski kolektor, mora biti od 1,5 do 2 krat večja od površine, ki jo želimo ogrevati. Pri manjšem razpoložljivem prostoru zemljišča je možno izvesti razne kompaktne, zgoščene izvedbe kolektorjev, ki prav tako zadoščajo potrebam po energiji.

Geosondo se vstavi v vrtino, globoko od 130 do 150 m. Na tej globini ima Zemlja konstantno ali stalno temperaturo, ki se obnavlja iz njene notranjosti. Prednost geosonde je, da potrebujete za njeno namestitev malo prostora. Vrtino se izvrti z vrtnimi garniturami, kar naredijo usposobljeni vrtniki. Za tako vrtnje je treba pridobiti ustrezno dovoljenje, medtem ko za namestitev zemeljskega kolektorja na lastnem zemljišču dovoljenje ni potrebno!

Za toplotne črpalke, ki izkoriščajo vodo kot vir toplotne energije, je treba izvrtati dve vrtini - vrtino za zajemanje podtalnice in vrtino za njeno vračanje v podtalje. Vrtini morata biti druga od druge oddaljeni 10 metrov ali več, da vrtina ne "zamrzne", da torej ne izgubi svojega energetskega učinka. Izčrpani podtalni vodi toplotna črpalka samo odvzema del njene toplote in jo popolnoma čisto vrača v podtalje... Za izvedbo vrtin je potrebno dovoljenje.

Za toplotne črpalke, ki izkoriščajo zrak kot vir toplotne energije, ne potrebujete dodatnih zemeljskih del ali vrtanj, niti ne potrebujete dovoljenj, saj se za zajem toplotne energije uporablja razpoložljive neizmerne količine zraka. Te vrste toplotne črpalke so lahko v kompaktni izvedbi, ali pa je del, ki zajema energijo zraka, ločen in je ponavadi nameščen zunaj bivališča oziroma stavbe, neopazen in nemoteč.

S temi toplotnimi črpalkami je možno tudi ohlajevati prostore, tako, da ne potrebujemo dodatnih klimatskih naprav za ohlajevanje v vročih poletnih dneh.

Toplotne črpalke, ki izkoriščajo energijo zemlje in vode, dosegajo grelni številni 1:5 ali več, toplotne črpalke, ki izkoriščajo energijo zraka, pa dosegajo grelni številni 1:4,5, kar je nekoliko manj, vendar je pri tem treba upoštevati, da je za njih potrebna manjša in cenejša investicija, saj so dodatna dela nepotrebna.

Kakšne toplotne črpalke uporabljati na Krasu?

Zaradi blage klime in ne pretirano nizkih temperatur je na Krasu primerna uporaba toplotnih črpalk, ki izkoriščajo energijo zraka in zemlje, in še posebej takih črpalk, ki izkoriščajo energijo zraka.

Toplotne črpalke za pridobivanje toplotne energije za ogrevanje so primerne tako za nove gradnje pa tudi za že zgrajene objekte. Toplotne črpalke so najbolj združljive z nizkotemperaturnim talnim gretjem, so pa prav tako učinkovite z radiatorskim načinom ogrevanja bivalnih ali poslovnih prostorov.

Za priprave tople sanitarne vode so zelo primerni hranilniki sanitarne vode z vgrajeno toplotno črpalko, ki črpajo energijo iz zraka. Z namestitvijo izparilnika toplotne črpalke (to je naprave, ki zajema energijo iz zraka) v shrambo ali vinsko klet, lahko hkrati ob delovanju črpalke tak prostor hladimo in s tem vzdržujemo nižjo temperaturo, ki jo potrebujemo za shranjevanje vin ali povrtnin. S tako toplotno črpalko lahko ogrevamo vodo za sanitarno rabo vse leto, poraba pogonske električne energije (čista energija) pa je izredno majhna!

Prav tako je s toplotnimi črpalkami možno učinkovito in cenovno ugodno vzdrževati klimo v večjih vinskih kletih vinarjev, z odvzeto toplotno energijo iz tamkajšnjega zraka pa uspešno ogrevati sanitarno vodo in bivalne prostore.

Sklep

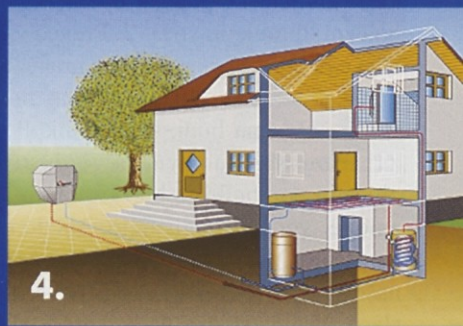
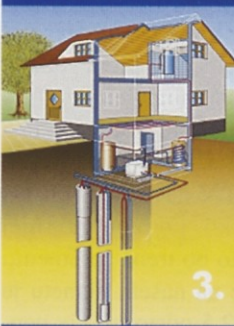
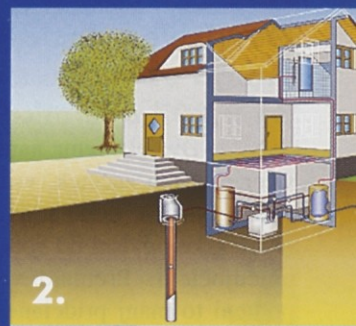
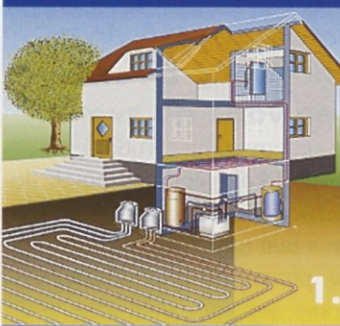
Že razmerje v grelnem številu da slutiti, da je ogrevanje s toplotnimi črpalkami za uporabnika mnogo cenejši način ogrevanja od klasičnih načinov ogrevanja. To je že pri sedanjih cenah energentov pomemben podatek, v prihodnosti pa lahko pričakujemo še precej višje cene fosilnih energentov. Z uporabo toplotne črpalke lahko - primerjano z možnimi drugimi viri energije - prihranimo za ogrevanje tudi do 60 odstotkov denarja, sama investicija ali naložba v namestitev toplotne črpalke pa se dejansko povrne že po nekaj letih njenega obratovanja in ustvarjanja toplotne energije. Normalna življenjska doba toplotnih črpalk je najmanj 25 let in več. Je daljša od življenjske dobe klasičnih ogrevalnih naprav - kurišč in kotlovnice.

Razmišljanjem nekaterih uporabnikov toplotnih črpalk so sledile odločitve in dejanja, da so si s privarčevanim denarjem od gretja zgradili hišni bazen (bazensko vodo prav tako ogrevajo s toplotno črpalko) ali savno in da so si s tem ustvarili še prijetnejše bivalne razmere. Spet drugi pa uživajo v zadovoljstvu, da so ob precej nižjih stroških ogrevanja prispevali tudi svoj delež k zmanjšanju onesnaževanja okolja - predvsem zraka - tudi na Krasu!

Na Krasu je zaradi blage klime in ne pretirano nizkih temperatur primerna uporaba toplotnih črpalk za izkoriščanje naravnih virov energije zraka in zemlje.

Toplotne črpalke lahko zajemajo naravne vire s pomočjo; 1. zemeljskega kolektorja in 2. geosonde, za izkoriščanje zemeljske energije, 3. vrtine za izkoriščanje energije podtalnice, in 4. naprave za izkoriščanje energije iz zraka.

V naši družbi PROTEO, KRANJ, d.o.o., Triglavska ulica 18, tel.: 04-287-17-00, spletna stran: www.proteo.si, smo zadovoljni, da z našim udejstvovanjem v energetiki in gradbeništvu poleg uresničevanja želja našim zadovoljnim naročnikom in kupcem, ki so se odločili ogrevati svoje domove in poslovne prostore s toplotnimi črpalkami, prispevamo tudi k izboljševanju našega življenjskega okolja. Prepričani smo, da bi morali s to zavestjo razmišljati tudi prebivalci in obiskovalci našega lepega Krasa. Pripravljeni smo vam svetovati o pravilni izbiri ogrevanja, predvsem z obnovljivimi viri energije, kot tudi pomagati z drugim tehničnim svetovanjem in nadzorom pri gradnji objektov, bazenov in ostalih spremljajočih objektov ter naprav v vašem domovanju!

Kronika vasi Bani

VODNI VIRI PRI BANIH V DAVNINI

Pavel Vidau

Tekočine so v naravi zelo redke. Velika izjema je voda, ki obvladuje po površini in prostornini največji življenjski prostor. Kroženje vode zagotavlja ekološko stabilnost našega planeta. Izhlapeva iz morij in celinskih voda; vanje se vrača v obliki raznovrstnih padavin. Voda je vez med človeškim bitjem in naravo. Prisotna je vsepovsod v našem vsakodnevnem življenju in naši domišljiji. Od začetkov človeštva oblikuje izjemne družbene stvaritve, dostop do nje pa vseskozi sproža številne spore. Celinski vodni ekosistemi so določali potek človeške zgodovine in razvoja civilizacij. Ljudje in ostala živa bitja na Zemlji so na različne načine odvisni od vode. Ta vsakodnevna odvisnost, ki se je skoraj ne zavedamo, je življenjskega pomena za večino živih bitij na njej.

Netežaven dostop imamo samo do enega odstotka sladke vode ali samo do 0,007 odstotka vse vode na svetu.

Dva ekstrema narave sta povezana z vodo, ki imata sicer različen začetek, vsak nekoliko specifičen potek dogodkov, vendar presenetljivo enak učinek za organizme, ki so življenjsko odvisni od vode in s tem tudi za človeka usodno uničujoči. 1. Premalo vode povzroča sušo. Posledično pomeni to manj pridelane hrane, pomanjkanje pitne vode, slabe življenjske pogoje, oporečne higienske razmere, pojav bolezni, hiranje in smrt. 2. Preveč vode povzroča poplave in enake učinke glede pridelane hrane, oporečnost pitne vode in higienskih razmer ter s tem pojav bolezni, hiranje in smrt.

Večina ljudi, ki niso nikoli ostali brez vode, jo ima za nekaj samoumevnega. Industrijalci, kmetje in njihovi običajni porabniki jo brezkrbno trošijo. V našem času pa se zaloge vode zmanjšujejo, medtem ko potrebe po njej naraščajo. Vsi vemo, da je prišel čas, ko bo treba spremeniti naše ravnanje. Kar 97,5 odstotka vode na našem planetu je slane. Večina sladke vode - preostalih 2,5 odstotka - je neuporabna: 70 odstotkov te vode je namreč zamrznjenih v ledenih slojih na Antarktiki in Grenlandiji, skoraj vsa ostala sladka voda pa se nahaja v obliki vlage v prsti ali v podzemeljskih vodnih slojih, ki so preveč globoko, da bi jih lahko črpali. Skratka: netežaven dostop imamo le do enega odstotka sladke vode ali samo do 0,007 odstotka vse vode na svetu (Glasnik UNESCO, marec 2000).

Še pred petdesetimi leti ni bilo na svetu nobene države, ki bi se soočala s katastrofalno nizko ravnijo vodne oskrbe. Danes pa živi v takšnih okoliščinah že kakšnih 35 odstotkov prebivalstva. Do leta 2025 se bosta morali dve tretjini svetovnega prebivalstva ukvarjati z majhnimi, če že ne kar s katastrofalno majhnimi zalogami pitne vode - poroča Glasnik UNESCO.

Zaradi vode bodo divjale vojne...

Kako resno so cenili kmetje vodo, priča primer sodišča v Valenciji, ki so ga ustanovili že pred več kot tisoč leti in ki deluje še danes. Kmetje iz Valencije ob reki Turija na južni obali Španije jemljejo svojo pravico do vode zelo resno. Več kot tisoč let se že zanašajo na mestno Vodno sodišče. To jim zagotavlja pravično delitev vode, ki se jo črpa iz Turije. Čeprav niso pravniki in ne hranijo zapisov o številnih razsodbah, ki so jih dosegli, in čeravno ne poznajo ječ za kršitelje, se v Apostolskem preddverju katedrale v Valenciji sastaja osem sindicas ali sodnikov ter ustno rešuje spore, ki nastajajo med kmeti zaradi porabe vode iz prekopov, ki namakajo 17.000 hektarjev zemljišča, znanega kot »Sadovnjak Valencije«. Zaradi tega obreda, ki se ponavlja vsak četrtek opoldne od sredine desetega stoletja našega štetja, ko je bil v Cordobi kalif Abd-ar-Rahman III., je »Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia« najstarejše sodišče v Evropi.

Osem sodnikov predstavlja osem »materinskih prekopov«, ki se jih uporablja za namakanje in delitev vode iz Turije. Okrog 1.500 kmetov, ki živijo ob teh prekopih, voli svojega sodnika. Ta mora biti nekdo, ki dejansko obdeluje zemljo in ni zgolj zemljiški lastnik - posestnik. Naloga teh »ljudskih sodnikov« je ugotoviti, da vsi kmetje v Valenciji dobijo nujno potrebno vodo. To jim zagotavljajo pravila odloka, ki ga je sprejel kralj Jakob I. Aragonski leta 1238. In ta odlok še vedno velja ter zagotavlja, da imajo vsi pravico do deleža vode, ki ustreza površini zemljišč v njihovi posesti.

Zaradi vode bodo divjale vojne. Drzna napoved o tem grozi že dolga leta potem, ko so jo izrekle takšne vodilne osebnosti, kot sta, na primer, jordanski kralj Husein in Butros Butros Gali iz Egipta. V skladu s to mračno napovedjo se zdi, da sta Bližnji vzhod in Severna Afrika pogubljena.

Kali pri Banih

Da brez vode ni življenja, je razvidno že iz prvega dela tega zapisa. Iz njega razberemo tudi hitro naraščajočo potrebo svetâ po tej prepotrebni brezbarvni življenjski tekočini.

Po tej logiki so potrebovali vodo za svoje preživetje prebivalci tudi v naši vasi Bani, odkar se je tod naselila prva družina... Kdaj je bil zgrajen prvi vodnjak? Kdaj prvi kal?

O tem ni zapisov, ki bi pomagali razrešiti to uganko. Če pa se ozremo malo v zgodovino nastanka in poznejšega naselitvenega razvoja naše vasi Bani, ugotovimo (kot je bilo že zapisano v sestavku »Prelomno leto 2006 za vas Bani, 82. št. revije Kras/2006, str. 32-33), da se je že v srednjem veku leta 1139 omenjalo kraj Licusel (tudi v oblikah Ligusello in Lagusello ali Ligusel) v pomenu jezero ali kal, ki odgovarja kraju nekje blizu Banov.

Stari kal ali tudi Starn'kal, kot pravijo domačini, bi lahko bil ta kraj, kjer se je zgodilo spravno dejanje o meji med tržaško občino in devinskim gospodstvom ob posredovanju tržaškega škofa Dietamarisa. To domnevo podpira tudi dejstvo, da so v bližini parcele z ledinskim imenom Hišce, kjer je bilo postavljenih več enoceličnih kamnitih zgradb, ki so jih uporabljali pastirji. (najstarejša bivališča, ki jih je zgradil človek (1)).

Ta kraj je bil v preteklosti v poletnih mesecih pravi raj za otročad, saj je bil daleč od oči nadležnih odraslih, ki jim ni bilo nič pogódu. V zgodnih popoldanskih urah, ko so se starejši predajali počitku, se je tam mladež učila plavanja v motni blatni vodi, polni mrčesa in iztrebkov živali. Za današnje higienske pojme je bilo sicer takšno početje - kopanje v tisti nesnagi - nekaj, kar ne sodi v današnji čas. A, koliko otrok po svetu živi še danes v takšnih ali celo slabših higienskih razmerah od naših prednikov, ki jim je bila to edina zabava in sprostitvev pred popoldanskim opravilom - gnati živino na pašo in medtem postoriti še kaj koristnega za domače ognjišče?! In pripisati moram, da je ta Stari kal še edini v vasi, v katerem je še nekaj vode in ki je še kolikor toliko vzdrževan.

Drugi, morda za vas kot takšno celo bolj pomemben, je bil kal v doljnem kraju vasi, ki so mu pravili Kal v Stajah. (sedaj samo Staje).... Tudi njegov nastanek je zavit v meglo pozabe; znano je, da ga pred letom 1822 še ni bilo, saj v katastrski mapi iz tistega časa še ni zarisan. Dobro pa je viden v popravkih te mape iz leta 1873. Bil je večji od Starega kala in skrbneje izdelan. Nastal je po sili razmer. Že leta 1827 je bilo v vasi 28 glav govedu - od tega en vol, 12 glav drobnice in en osel. Leta 1846 pa je bilo pri Banih že 51 glav goveda, od tega dva vola, 27 ovc, en prašič in en konj. Bil je v bližini hiš in gospodinjam pri roki, ko so potrebovale vodo bodisi za živino bodisi za pranje.

Otrokom je bil Kal v Stajah pomemben posebno v zimskem času, ko je poledenel in je postal pravo drsališče; včasih tudi za drugačne igre, na primer preskakovanja in gunganja z ene ledene plošče na drugo. Ernest Malalan se dobro spominja takšne igre, saj je pri tem padel v vodo, ko pa je prišel domov, jih je dobil še po zadnji plati in brez večerje je moral v posteljo. V poduk za otroško razposajeno neprevidnost.

Ta kal so zasuli z ostanki porušenega poletnega dvorca plemiške družine Burgstaller, na mestu katerega so zgradili vojašnico. Po pripovedi starejših v vasi se je to dogajalo v letih

Stari kal okrog leta 1930

Kal v Stajah okrog leta 1930

Štirma na "plese" okrog leta 1932

Štirma v Badalučki iz leta 1850 sedaj

1934 in 1935 (sedaj je tod parkirišče avtomobilov in prireditveni prostor za vaško šagro).

Tretji kal je bil zasebna last premožne plemiške družine Ustia, ki su mu pravili tudi Gs'pudov kal (Gospodov kal). Če upoštevamo, da je bil poletni dvorec plemiške družine zgrajen leta 1735 (zasebna kapela, posvečena sv. Florijanu blagoslovljena 4. maja 1735), da so imeli poleg tega tudi kmetijo in živino, je verjetno nastal sočasno. Kal je prav pod Banovskim vrhom ob cesti, ki vodi čez hrib proti Ferlugom v Trst. Še danes ne uide pogledu dobrega opazovalca narave in kolikor toliko osvečenega poznavalca vaške zgodovine kotanja, kar še ostaja od tega Gs'pudovega kala.

... in še štirne pri Banih

Glede vodnjakov oziroma štirn po domače v vasi Bani ni nič boljše kot s kali. Bolj malo je zabeleženega in z izumiranjem starejših se vedno bolj brišejo spomini vaške preteklosti; kar ni niti čudno, če pomislimo na čas nastajanja teh objektov. Gradili so jih iz potrebe po preživetju preprosti ljudje, pastirji, poljedelci, ki niso obvladali pisane besede. Pozneje z osveščanjem in prebujanjem, po pridobljeni osnovni izobrazbi domačinov je prihajalo do njihovih prvih pisnih posegov na občinske oblasti s pritožbami o pomanjkanju vode in s tem do spodbud za obnovo starih dotrajanih vodnjakov in graditve novega, kar bi zagotavljalo dovolj vode za potrebe vasi.

Če se opremo na zgodovinske vire in lego prvega zaselka, so po vsej verjetnosti prvi vodnjak zgradili nedaleč od Starega kala, v kraju z ledinskim imenom Bršinka. Voda se je ob deževju stekala po pobočju hriba po poti, ki se je vila iz vasi Bani proti Beli cesti - kot so imenovali glavno prometnico, ki je povezovala Opčine s Sežano - in se je naravno zbirala bodisi v Starem kalu kot tudi zahodno od njega v štirni v Bršinki.

Druga dva javna vodnjaka - prvi v gornjem delu vasi (po domače: na Plje'se) in drugi bolj južno v kraju, ki mu pravijo Badalučka - pa imata vklesani letnici njune obnove. Ta dva sta bila zgrajena s pomočjo Občine in njenega urada, ki se je ukvarjal z gradnjo vodnjakov. To je bil urad, ustanovljen leta 1825, ki je bil neposredno podrejen tržaškemu Mestnemu magistratu. Skrbeti je moral za gradnjo občinskih vodnjakov za zbiranje deževnice, ki bi se drugače zgubljala v kamnitih kraških tleh.

Kot se da razbrati iz mape, ki jo hrani Državni arhiv v Trstu, je ob nekem prepiru glede lastnine bila leta 1808 predstavljena mapa, na kateri je bil vrisan vodnjak v Badalučki... Po vsej verjetnosti je bil tudi v vasi (na Plje'se po domače) že tedaj vodnjak.

Občinska vodnjaka sta poznejšega datuma. Tisti v Badalučki je iz leta 1849. O njem je obširen, natančen zapis v knjigi »Ondile čez Stari vrh«. Njegova gradnja se je vlekla od leta 1843 vse do leta 1850; čeravno vklesana letnica označuje leto prej. Medtem ko je ta vodnjak grajen iz laporja - peščenjaka, je drugi vodnjak sredi vasi (na Plje'se) iz belega kamna. Na njem je vklesana letnica 1885. Moram pa pripisati, da iz drugih virov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv pri mestni knjižnici v Trstu, izhaja: prvi vodnjak - v Badalučki - naj bi bil zgrajen že v letih 1794-1795 (2), čeravno je bil tedaj izdelan bolj obrtniško in s slabim materialom.

Poleg teh treh vodnjakov so bili v vasi še drugi štirje pri premožnejših družinah.

En vodnjak je bil od leta 1735 na posesti plemiške družine Ustia, ki je imela »mandrijo« (»mandrija« - kmetija z gospodarskimi poslopi - po primorsko) in tudi zasebno kapelo.

Drugi vodnjak je bil na posesti premožne družine Ghezso, ki je bila v sorodstvu s plemiško družino Bidischini, ta pa je leta 1806 prevzela posest od družine Ustia. Prvi vodnjak so porušili in ga zasuli, ko so gradili vojašnico leta 1933. Drugi vodnjak je zadela zavezniška letalska bomba med drugo svetovno vojno aprila 1944 in ga popolnoma uničila.

Tretji, tudi zasebni vodnjak je imela družina Ivana Bana s hišnim imenom »Z vrta«. Gospodar je bil prvi predsednik »Konsumnega društva« pri Banih. Ta vodnjak je še ohranjen, a pušča vse od druge svetovne vojne, ko so vas Bani 20. aprila 1944 bombardirala zavezniška letala. V njem ostaja le malo vode.

Četrty, prav tako zasebni vodnjak, pa je imela tudi družina Persinovič, ki so jo imenovali B'gatin've (Bogatini).... Zanja že ime pove, da je bila premožna. Imela je lepa polja in njive, poleg tega še trgovino, v kateri so prodajali petrolej, oglje in sladkarijo za otroke.... Ta vodnjak so porušili in zasuli okrog leta 1964.

Z napeljavo pokrajinskega vodovoda v vas leta 1911 in z namestitvijo javne pipe blizu vodnjaka v vasi (na Plje'se) se je za vodnjake pričel zaton njihovega pomena pri oskrbovanju vaščanov s pitno vodo za domače potrebe. Poleg tega so, po pripovedi starejših vaščanov, okrog leta 1930 zgradili tudi napajalno korito za živino.... In tako se je pričelo tudi opuščanje vzdrževanja kalov, kar je privedlo do postopnega zaraščanja in propada teh napajališč.

Od vseh vodnjakov, kar jih je še v vasi, ni uporaben nobeden več. Res je, da njihova obnova in vzdrževanje nekaj staneta. A voda v njih je še zlasti za domače potrebe na vrtu neprimerno boljša od klorirane vode iz vodnega omrežja.

Opombi

(1) Katalog Kamnita hiša, 1984, str. 30

(2) Zgodovinski arhiv tržaške občine - mapi 1062 in 1216

Viri

Državni arhiv v Trstu

Glasnik UNESCO, marec 2000

Okrogla voda - priročnik o kalih

Ondile čez Stari vrh - SKD Grad Bani

Krajevni Leksikon Slovencev v Italiji

Narodna in študijska knjižnica

Spomini posameznikov - Ernest Malalan, Lorica Ban, Ana Sosič, Roža Renar

Voda naša vsakdanja potreba - avtorji: Branko Novak / Pavla Majcen / Milena Blažeka

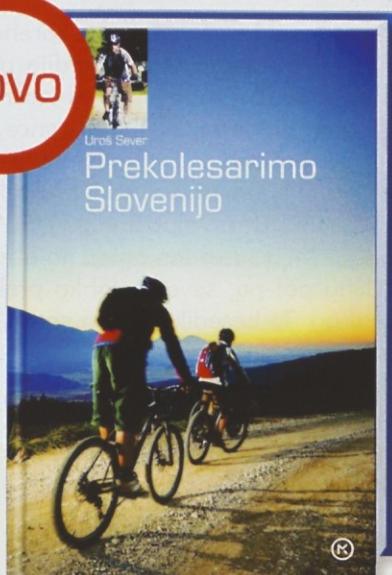
Pavel Vidau - kronist vasi Bani, Italija

Resnično premalo se zavedamo, kakšen neprecenljiv zaklad je voda v našem vsakdanu. Porabljamo jo, ne da bi pomislili, kaj pomeni voda milijonom ljudi po svetu, ki trpijo zaradi pomanjkanja te osnovne in prepotrebne tekočine za naše življenje in preživetje na tem planetu!

S SATELITOM NA KOLO!

NOVO

116 strani vodnika (17 x 25 cm) in 37 samostojnih prilog
Cena: 32,96 €

- Prvi kolesarski vodnik z GPS-transverzalo po Sloveniji
- 37 smeri izletov s podrobnimi opisi poti
- Priložen potovalni komplet (37 etap s kartami, kaži poti in diagrami)

Sedaj boste na vsakem kolesarskem izletu točno vedeli, kje ste in kako priti do določene točke. To je prvi kolesarski vodnik s satelitsko navigacijo po Sloveniji (možnost pretvorbe za sistema Magellan in Garmin). Vsebuje natančne opise poti, zemljevide ter vse druge podatke in nasvete, pomembne za kolesarje. Izleti bodo še bolj prijetni in sproščeni, saj vam ne bo treba paziti in spraševati, katera smer je prava.

Vsaka od 37 potovalnih zbirank vsebuje:

• Zemljevid z vrisanim potekom poti

• Podrobni kaži poti z GPS-točkami

• Višinski diagram

• Fotografije znamenitosti

GPS-koordinate najdete na www.mladinska.com/prekolesarimo-slovenijo

Ljubiteljem kraške narave svetujemo, naj pridejo v Hrpelje

SPOZNALI BOSTE KRAS, KAKRŠNEGA IMAMO V HRPELJAH IN OKOLICI!

Suzana Godina Jelušič

Naravoslovno-zgodovinska učna pot v Hrpeljah je nastala kot nadaljevanje knjige "Kronika Hrpelj", ki jo je napisal Vladimir Grželj. Izšla je leta 2004 ob 700. obletnici prve omembe kraja Hrpelje.

Snovalci poti želimo obiskovalcem prikazati pristo naravo, bogato naravno dediščino in ostanke preteklosti v arhitekturi kot kulturno dediščino kraja. Velik poudarek namenjamo človeku, ki je znal živeti z naravo in ji prisluhniti. Na poti je poudarek na vodi, a možno si je ogledati le del poti z vsem, kar je povezano z vodo, saj ta na krasu hitro odteka v podzemlje, zato je voda na kraških tleh neprecenljive vrednosti!

Učenje na prostem, učilnica v naravi, ta pot zagotovo je. Prav šolarjem na nevsiljiv način prikazuje življenje nekdaj in omogoča spoznavanje raznolikosti rastlinskih in živalskih vrst.

Kulturno-zgodovinsko društvo Hrpelje je izdalo brošuro o naravoslovno-zgodovinski učni poti v Hrpeljah v slovenskem in italijanskem jeziku. Nedavno je izšla o njej nova zgibanka z vrisanim zemljevidom poti. Njena predstavitev Suzane Godina Jelušič v tej izdaji revije Kras pa je povabila vsem njenim bralcem, ki jih privlači narava s svojimi danostmi in zanimivostmi, naj se sprehodijo po njej. Spoznali bodo kraško pokrajino, ki skorajda nima površinskih vodnih virov, razen tistih, ki jih je ustvaril človek. Je pa zato bolj razgibana z višjimi hribi in globokimi dolini.

Odprtje naravoslovno-zgodovinske učne poti je spodbudilo izmenjavo obiskov osnovne šole v Hrpeljah z osnovno šolo v Terzo d'Aquileia v Italiji.

Letos so učenci 5. razreda Osnovne šole Dragomirja Benčiča Brkina v Hrpeljah pod mentorstvom Sebastjana Mavriča prejeli za projekt Suzane Godina Jelušič o vodni poti nagrado Heliosovega natečaja.

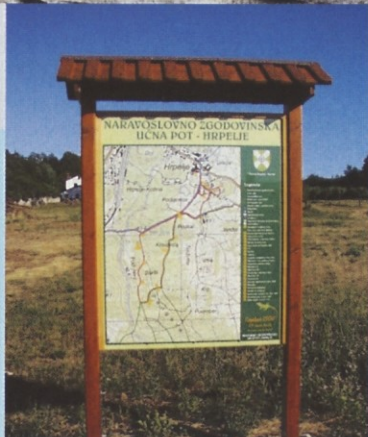
Izbor fotografij z naravoslovno-zgodovinske učne poti v Hrpeljah je bil razstavljen v Kulturnem domu v Hrpeljah in v čitalnici Kosovelove knjižnice v Sežani.

Avtorji naravoslovno-zgodovinske učne poti so Vladimir Grželj, Darij Jelušič in Suzana Godina Jelušič. Fotografije je prispeval Darij Jelušič. Zemljevid učne poti je oblikovala Martina Jelušič.

Če se nimate kam dati in bi se želeli malce sprehoditi v naravi, se odpravite v Hrpelje in se sprehodite po naravoslovno-zgodovinski učni poti! Pot ni zahtevna. Primerna je za vse starosti; še posebej za učence, ki se lahko učijo v neposrednem okolju. Dolga je približno 4,5 km. Voden ogled traja najmanj tri ure. Zanj prej telefonirajte na št. 041/282- 453 (Darij Jelušič) in 031/539-028 ali pošljite elektronsko željo za voden ogled na e-naslov: jelušic@siol.net. Učno pot pa, seveda, lahko prehodite tudi sami v poldrugi uri. To besedilo vas bo vodilo, da si boste ogledali marsikaj zanimivega...

2. Na kamnih narisani kuščar zelenec je kažipot po naravoslovno-zgodovinski učni poti.

1. Na izhodišču poti je ob Osnovni šoli Dragomirja Benčiča Brkina informativna tabla. Legenda prikazuje vse znamenitosti poti. Označene so tudi tovorniška pot, pot Brščič in tihotapska pot.

3. Naravne znamenitosti in zanimivosti, kot je škavnica na skali z naravnim mostičkom, so označene na tablicah iz brínovega lesa.

4. Zanimiva drevesa in grmičevje ob učni poti so označena v slovenščini in latinščini.

Izhodišče naravoslovno-zgodovinske učne poti je pri Osnovni šoli Dragomirja Benčiča Brkina v Hrpeljah. Ta stoji na vidnem mestu pod cesto Kozina-Hrpelje-Obrov-Podgrad-mejni prehod Jelšane s Hrvaško. Z avtoceste Ljubljana-Koper ali s stare ceste Postojna-Koper zavijte v Kozini proti Hrpeljam, ki se Kozine držijo. Če pa se odpravite na pot s Tržaškega ali Goriškega skozi nekdanji mejni prehod z Italijo Krvavi potok, peljite v Kozini v Hrpelje pod avtocesto. Z ilirskobistriške strani ali iz smeri mejnega prehoda s Hrvaško Jelšane že v začetku Hrpelj, torej pred Kozino, zavijte proti osnovni šoli na šolsko parkirišče. Tam parkirajte, si nadenite primerno obutev in obleko ter si vzemite s seboj še kaj za malico. In na fotoaparate ne pozabite!

S šolskega parkirišča se usmerite v staro vaško jedro. Hodite po poti, ki je bila včasih glavna prometna žila, tovorniška pot, ki je peljala iz Kačič skozi Rodik v Klanec, v Rižano in naprej v beneški Koper ali v Trst.

Tod nas najprej pozdravi informativna tabla (fotografija 1!) z vrisano krožno potjo in legendo. Na njej so označene znamenitosti, ki jih vidimo na poti. Pod njo je tudi kuščar - zelenec, ki smo ga izbrali za markacijo. Skupaj z rdečo piko je naslikan na vidnih kamnih ob poti in sta oba kažipot za obiskovalce (fotografija 2!). Zelenca smo izbrali, ker je vedno redkejši gost naših gmajn. To je zelo zanimiva žival živo zelene barve s čudovitim modrim podbradkom. Na zanimivosti ob poti nas opozarjajo lični napisi na tablicah iz brínovega lesa (fotografija 3!). Vsa drevesa in grmovnice pa so označene z belimi kovinskimi tablicami z zelenim napisom v slovenščini in latinščini (fotografija 4!).

Že pri prvi stavbi (na levi strani) naletimo na dvoriščni porton (fotografija 5!), ki je nasajen na dveh klesanih kamnih. To sta kamna, kakršni so nekoč označevali razdaljo v miljah na stari cesti Trst-Reka: levi kamen označuje oddaljenost šest milj od Trsta, desni kamen pa označuje oddaljenost dve milj od Trsta.

Ob kamnitem zidu pridemo do večjega križišča Na Gorici. Na levi strani raste mogočna bela murva, ki po pripovedovanju starejših ljudi šteje okoli 300 let. Na njegovem drugem koncu je prvi vaški vodnjak (tako imenovana komunska štirna), zgrajen po letu 1890. V vasi je še en vaški vodnjak, ki je bil letos prenovljen s pomočjo sredstev Heliosovega sklada in Občine Hrpelje-Kozina. Pravijo mu »Štirna Na vasi«. Videli ga bomo pred koncem učne poti!

6. Lijakov kal je spomladi poln življenja: urhi, krastače, obrobljeni kozaki, kačji pastirji... in, seveda, njihovi občudovalci na naravoslovno-zgodovinski učni poti.

5. "Kaluonja" na Karamonovi domačiji.

Na Gorici zavijemo desno, po klancu navzdol in se usmerimo levo do ostankov domačije. Pred seboj zagledamo veliko »kaluonjo«, mojstrovino, ki kljubuje času, saj je izklesana iz kamna. Tukaj je dvorišče Karamonove domačije, nekoč z vseh strani obdano z visokim kamnitim zidom, ki je sedaj deloma porušen. Na severni strani dvorišča so vidne razvaline domačije, ki je bila zgrajena leta 1574.

Od Karamonove domačije se vrnemo nazaj na tovorniško pot in nadaljujemo v smeri proti jugozahodu. Pot se zlagoma spušča in ločuje Podgorn'co (levo) od Podgorice (desno). Obdana je s suhimi kamnitimi zidovi, ob njej pa se kot v imenitnem drevoredu izmenjujejo divji kostanj, lipa in brest ter grmovje dreva in rešeljike.

Po približno 200 m hoje pridemo do križišča, kjer se z vzhoda sekata pot »Brščic« in tihotapska pot, ki pripelje iz Slop in se nadaljuje naprej proti jugozahodu v Klanec. Gremo nekoliko levo po poti, kjer vzremo komunski ali Lijakov kal (fotografija 6!), na njegovi desni strani pa je najstarejši vodni vir »Štirn'ca« iz leta 1343 (fotografija 7!) To je globoka kotanja (2,5 m), ki ima obod iz suhega kamnitega zidu. Vanjo vodi 10 stopnic. "Štirn'ca« s premerom 8 m je obnovljena!

Napotimo se proti severu, nazaj na tovorniško pot. Od tu zavijemo proti jugu na tihotapsko pot v Kravarico. Pot, ki je zunaj naselja, je označena s tablo z opozorilnimi znaki, ki prepovedujejo kurjenje, trganje cvetic, vožnjo s kolesi in opominjajo, da morajo biti psi privezani na vrstico (fotografija 8!). Vonj po smoli in šumenje visokih krošenj nas pelje skozi gozd črnega bora. Včasih je bilo to območje golo in so na njem pastirji pasli krave. Vmes so posejane manjše dolinice, ki so služile za vrtove. Enega si lahko ogledamo od blizu.

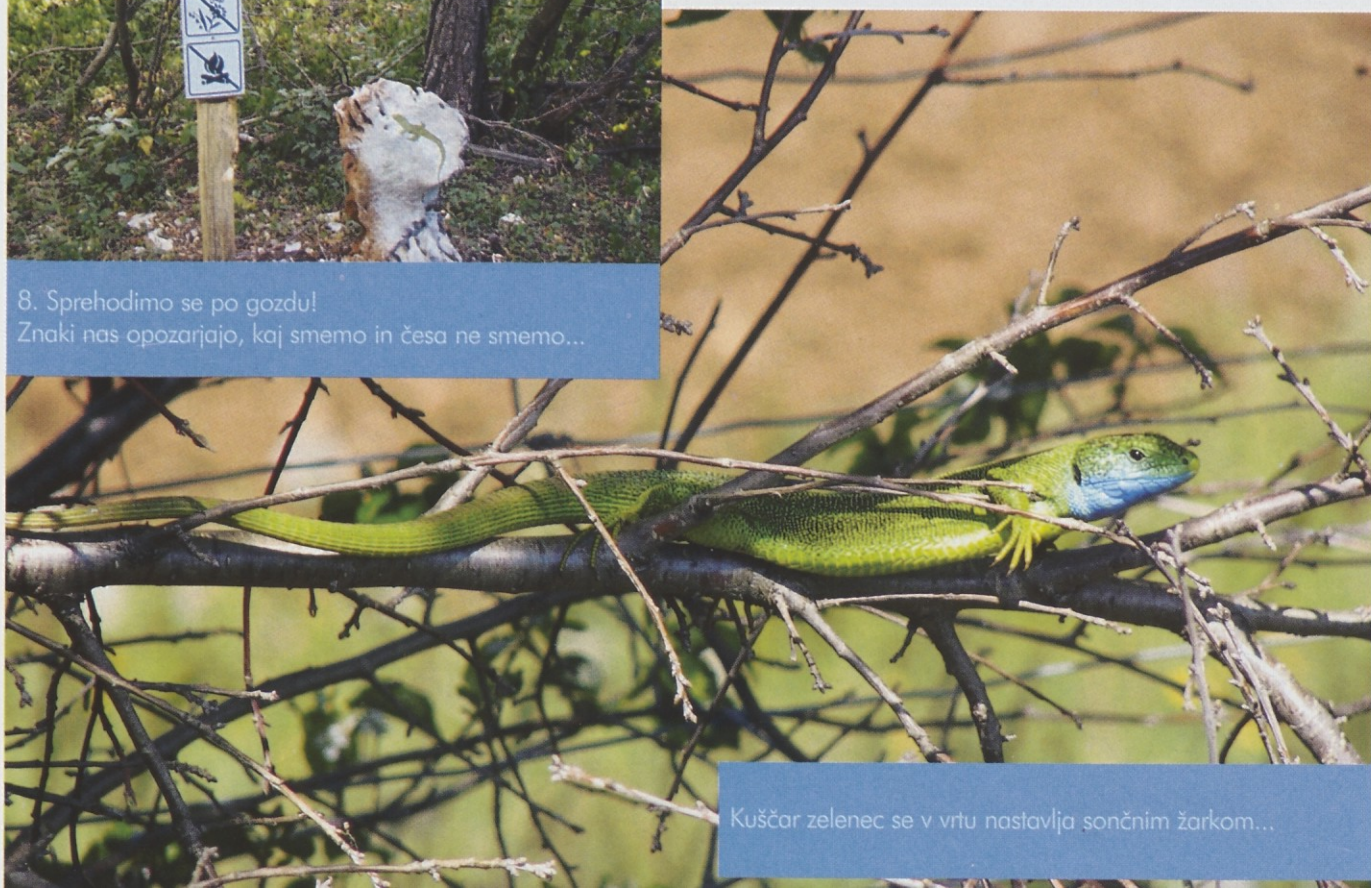
Zapustimo vrt in se odpravimo po tihotapski poti proti zahodu, nakar (po nekaj več kot 100 m) ostro zavijemo proti jugu. Kmalu nas znak (zelenec) usmeri na desno, v manjšo kotanjo, značilno za udornico (podor stropa nekdanje jame). Sedaj sta vidna spodmol in manjša pečina. Kotanja je zanimiva tudi z botaničnega vidika, saj najdemo v njej črni gaber, divji kostanj, ki je redkost v tem predelu, rešeljiko, rdeči dren, lesko in maklen (klen). Črni bor prepušča svoj prostor redkim gabrom in hrastom.

7. Štir'nca je bila prvi vodni vir za vaščane.

8. Sprehodimo se po gozdu!
Znaki nas opozarjajo, kaj smemo in česa ne smemo...

Kuščar zelenec se v vrtu nastavlja sončnim žarkom...

Takoj za manjšo poseko zavijemo s poti ostro proti zahodu po tihotapski stezi. Ta nas pelje do manjše kotanje, kjer si lahko spočijemo, morda malicamo in si ogledujemo skalni rob. Na tem grebenu lahko občudujemo raznolikost stvarjenj vode, ki je skozi stoletja razjedala apnenec in pustila za seboj številne škraplje in žlebiče (Fotografija 9!). Proti jugu (20 m od nas) je na tem skalnem robu skrita prva škavnica podolgovate oblike z naravnim mostičkom. Škavnica je vdolbina v skali, ki zadržuje vodo. V poletnem času je lahko različnim živalim dragocen vir vode za pitje (Fotografija 10!). Na poti so še štiri škavnice različnih oblik in velikosti. Za nami, nekoliko proti severozahodu, nas pelje stezica do z visokimi skalami obdane udorne dolinice, kjer so Hrpeljci leta 1921 našli zaklad v treh glinenih loncih.

Vrnemo se nazaj v kotanjo, kjer smo počivali, in se po tihotapski stezi vzpnemo skozi prehod skalnega roba. Kmalu naletimo na gozdni kolovoz, ki seka našo stezo. Če bomo na poti v jesenskem času, bomo na tem kolovozu (desno) zagledali čudovito obarvano listje ruja. Nikar ga ne iščite pri tleh, saj je to izreden primerek ruja, velikega kot drevo. Visok je okoli 5 m, njegovo deblo pa ima premer približno 15 cm. Na pomlad pa ima prav ruj tudi zelo lepe laskaste belkasto-modre cvetove.

Po stezi nadaljujemo pot skozi redk hrastov gozd proti jugozahodu. Nekoliko se spustimo v plitev jarek, dokler ne pridemo do skal. Le bistro oko opazi na tleh kotanjico v obliki stopala. To je znamenita »Stopenjca matere Božje« (fotografija 7!). Desno, v njeni neposredni bližini, je še druga škavnica.

Po tihotapski stezi gremo naprej do dveh vrtov. Na levi je Midretov vrt, na desni pa Karamonov. Žal sta močno poraščena s črnim trnom in z drugim grmičevjem. Tudi tod si lahko na klopcah v prijetni senci malo odpočijemo.

Za seboj puščamo tihotapsko pot in se začnemo vračati na izhodišče proti severozahodu po široki gozdni poti. Vračamo se mimo Karamonovega in Gacarjevega vrta. Zavijemo lahko še v desno, da pridemo do tretje škavnice, ki je zelo globoka (Fotografija 11!). Nato se vrnemo na pot...

Nadaljujemo mimo Mehletove ograde in Gajinotovega vrta, kjer pot naredi ovinek in se rahlo spušča proti vzhodu. Hodimo mimo ostrih visokih skal proti Pikeževi ogradi, kjer levo in desno od poti opazimo krajši in daljši izkopen jarek. Leta 1968 so ju izkopali idrijski rudarji, da bi ugotovili prisotnost železove rude... Na tem delu poti se nam pokažejo nekatere grmovnice v najlepših barvah - češmin, brin in rumeni dren.

Kuščar nas bo preusmeril s poti v levo do četrte in pete škavnice. Po stezi se spustimo v manjšo dolinico, v kateri so še dobro vidni ostanki apnenice in utrjena pot, po kateri so nekoč z vozovi vozili vanjo kamenje in iz nje žgano apno... Iz dolinice se vzpnemo po poti, po kateri so odvažali apno, na gozdno pot, ki nas ponovno pripelje na tovorno pot.

Med hojo po široki gozdni poti se prepustimo naravi, ki nas obdaja. Z leve in desne nas pozdravljajo skale skalnega roba. Dolinice skrivajo kdo vé katero skrivnost. In tako pridemo spet do "Štirn'ce".

9. Legendo o "Stopenjci Matere božje" lahko preizkusijo le dekleta!

10. Najlepša in največja škavnica.

11. Ko otroci raziskujejo škavnice...

12. Pozimi so ljudje sekali led v kalih in ga shranjevali v ledenicah.

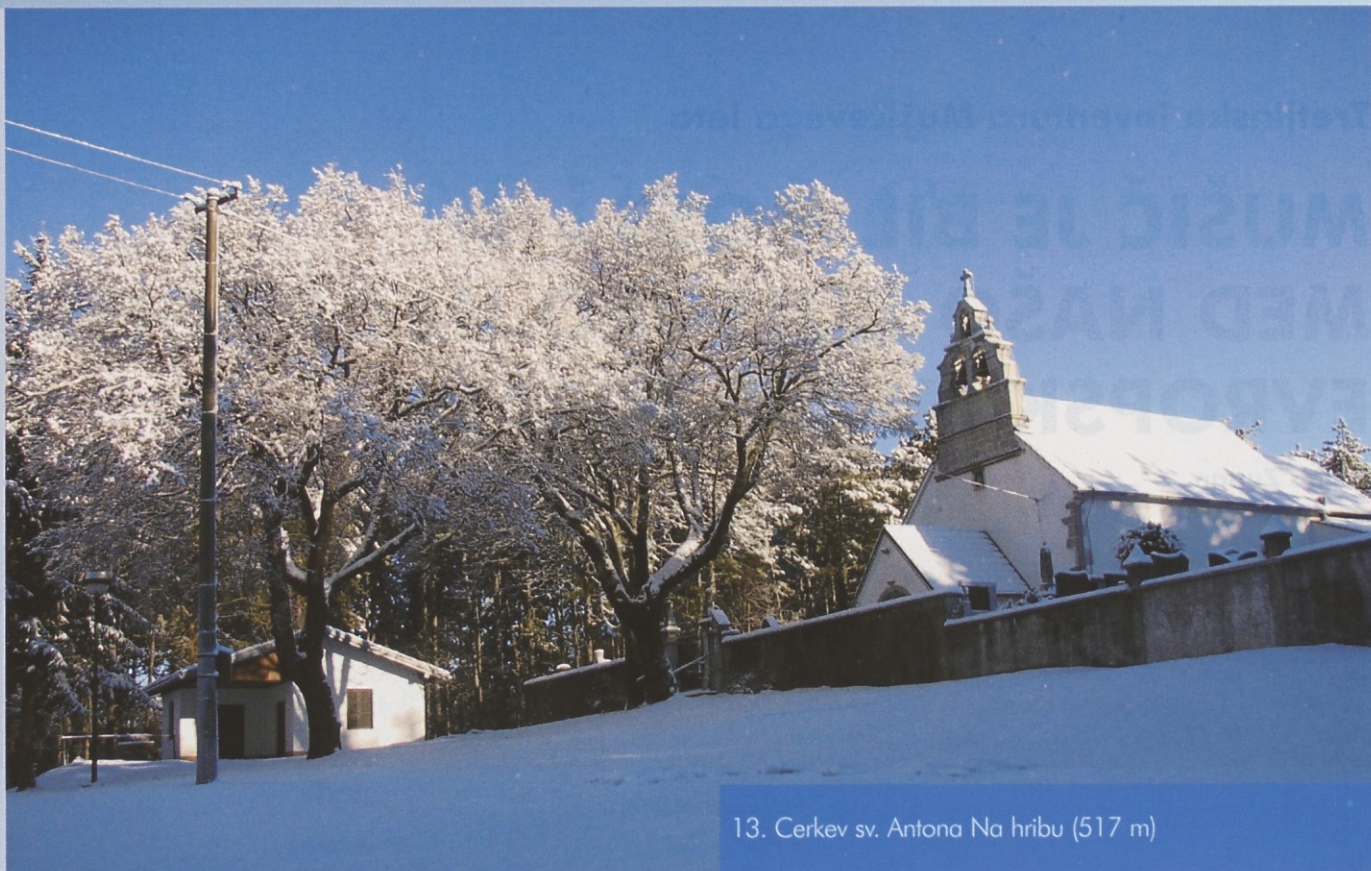
Na križišču krenemo proti zahodu po široki nasuti poti brščic in tihotapcev. Mimo Podkala na desni in Podgorn'ce na levi se ob topolu pot vzpne... In že smo pred Rudetovo ledenico (fotografija 12!), ki je delno obnovljena ter tako rešena propadanja in žalostne usode, ki je doletela preostale hrpeljske ledenice! Kjer je sedaj farma, je bil včasih Rudetov kal. V njem so pozimi lomili in sekali led ter ga shranjevali v ledenicah. Led so z vozovi vozili v Trst.

Ob poti stojita dve mogočni lipi, posajeni pri največjem komunskem kalu, ki je sedaj zasut in je na njem ograjen sadovnjak... Mimo bele murve na levi se podamo na vaško makadamsko pot. Vendar le za krajši čas, saj nas asfaltirana cesta opozori, da smo spet prišli v urbano okolje. Ob poti nas spremljajo sadovnjaki s slivami (»čješpami«), češnjami in stara jablana. Tako pridemo do prvih hiš: Matelkove, Taninove, Krnelove, Gacarjeve... Na vrhu se cesta razcepi: v levo Na vas, v desno se vzpenja Na hrib. Desna cesta nas pripelje do cerkve sv. Antona (fotografija 13!)

Cerkev sv. Antona stoji na vrhu hriba (517 m). Obkroža jo pokopališče. S severne strani ga pred burjo varujejo črni bori. Do cerkve pridemo po kamnitih stopnicah. Na levi strani je v zidu kamnita plošča z letnico in napisom ob posvetitvi cerkve leta 1670. Njen vhod krasijo mojstrovine kamnosekov iz Rodika - bogato izdelan vzorec enostavnih in čistih oblik. V notranjosti lahko občudujemo prezbiterij, ki ima nad oltarjem strop iz kamnitega, zvezdasto rebrastega oboka.

V vas se vračamo mimo ograd in lipe po strmi Metnovi poti. Ograde (manjši obzidani vrtovi) pričajo o tem, kako pomemben je bil včasih vsak košček, vsak »pedenj« zemlje. Vrtove so obzidali tudi zaradi zavetja, da jim močna burja ni odpihnila zemlje... In pridemo na nekakšen skupni vaški prostor, kar nam tudi pove njegovo ime Na vasi. Levo od obnovljene vaške Štirne Na vasi (fotografija 14!) omenjene na začetku učne poti, stoji nekdaj tako imenovana Komunška hiša. Na njenem pročelju pod balkonom je marmornata plošča z napisom, da je bila v njej l. 1886 ustanovljena prva narodna šola v kraju.

Naša pot se končuje po osrednji vaški cesti proti severu. Na desni uzremo veliko češnjo, ki raste na dvorišču nekdanje kašče iz leta 1775, v kateri se je nekdaj zbiralo desetino za grajsko in cerkveno gospodo. Mimo dvoriščnega zidu z živo mejo pridemo do križišča. Samo zavijemo še na levo in smo ponovno »Na Gorici«, od koder se vrnemo k našemu izhodišču pri šoli.

13. Cerkev sv. Antona Na hribu (517 m)

14. Obnovljeni vodnjak Na vasi.

Tretjinska inventura Mušičevega leta

MUŠIČ JE BIL MOST MED NAŠO KULTURO IN DRUGIMI EVROPSKIMI KULTURAMI

Gojko Zupan

Zoran Mušič, slikar evropskega formata, je bil rojen pred stotimi leti, 12. februarja 1909 v vasi Bukovica. Rojen je bil na križišču spodnje Vipavske doline, ob robu Krasa in vinorodnih gor, med Gorico in Trstom. Rojen je bil v letu, ko so pisali manifest futurizma, ko je Matisse slikal svoj Ples, ko je Edvard Rusjan prvič letal nad Gorico... Gotovo je bil izjemna osebnost;

iz radovednega dečka v Bukovici je zrasel do umetnika, častnika Legije časti v Parizu, akademika, Prešernovega in Jakopičevega nagrajenca. Daleč je presegel ozke okvire naše države in njenih sosed. Zato je zaslužil, da mu, kakor pred njim podobno evropskima Jožetu Plečniku in Primožu Trubarju, posvetimo vse leto.

Znotraj strokovnih krogov slikar Zoran Mušič ni neznano ime. Njegova dela so od prvih znanih risb in grafik na zagrebški akademiji okoli leta 1931 do zadnjih risb, narisanih leta 2001, spremljali poznavalci, ljubitelji, zbiralci, likovni kritiki in kolegi. Slike, grafike in risbe so bile, vse od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja naprej, predmet občudovanja, za večino umetnine, ki so žarčile barve in ideje v širši prostor, izhodišče za primerjave, spodbuda za premislek, za nekatere finančna naložba. Mušič je bil skupaj s prijateljem Zoranom Kržišnikom med soustvarjalci ljubljanskega Mednarodnega grafičnega bienala, ki so ga pripekljali do zaslužene svetovne slave. Skupaj z njim so rasli, se učili ter naučili. Marljivost, vizionarskost, odprtost v svet, talent in zaljubljenost v svoje ustvarjanje in poslanstvo so bili del sporočila ob sami likovni pripovedi.

Prvi so ob stoletnici Mušičevega rojstva, natančneje dva dneva pred njo, reagirali v Pilonovi galeriji v Ajdovščini. Majhna po obsegu prostorov in kadrov ter velika po idejah in organizacijskih sposobnostih je galerija, z vsemi domačimi in zunanjimi sodelavci, pripravila butično razstavo Pilon - Mušič. Na njej je dokumentarno in hudomušno predstavljeno sobivanje rojakov in prijateljev v Parizu. Potrjeno je z ducatoma risbic, s pismi in z dokumenti. Ravnateljica Irene Mislejeva je ob tem znala večje spodbuditi kolege, da so napisali nova spoznanja za Goriški zbornik, za brošuro, v kateri je predstavljen Mušič na Goriškem (G.Z.), v Parizu (Irene Mislej), v dvomih povojnih sumničenj (Alenka Puhar) in ob soočenju s prijateljem in likovnim kritikom Lojzeto Bizjakom (Maja Marinkovska). Besedila zbornika so bila integralno prevedena v italijanščino. Zato je zbornik odmeval v Italiji.

V Gorici so predstavitvi brošure in Mušiču posvetili poseben večer v Pokrajinskem muzeju. Na njem je imel

Kompozicija s skalnatimi krajinami, 1978

Paris
mus
1954

MUSIC

galerie de france

Cvetje v Cortini, 1964

Kompozicija s konjički,
1950

Mimohod konjičev, 1949

izvrstno predavanje o Mušiču umetnostni zgodovinar Aleksander Quinzi. Podobno srečanje je pripravil Trst.

Svoje kontinuirano delo in marljivo zbiranje podatkov in Mušičevih del so dan pozneje (11. februarja) v Galeriji Zala v Ljubljani sestavili v monografsko razstavo s 70 risbami iz zasebnih zbirk in s katalogom, v katerem so vse predstavljene risbe avtorsko opisane, reproducirane in dokumentirane. Brošura je najbolj obsežen katalog, ki je izšel ob slikarjevi stoletnici. Galerist Branko Volkar je z veliko entuziazma pomagal do širšega poznavanja opusa risb, ki so bile javnosti neznane ali le malo znane.

V Ljubljani je galerist Boštjan Pirc, drugi ljubitelj Mušiča, pripravil pregledno razstavo s 25 Mušičevimi grafikami iz povojnega obdobja. Razstavljene so bile grafike iz večine znanih serij. Podobno so se potrudili v galeriji Kos v pasaži Nebotičnika, v kateri so v majhen prostor stisnili kar 30 različnih Mušičevih grafik in risb. Nekatere med njimi je javnost videla prvič. Velika škoda je, da se zasebni galerist ni odločil in dodal razstavi vsaj skromen katalog ali zloženko s popisom del.

Tretje žarišče je ob Ajdovščini in Ljubljani postala Bukovica. Rojstna vas se je, po dolgih letih letargije, v novi občini zavedla svoje prave identitete, ki je v ljudeh, v njihovi dediščini in poslanstvu. Rojaku Mušiču, rojenemu v tej vasi, so posvetili posebno prireditev. Zanj so se trudili vsi, od šolarjev, ki so risali motive po Mušičevih slikah, do župana Aleša Bucika in poštarjev, ki so pripravili spominsko znamko in posebne kuverte. Ambiciozno načrtovan Mušičev spominski park bo treba še nekoliko obrusiti. Po Zoranu Mušiču preimenovana šola bo ena izmed najbolj trajnih prič slikarjevega otroštva na Primorskem. V nabito polni dvorani lokalne šole smo pogrešali samo nekaj več mladih.

Akt, 1996

Zelo pregledno manjšo razstavo Mušičevih del (slike malega formata, risbe in grafike, skupaj 15 del) je v sosednji Novi Gorici v Hitovem salonu pripravila Nelida Nemeč, primorska poznavalka Mušiča in njegovega opusa. Nemečeva je bila tudi tista, ki je prva poskrbela za edino stalno postavitev Mušičevih del - za njegovo zbirko grafik v Dobrovem, urejeno leta 1991.

Narodna galerija v Ljubljani je v svojem Narodnem domu pripravila osrednjo počastitev Mušičevega rojstva. Na slikarjev rojstni dan so pripravili dokumentarno razstavo ključnih trenutkov slikarjevega zorenja, ovrednotili so čas njegovega obiska v Španiji leta 1935. Prvič je javnost lahko videla tudi originalno rojstno knjigo, dokument, ki je bil temelj priprav na stoletnico Mušičevega rojstva. Za razstavo so izbrali sedem originalnih slik, grafik ali risb ter nekaj risb, ki so znane samo po reprodukcijah. Majda Širca, ministrica za kulturo, je razbrala pomen Mušičeve obletnice in odprla razstavo. Nadomestila je razdaljo, ki je bila ustvarjena ob odsotnosti slovenske politike na Mušičevi retrospektivi v Gorici leta 2003. Tokrat so v Sloveniji, čeprav brez velikih razstavišč in pompa, prvi in edini v Evropi dostojno obeležili njegovo obletnico.

Med poznavalci je bila zelo prijazno sprejeta še razstava, ki so jo, zunaj običajnih razstavnih prostorov, pripravili sodelavci Moderne galerije (Breda Illich Klančnik

Avtoportret, 1947

in mecen Igor Lah v pritličju stolpnice TR 3 v Ljubljani na Trgu republike. Premišljena selekcija devetih velikih platen iz slikarjevega starostnega obdobja je bila namenjena sladokuscem. Izčiščeni avtoportreti in portreti žene Ide sodijo med najboljša in med poznavalci najvišje vrednotena slikarjeva dela. V katalogu so avtorji razstave svojim razmišljanjem dodali besedilo nedavno umrlega Mušičevega prijatelja Zorana Kržišnika.

Pozabiti ne smemo na televizijo... Različni novinarji so spremljali otvoritve in posamezne razstave. Iztok Premrov, ki že dolga leta predstavlja likovno ustvarjalnost, je iz arhivov izbrskal intervjuje med slikarjem in Jožetom Hudečkom ter drugimi novinarji iz Slovenije in Nemčije in sestavil svežo televizijsko Podobo podobe o umetnikovem slikarstvu in razmišljanju.

Ljubljani je sledila samo Cortina v Italiji. Z obilno pomočjo zbiralcev, zakoncev Zanei, so v lokalnem muzeju odprli razstavo Music v Cortini. Dolomiti so bili, po izgubi domovine leta 1945 in vse do leta 1956, ko se je Zoran Mušič smel prvič vrniti v tedanjo Jugoslavijo, eno izmed slikarjevih pribežališč. Tudi pozneje je pogosto zahajal v gore, v mir in tišino, v samoto misli in ustvarjanja. Na razstavi v Cortini so počastili tudi vse slovenske prireditve ob stoletnici in v vitrini razstavili publikacije, ki so namensko izšle ob stoletnici Mušičevega rojstva v Sloveniji.

Rastlinski motiv, 1972/1973

Kompozicija s skalnatimi krajinami, 1979

Kaj ostaja skrito očem javnosti? SAZU v teh dneh organizira dvodnevni znanstveni simpozij, v celoti posvečen Mušiču in njegovi ustvarjalnosti. Prijavilo se je več kot dvajset predavateljev, od tega tretjina iz zamejstva ali tujine. Med njimi sta tako Boris Pahor kot odlična poznavalka Mušiča Marilena Pasquali. Odzvali so se akademiki, v polni meri slikarji Andrej Jemec, Emerik Bernard, Janez Bernik, ob njih Tomaž Brejc in Andrej Medved, Nadja Zgonik in številni drugi.

V Mariboru končujejo s pripravami poletne razstave Mušičevih vedut. V Moderni galeriji Ljubljana pod budnim očesom Brede Ilich Klančnik že več kot 15 let zbirajo dokumentacijo o Mušičevih risbah, grafikah in slikah, posebej o njegovem manj znanem delu opusa, ki je nastal pred drugo svetovno vojno. Iz starejšega gradiva in iz novejših slik, shranjenih pri zasebnikih, pripravljajo pregledno retrospektivno razstavo. Ta bo prvič v zgodovini zajela selekcijo od leta 1932 do leta 2001. Tako bo slikar predstavljen z ustvarjanjem od najbolj zgodnjih začetkov, pred njegovo izkušnjo s taboriščem Dachau.

Vse slike iz: Mušič, Drobna dela na papirju, Libreria Editrice Goriziana, 2005

Mag. Gojko Zupan, umetnostni zgodovinar - Ljubljana

Vsi kustosi, zbiralci, ki nesebično posojajo dela za razstave, in osveščeni del javnosti pa bi radi nekaj več kot številne zunanje manifestacije. Zoran Mušič mora postati del zavesti vsakega Slovenca, vsakega ljubitelja likovne ustvarjalnosti. Ne samo zato, ker je rojen v vasi Bukovica. Predvsem zato, ker je bil izjemen umetnik, iskren ustvarjalec, večni iskalec in humanist. Slikar in človek nam v vsaki črti risbe in v skladbi barvnih madežev pušča večplastno sporočilo. Nismo poslednji, ki gledamo njegove slike, moramo pa biti tisti, ki vidimo več kot samo kamenje ali igrive potujoče konjičke. Z osnovnimi motivi je sporočilo, ki lahko vsaki generaciji pove nekaj novega, drugačnega. Mušič je bil priča 20. stoletja, ob tem most med našo, italijansko, francosko, enako kot špansko, hrvaško, avstrijsko in vsemi drugimi kulturami. Te se ne delijo po nacionalni pripadnosti; določa jih kakovost. Mušič tu, za vse generacije, stoji na prvem mestu.

V Mušičevi rojstni Bukovici je o slikarjevem šolanju in zorenju v umetnika - vizionarja spregovoril mag. Gojko Zupan

PO NARODNOSTI JE BIL MUŠIČ SLOVENEK IN DRŽAVLJAN EVROPE

Gojko Zupan

V telovadnici Podružnične osnovne šole v Bukovici je bila 12. februarja letos spominska slovesnost ob stoti obletnici rojaka slikarja Zorana Mušiča. Župan občine Renče-Vogrsko Aleš Bucik je v uvodu v slovesnost spregovoril o odločitvi Občine, da uredi v Bukovici spominski park, ki bo posvečen Mušičevemu imenu. Idejno zasnovo o obnovi Kulturnega doma v Bukovici in o gradnji spominskega parka je predstavila avtorica Ines Bonutti, univ. dil. arh. Velik poznavalec slikarjevega življenja in

likovnega ustvarjanja mag. Gojko Zupan z Ministrstva za kulturo pa je v svojem značilnem načinu pripovedovanja, ki vedno navduši poslušalce, orisal Mušičevo šolanje in zorenje v umetnika - vizionarja in med drugim poudaril, da je bil Zoran Mušič Slovenec in državljan Evrope. Njegov avtorizirani nagovor objavljamo v nadaljevanju...

Uredništvo

Umetnik in njegova dela, 1950

Spoštovani, v izjemno čast mi je - tako kot človeku, ki dela na Ministrstvu za kulturo, kot tudi enemu izmed tistih, ki smo zaljubljeni v Mušičevo delo - da imam danes priložnost nagovoriti tako številno občinstvo. In upam, da bo to občinstvo prenašalo tisto energijo, ki jo izražajo vsa Mušičeva slikarska dela, naprej; zlasti na mlajše generacije, ki redno prihajajo v to šolo v Bukovici.

Povedano je že bilo, da je bil Zoran Mušič potrjeno rojen v Bukovici. A ne v kateri koli Bukovici, ki jih je na zemljevidu Slovenije navedenih najmanj šest samo kot krajev.

Pred časom sva z vašim župnikom, gospodom Vojkom Žakljem, iskala po krstnih knjigah in preverjala, kdo se je zmotil. Ali smo se zmotili Slovenci ali ves svet. Ali je Mušič res rojen v Gorici, ali pa je rojen v napol pozabljeni Bukovici na Goriškem? Pokazalo se je, da imamo prav Slovenci!

Zoran Mušič je sin slovenskih staršev, obeh šolnikov. Mati, duša družine, je bila zelo stroga in, kakor je povedal slikar, že s svojim pogledom je vsakogar prikovala na njegov stol. In oče, bolj priljuden, tipičen Bric, doma iz domačije "širokih obzorij", v Šmartnem v Brdih, od koder je tudi rod Musičev, kot se je prvotno imenoval priimek. Priimek tudi s tistim pomenom, ki je najljubši s slovenskim pomenom besede "muževen" - steblika, rastlina, polna življenjskih sokov, kar je prevevalo vse Mušičevo življenje.

V kratko odmerjenem časovnem bloku te slovesnosti ob stoletnici slikarjevega rojstva je težko razložiti vseh 96 let Mušičevega življenja, polnega nekih veselih in žalostnih, tragičnih trenutkov, ki pa so pokazali, da utrjen človek, povezan s slovensko zemljo, zmore in preživi vse težave. Mušič premaga soško fronto, njeno tragiko. Kajti to soško fronto je doživel nekje daleč, kot begunec, saj je moral pri šestih letih z družino proč iz Bukovice v različne kraje in bil zaradi tega samo do svoje mature na najmanj petindvajsetih različnih naslovih tako na Goriškem kot na Koroškem, na Štajerskem, v Mariboru, v Zagrebu pa še kje. In zato tokrat, tukaj v tej šoli, iščemo njegove stike z njegovimi šolskimi klopmi in dajemo več poudarka prav slikarjevemu šolanju.

Zoran Mušič je prvič uradno sedel v šolsko klop v Arnačah pri Velenju, medtem ko je že prej kot kratkohlačnik prihajal v staro šolo na pobočju nad cerkvijo in kulturnim domom tukaj, v Bukovici, k svojima očetu in mami, v učilnice, kjer sta starša učila. Kakor velja povsod, so ga v šoli v Arnačah imeli nekateri učitelji raje, nekateri malo manj. In nekateri součenci so bili nanj ljubosumni. Pri enem izmed učiteljev, s katerim je hodil na ribolov in sta bila zaradi tega veliko skupaj, je pač dobival boljše ocene.

Pozneje se je Zoran za kratek čas z družino vrnil v Brda in tam nadaljeval šolanje na neki ljudski šoli ter jo končal v kraju Slovenji Grebinj na sedanjem avstrijskem Koroškem. Po končani štiriletni osnovni šoli se je vpisal v gimnazijo v Velikovcu. Žal tam šolanja ni nadaljeval, ker se je moral s starši in z bratom Ljubanom kmalu umakniti čez mejo v novo državo Kraljevino SHS, ker se je po koroškem plebiscitu od tam moralo umakniti veliko zavednih Slovencev, zlasti družine primorskega porekla.

Mušičevi so se preselili v slovensko gričevnato pokrajino, ki se jo je Zoran spominjal vse življenje. To je bila

Župan občine Renče-Vogrsko Aleš Bucik je predstavil odločitev Občine, da uredi v Bukovici spominski park, ki bo posvečen imenu Zorana Mušiča.

Mag. Gojko Zupan z Ministrstva za kulturo, ki je na slovesnosti spregovoril o slikarju Zoranu Mušiču, doma iz Bukovice, je županu občine Renče-Vogrsko Alešu Biciku izročil najnovejšo knjižico o Zoranu Mušiču, ki jo je napisal prav za stoletnico slikarjevega rojstva.

Telovadnica Podružnične osnovne šole v Bukovici je bila premajhna za vse, ki so se hoteli udeležiti slovesnosti ob stoti obletnici Mušičevega rojstva.

Avtoportret z Ido, 1989

Sveta Ema pri Mestinjah v bližini Rogaške Slatine, kjer je bil njegov oče nadučitelj. Tam je, kot vsi ljudje iz Brd, tudi obdeloval vinograd in sadovnjak. Mladi Mušič takrat že ni bil več samo pri starših, kajti vpisali so ga na realko v Mariboru. In po takšnih in drugačnih realčnih peripetijah je končal šolo ter leta 1928 opravil maturo na mariborskem učiteljskišču.

Za tem je nadaljeval s svojim pravim šolanjem, z iskanjem svojega pravega življenjskega izživa in poklica v Zagrebu na akademiji. Zanimivo je, da se je v srednji šoli prebijal skozi šolske obveznosti kdaj pa kdaj tudi s težavo. Celo pri likovnem pouku. Ko pa je prišel na akademijo, so se mu odprla široka obzorja in dobival je same izjemne ocene pri vseh profesorjih. Kot izjemen umetnik je tako nadaljeval do konca študija.

In potem se je podal v široki svet, ki so ga sestavljali trikotnik Maribor-Ljubljana-Dalmacija ter njegovi izleti do Španije ter Avstrije. Vse to ga je tako izšolalo, da je preživel drugo veliko šolo svojega življenja - drugo svetovno vojno.

Med drugo vojno je nekaj časa še hodil na Primorsko, slikal v Ljubljani, v Brdih, v Drežnici ter v nekaj drugih cerkvicah na Primorskem; nakar se je moral umakniti v Trst in pozneje v Benetke. V Benetkah so ga aretirali Nemci in ga odpeljali v Dachau. Navidezno v kratkem času - v polovici leta - je tam preživel svoje najtežje mesece. Takrat so v taborišču množično umirali taboriščniki. Ne samo zaradi nasilja esesovcev, zaradi lakote in nikakršne organizira-

Umetnik z Ido, Benetke, 1948

nosti propadajočega Hitlerjevega imperija. Umirali so tudi zaradi pegastega tifusa.

Mušič je to obdobje preživel. In ne samo preživel! Na koncu svojega dachauskega obdobja je s tistim, kar je edino premogel - koščke papirja in svinčnik - narisal znamenito serijo risb, verjetno okrog dvesto, od katerih jih je kakšnih sedemdeset še ohranjenih. Nekatere poznamo samo kot reprodukcije, nekatere kot originale. S temi svojimi drobnimi risbicami je napovedal svojo pot za naprej, kakor jo je pozneje razlagal v svojih različnih intervjujih.

Njegova pot je sinteza vse likovne zgodovine, vsega humanizma dvajsetega stoletja. Kajti ta je bila pot človeka, ki ga ni zlomila nobena fronta, nobena država, v kateri je živel, saj je bil državljani vseh mogočih kraljevin, imperijev, rečkov, socialističnih držav, v katerih je živel. Kljub različnim barvam potnih listov, ki jih je imel - je ostal tisto, kar je bil v svojem otroštvu. Po narodnosti je bil Mušič Slovenec, po državljanstvu je bil državljani Evrope. In trdimo lahko, da je bil Mušič eden izmed prvih znanilcev Evrope znotraj naših krogov in da je bil človek, ki je imel Evropo ne le na ustih, ampak da jo je imel v samem sebi, v svojem humanizmu in v svoji širini. In predvsem v tistem, o čemer, žal, govorimo najmanj - ampak ob gledanju tukaj predvajanih diapozitivov je to očitno: Mušič namreč z vsako svojo drobno črto, z vsako svojo liso barve pove več, kot bi vam lahko jaz povedal v celovečernem pripovedovanju. On je slikar; je

Dachau 1945

Reprodukcije slik iz: Mušič, Drobna dela na papirju, Libreria Editrice Goriziana, 2005

človek podobe. In te podobe - naj so realne in take, ki so ljudem najbolj pri srcu, ali pa popolnoma abstraktne, prave tragedije, ki jih razumejo šele starejši - kažejo, kako je Mušič človek vitalnosti.

Tudi njegove risbe mrtvih teles iz Dachaua ali pa narisane pozneje po njihovih originalih risbah oziroma naslikanih prepesnitvah, ki jih je Mušič pokazal v sedemdesetih letih 19. stoletja in pozneje, so krajine življenja. To so ljudje, ki se, podobno kot Kristus, žrtvujejo s svojim življenjem za boljši in novi jutrišnji svet. Tako se žrtvuje tudi Mušič sam, kajti s svojim ustvarjanjem razdaja svojega notranjega duha, včasih dobesedno trpi - kot na primer trpi na barve alergičen človek, pa zato lahko nanaša oljne barve samo v rokavicah. Mušič sam po sebi pa ne trpi! Pravi, da je njegovo slikanje eno samo veselo ustvarjanje, saj ni eden izmed tistih zatrtih Slovencev, ki bi samo sedeli v kotu in tarnali nad svojo usodo. Mušič je tisti, ki si upa stopiti naprej; je dovolj samozavesten, da celo v Benetkah preseneča s svojo širino, ki Benetke preseže. In postane prijatelj takratnega francoskega predsednika Françoisa Mitterranda, ki Mušiču piše javno pismo ob njegovi veliki retrospektivni razstavi, prirejeni njemu v čast.

Naj se za konec vrnem v domače kraje...!

Pred nekaj leti sem bil zelo potr, ko sem videl, kako je naša javnost - od politične do kulturne - reagirala ob veliki Mušičevi retrospektivni razstavi v Gorici. Zato upam, da so

moji kolegi in vsi ostali naredili ob letošnji stoti obletnici njegovega rojstva dovolj. To se kaže tudi danes, tukaj v Bukovici, in se kaže danes zvečer na odprtju sedmih razstav po Sloveniji z Mušičevimi deli. Danes je s tem Slovenija kot celota nekakšno veliko mesto ali majhna vas. In kakor je Bukovica vas v mirnem zakotju, je bila Bukovica že ob Mušičevem rojstvu vas ob železniški progi, ob poti med Gorico in Trstom. Takrat je bil Trst ne le središče kulture, ampak tudi gospodarsko središče. In vedeti moramo, da so tako Kugy in Rilke, kot Svevo in Kette del tistega ambienta in del tiste naše notranje moči, ki jo izžareva Mušič. Upam, da boste ta ponos nadgradili ne samo z vašo šolo v Bukovici, ampak tudi s predvidenim spominskim parkom. Da boste sebi in svojim krajanom naredili, kar vas lahko dvigne med spomenike svetâ. In upam, da bomo z Mušičem šli naprej kljub vsem recesijam in težavam.

Ko se je rodil Mušič, so v Ljubljani gradili Jakopičev paviljon; in takrat je nad Gorico letal s svojimi letali Edvard Rusjan. To so tiste široke vizije, ki so enake kot slovenske Lepe Vide v ljudeh od Egipta in naprej, in kar vse odpira in širi obzorja. Ta obzorja so tukaj in z Mušičem. In - čeprav v Bukovici njegovi griči zapirajo poglede in smer proti Mediteranu - so obzorja široko odprta.

Prvi knjižni izbor pesmi Umberta Saba v slovenščini

O TRŽAŠKEM PESNIKU IN PRIPOVEDNIKU UMBERTU SABI SKOZI (MOJ) ČAS

Caro Umberto, sem mu rekla potihcema ...

Jolka Milič

Na naslednjih straneh predstavljamo esej publicistke, prevajalke in pisateljice Jolke Milič iz Sežane o tržaškem pesniku in pripovedniku Umberto Sabi. In o njenem izboru ter prevodu pesmi Umberta Sabe iz italijanščine v slovenščino z naslovom "BEVO QUEST' ASPRO VINO - PIJEM TO TRPKO VINO" za dvojezično knjigo, ki jo je tudi uredila. V njej je poleg izbora še Sabov življenjepis, ki ga je napisal Renzo Cigoi. Tržaška literarna kritičarka prof. Tatjana Rojc je za knjigo napisala predgovor, posebej za revijo Kras pa zelo zanimiv zapis o "... resnično prelomnem kulturnem podvigu..." prevajalke in urednice, soavtorjev in založbe, ki jo je naslovila "Slovenski Saba". Sklepni del predstavljajo štiri Sabove pesmi iz knjige v slovenskem in italijanskem jeziku, ki jih je izbrala odgovorna urednica revije Kras. Knjigo je oblikoval Danilo Pahor. Založila jo je Založba Mladika, S.c.r.l., iz Trsta. Cena v maloprodaji je 18 €.

Na ovitku knjige preberemo:

Jolka Milič, rojena v Sežani, kjer še vedno prebiva, je književnica in prevajalka. Prevaja zlasti poezijo iz italijanščine, francoščine in španščine v slovenščino ter iz slovenščine in bosanščine v italijanščino. Pri založbi Mladika je leta 2004 uredila dvojezično antologijo pesmi Edvarda Kocbeka z naslovom *Rojeni smo za čudeže / Siamo nati per i miracoli*.

Jolka Milič, è nata a Sežana (SLO), dove tutt' ora risiede. Si occupa di traduzione e di letteratura. Traduce soprattutto opere in versi dall'italiano, francese e spagnolo in sloveno, e dallo sloveno e dal bosniaco in italiano. Per la casa editrice Mladika ha curato l'antologia bilingue delle poesie di Edvard Kocbek dal titolo Siamo nati per i miracoli / Rojeni smo za čudeže.

UMBERTO SABA

BEVO QUEST' ASPRO VINO
PIJEM TO TRPKO VINO

A cura di / Uredila
Jolka Milič

Za Sabo sem slišala že med vojno, pravzaprav čisto na začetku, kot nadebudna najstnica in dijakinja, ker se je mlajša tržaška študentarja po pouku in kdaj popoldne rada shajala v mlekarni Pri Walterju nasproti Sabove knjigarne-antikvariata na ulici svetega Nikolaja. Tam sva s sestro, vozački s podeželja, navadno z njenimi mestnimi sošolkami preživeli po nekaj ur, do odhoda popoldanskega ali večernega vlaka proti Sežani, in se vse, oziroma vsi skupaj nadvse sproščeno na žive in mrtve naklepetali, običajno ob vroči čokoladi ali ob jogurtih iz bivoljega mleka (latte di bufala), ki so jih šteli takrat za hišno specialiteto - bilo je rečeno, da jih nabavljajo v Romuniji ali Bolgariji, in so bili po okusu res nekaj posebnega. Prej še vedela nisem, za kakšno žival sploh gre; poiskati sem si morala bivoljo samico v enciklopediji, da sem si jo lahko predstavljala.

Jaz, ki sem vedno rada stikala po knjigah, sem si večkrat mimogrede celo upala stopiti v precej natrpani prednji prostor knjigarne nasproti in si pozorno ogledovati naslove zgledno razvrščenih knjig po policah, pod budnim očesom, se mi je zdelo, starejšega gospoda, ki ni nehal oprezovati za menoj in me hočeš nočeš spravljal v zadrego, ko pa bi bila kot vsi mladostniki najrajši nevidna. Nisem si pa drznila vzeti nobene knjige v roke, niti tistih, ki so ležale odprte ali zaprte

na mizi in so prav vabile: Dvigni me in me prelistaj. Takrat sem še mislila, da če stopiš v kakšno trgovino, moraš obvezno tudi kaj kupiti, saj se ne spodobi samo pasti radovednost po razstavljenem blagu, jaz pa sem imela v plitvem žepu le drobiž! Tržaške sošolke so me potem spraševale, če je bil v knjigarnici Saba, pesnik, ali njegov uslužbenec ... Jaz pa jim nisem znala povedati, kdo. Šele kasneje sem odkrila, s svinčnikom v roki, da je bil tisti starejši gospod najbrž dobri in s časom tudi slavni Carletto, njegova desna roka in factotum, ker če bi bil Saba (tedaj bi moral imeti vsaj 58–59 let) in se bi meni, zorni 14-15-letnici, zdel bržčas star ... kot greh, ne samo starejši. Leta so nekaj strašno nihajočega in relativnega, ni kaj! S svoje današnje perspektive bi tistemu nekdanjemu mojemu starčku morala reči danes človek v najboljših zrelih letih.

Ena od sestrih sošolk, vsaj dve leti starejša od mene, in sicer Lelle, je znala krasno recitirati in nam je večkrat uprizorila lirične utrinke in kulturne programčke, a med izbranimi pesniki ni bil nikoli Saba, le tisti že kanonizirani iz šolskih antologij. **Na moje vprašanje: Kaj pa Saba?** je izmikajoče odgovorila: Ni dovolj speven, ni zadosti velik pesnik, mi ne leži, ga skoraj ne poznam, ne znam nič na pamet itd. Fulvia Farfara pa nam je rajši - kot deklamirala tiste iz obveznih čtiv in jih enako tenkočutno brala - delila na ličnih bristol kartončkih svoje srčne izlive - radostne in svetobolne - in marsikatero »pesemco« tej ali oni celo posvetila, tudi meni, »ta mičkenci«, vzdevek, ki me je vedno malo prizadel, ko pa sem prav hlepela po odraslosti! Njima dvema najbrž dolgujem ... iniciacijo v skrivnostni svet poezije. Pred tistimi nastopi z recitacijami in pesmicami, napisanimi na roko z modrim črnilom, sem gledala na to literarno vejo kot na šolski predmet, ki ga bolj slabo ali nič ne razumem, skoraj v sorodu z abrakadabro.

Ulična oznaka:

VIA DEL LAZZARETO VECCHIO (Ulica starega lazareta)

pod njo tabla za napisom:

"C'É A TRIESTE LAZZARETO UNA VIA DOVE MI SPECCHIO
NEI LUNGI DI CHIUSA TRISTEZZA
SI CHIAMA VIA DE LAZZARETO VECCHIO"
UMBERTO SABA

Po prevodu Jolke Milič:

V Trstu je ulica, kjer se zrcalim

v dolgih dneh zaprte žalosti:

imenuje se Ulica starega lazareta.

Vhod v Tominčevo palačo v Ulici starega lazareta 10, kjer so starši Jolke Milič imeli pekarno. Pred vhodom nečakinja Jolke Milič Odrica Kobe, hči Jolkine sestre.

Minila so vojna leta z narodnim prebujenjem in z živim občutkom pripadnosti k slovenstvu, prišel je povojni čas s priključitvijo pretežnega dela Primorske k Jugoslaviji - vključno s Sežano, kjer sem živela - nastale so neverjetno velike spremembe, ki so tako rekoč postavile na glavo ves prejšnji miselni in stvarni svet z našim življenjem vred. Po krajšem obdobju nekakšne odrezanosti ali osamitve od mesta v zalivu zaradi že prislovične železne zavese, je slednja sčasoma le postala vedno bolj propustna, ko smo lahko z znanimi prepustnicami šli večkrat mesečno čez mejo ... Jaz sem vrh tega imela v Trstu starše s pekarno na ulici Starega lazareta 10, kjer smo tudi stanovali v Tominčevi hiši, nasproti nas pa je bila kar dolgo let slovenska gimnazija, tako da je na tistem našem koncu večkrat prav žuborelo mladine. Še prej smo stanovali na Akvedotu in še veliko prej, pred vojno, ko sem bila še dekletce, v Pončani, kjer je oče, Tržačan, imel v najemu pekarno, svojo lastno pa v Sežani. On je vedno gravitiral proti mestu, kjer se je rodil in preživel mladost, mama pa, podeželanka, je rajši imela podeželje.

A vrnimo se v povojna leta, ko smo se s prepustnico lahko zadrževali onkraj meje tudi po nekaj dni, po nepričakovani očetovi smrti pa s posebnim dovoljenjem za začasno bivanje tudi po več mesecev, ko sem morala mami v hudih škripcih dolga leta pomagati voditi pekarsko obrt, da smo ceneje in hitreje splavali iz težav in ... dolgov, ki so nas sprva naravnost davili, a to sodi že v drugo zgodbo, zdaleč bolj osebno in večkrat tudi bolj prozaično od te, ki jo pravkar pripovedujem, pretežno lirične, ki ji je tržaški poet glavni predmet obravnave! Takrat sem se že dejavno bavila z literaturo in po malem tudi prevajala. Brala pa sem itak kar naprej, v slovenščini, italijanščini, srbohrvaščini, francoščini, vse, kar mi je pač prišlo v roke. Veliko pesniških zbirk. In med njimi, z velikim zanimanjem ... tudi Sabo. Prišla pa mi je v roke neka izdaja, ki je dala prednost njegovim rimanim pesmim, dalo se jih je krasno brati, ampak od branja do prepesnjevanja je preveč nepremostljivih težav za prevajalsko začetnico in vajenka, ki za kovanje rim ni niti posebno nadarjena. *Caro Umberto*, sem mu rekla potihcema, ko me je pa tako zavzeto in poln upanja gledal s platnice, *per me sei un osso troppo duro*. Ja, ja, odločno pretrd in prekoščen oreh za moje mlečne in lomljive zobe. Ob tebi bi se

VIA DEL LAZZARETO VECCHIO

"C'É A TRIESTE UNA VIA DOVE MI SPECCHIO
NEI LUNGI GIORNI DI CHIUSA TRISTEZZA
SI CHIAMA VIA DEL LAZZARETO VECCHIO"

UMBERTO SABA

strle še kleščice za lešnike in orehe. **Kako mi je žal, da mi boš delal družbo samo pri branju ne pa tudi ob snovanju kakšnega prevoda.** In pri tem je ostalo kar nekaj let, da ne rečem desetletij. Vrh tega sem bila kasneje večkrat skoraj prepričana, da ga prevaja Miroslav Košuta, ker sem tu in tam brala ali slišala iz njegovih ust, da mu je njegovo pesništvo silno blizu, navkljub kakšnemu malemu pomisleku na njegov osebni račun. Kar naprej sem čakala knjižno napoved, da bo izšel pri ZTT-ju ali kje pri nas, recimo pri Lipi ali Mladinski, in se večkrat čudila, da ni na nobenem sporedu, nemara pa bo prihodnje leto, sem bolj napovedovala kot ugibala. In čas je hitel naprej, ko da hoče preseči svoj zadnji rekord, ne da bi si jaz kupila vmes kakšne njegove bolj izpopolnjene zbirke alias *Pesmarice*. Videvala sem jih, s pomlajenimi letnicami izdaje, v izložbah tržaških knjigarn, nakup pa sem vedno preložila na jutri in ta jutri je kar kronično zamujal, ker sem se prevajalsko ukvarjala z drugimi slovenskimi in italijanskimi pesniki. Skratka, zanj ne bi imela niti časa, tudi če bi pri novem branju odkrila kakšno pesem, ki bi ji bilo moje prevajalsko pero kos. Kupila pa sem si na neki stojnici na Akvedotu, zelo poceni - za 1000 lir - knjigo njegovih izbranih proz, ki je izšla, se mi zdi, pri Mondadoriju kot dvojček v škatli, zvezek z izborom pesmi pa je kupil uro prej, prav tako za tisočak, študent filozofije, kot mi je povedal prodajalec, ves zadovoljen, da mu posli cvetijo, in mi celo pokazal, kje stanuje, meni pa velikodušno ponujal za par stotakov več tudi kartonsko škatlo - naši sosedi ji malce pretenciozno pravijo *cofanetto* - ki je obležala na cizi med knjigami še naprodaj. Nisva sklenila kupčije, ker sem si rajši pri Zampolliju kupila sladoleđ.

Potem sem kar dolgo pozabila nanj v zvezi s prevajanjem in ga uvrstila le v krog svojih literarnih bralnih simpatij, ne brez kritičnih poant tu pa tam, saj Trst praktično še dandanes ne premore niti enega italijanskega pisatelja in pesnika, ki ne bi bil vsaj malo, vsaj za nohtek, vsaj za kar je črnega za nohtom do Slovanov (beri zlasti do Slovencev) diskriminatorski ali obremenjen s kakšnim podedovanim predsodkom ali z gledanjem malce zviška, pa z ... že kroničnim pačenjem naših imen, češ kdo se bo trudil in zgubljal dragoceni čas z iskanjem strešic in korektnim pisanjem, *«tanto per i se'ciavi va tuto ben, no val la pena perder tempo con lori»* (saj je za ščave vse dobro, se ne izplača zgubljati časa zanje), **dokler ...**

... dokler nisem po elektronski pošti - menda predlanskim ali še prej - **prejela pisemce s prošnjo Davorina Devetaka**, ki sem ga dolgo poznala le ... kot tistega od Okusov Krasa / Saporì del Carso in dobrega znanca Jurija Paljka, pesnika, publicista in urednika goriškega Novega glasa (to mi je razkril sam, ko sva se nekoč slučajno srečala v Sežani pred banko in pokramljala) in tedaj je tudi omenil, da dela v Trstu pri Slovenskem deželnem gospodarskem združenju. Napisal pa mi je približno to (navajam po spominu): da se po Jurijevem priporočilu obrača name s prošnjo. Bi mu lahko prevedla - menda za njihovo spletno stran ali nekaj takšnega - priložene Sabove verze iz pesmi *Trst*. Po možnosti čim prej. Ker načelno ne odbijem nobene prošnje, ki jo je mogoče uslišati brez prehudih žrtev ali naprezanj, sem mu odgovorila, da bom poskusila prevesti, a ne vem še, če znam, mu bom povedala jutri ali naj-kasneje pojutrišnjem. Poiskala sem knjigo, našla stran s *Trstom*, jo odprla, jo večkrat pozorno prebrala in ... nato na več

načinov prevedla naročene stihe, jim dodala še vse ostale, prav tako prevedene ali prepesnjene ali poslovenjene na več različnih viž. Glej, glej!, sem se spotoma čudila in veselila hkrati, saj kar gre. Kdo pa pravi, da Sabi nisem kos? In ker sem impulzivne sorte, celo nepremišljeno nagle, sem že isti večer poslala e-mail italijanskemu literatu iz Trsta, s katerim že dolgo let prijateljujem, ki se je že nekaj dni prej najavil, da me obišče v nedeljo, naj mi spotoma kupi in prinese kakšno ... najnovejšo, najpopolnejšo in najcenejšo (!) izdajo Sabove *Pesmarice*, ker me je zamikalo, da bi prevedla ducat njegovih pesmi za kakšno našo revijo. Evri ga že čakajo na stolu, imenovanem promemoria in ekspedit.

Prišla je nedelja, prišel je prijatelj in naročena Einaudijeva žepna izdaja iz leta 2004 s posvetilom in izjavo darovalca: Prevajalka, ki namerava kaj prevesti, lahko dobi tudi kaj malega zastonj, v zahvalo od sorojaka, je rekel šegavo Renzo, in »kategorično« odklonil plačilo ter dodal: da boš prevajala še z večjo vnemo in veseljem, tu pa tam pa še kakšno moje pesem.

In res, **veselje zlepa ni pošlo, vnema pa se je potrojila**, zlasti ob odkritju, da je Saba napisal ogromno pesmi v ... nevzvišenem slogu, čisto po mojem okusu in meri, ki bodo verjetno zelo ugajale tudi drugim slovenskim ljubiteljem poezije, skratka kar veliko verzov in kitic brez klasičnih rim, ki močno otežijo prepesnjevalne postopke in jih včasih celo onemogočijo brez prehudih svoboščin in odstopov od izvirnika. In število mojih prevodov je še prehitro raslo, ducat se je kmalu podeseteril, ob malce zaskrbljeni misli, kdo mi bo pa tržaškega pesnika vezal v knjigo - čeprav sem med delom kar večkrat ugotavljala, da se bo leta 2007 praznovala petdesetletnica njegove smrti in leto dni kasneje 125-letnica njegovega rojstva, ob takih okroglih in slavnih obletnicah pa je malce lažje najti založnika. Oglasil se je nadležni črviček dvoma in me vprašal: Kaj pa, če je Miroslav (Košuta) ali Marko (Kravos) ali kdo drug prav zaradi obletnic že davno sestavil svoj izbor in ga tudi že oddal kakšni založbi? Za hipec me je zaskrbelo: Najbrž me je kdo od omenjenih že prehitel in je tisk njegovega izbora tako rekoč tik pred zdajci?! V tako majhnem prostoru nimata smisla dve izdaji in niti ni šans, sem potrto modrovala sama pri sebi, a vseeno prevajala naprej - zase, v svoje zadovoljstvo, se nisem mogla in ne znala ustaviti, bo, kar bo - in kar naenkrat sem se zalotila, da elektronsko pišem Tatjani Rojc in jo prosim, ali bi napisala kratek predgovor izboru, enako prošnjo pa sem naslovila prijatelju Renzu Cigoiu. In oba sta rekla, ja. In prav tako, le z malce bolj tresočim glasom in skoraj s strahom v kosteh, ker je potekal pogovor v živo, iz oči v oči, ko je bilo seveda vse »nared« v debeli mapi s disketo vred, sem ... diplomatsko nagovorila ali naskočila Marija Maverja, založnika tržaške Mladeke, in ga začela ogrevati za ... projekt, kot pravimo dandanes načrtom, misleč, da je projekt, ker je bolj eksotičnega (beri evropskega) zvena, vsaj petkrat več pomembna reč od domačega načrta, in po moji prepričevalni akciji z na juriš naskokom, ki ga je pozorno poslušal ali mu enako junaško pariral, ne da bi me enkrat samkrat prekinil, je enako in še bolj velikodušno tudi on rekel, ja. **Da nisem vseh treh uročila? me je obslo.** In strah, velik kot skala, se mi je odvalil s srca. A od kdaj ta prepričevalna moč? Kaj so na vsem lepem vsi ti ja-ji in privolitve na prvo

Knjigarna in antikvariat Umberto Saba
v Ulici sv. Nikolaja št. 30 v Trstu

besedo? Da se nisem nalezla karizmatičnosti od ... kdove koga? Anti ne od Marka Pogačnika, ko pa preberem vse, kar napiše, pa čeprav s ščepcem zdrave skepse? Bolj verjetno od gospe Magdalene, jasnovidke in medija pa velike mojstrice okultizma od ljubljanske Astro vizije, d.o.o., ki mi kar pogosto ponuja zlata zrna in druge dušne obliže pa žepne prinašalce sreče, jaz pa nič, zakrknjena krivoverka, ji niti ne odgovorim, a morda ... rekla sem morda ... že dotik njenega pisma me je magično - do roba in še čez - napolnil s pozitivno energijo, ki me še zdaj preveva in prežarja in je onim trem zgoraj, ki jim pronicljivosti ne manjka, narekovala trikratni pristanek čisto brez vsakega pomisleka in premisleka. Kakšna sreča!

In sem menda povedala vse. Približno tako je nastala Sabova dvojezična zbirka *Pijem to trpko vino - Bevo quest'aspro vino*. Skoraj naključno, a po malodane skrivnostnem prepletu koincidence. Dolgujem jo, vsaj delno vsem osebam, ki sem jih omenila v tem zapisu in verjetno še komu. Zahvalim se vsem skupaj in vsakemu posebej, imenovanim in neimenovanim, za ... duhovni in jezikovni užitek, ki so mi ga omogočili, z upanjem, da ga bodo tudi oni deležni, pa čeprav na drugačen način, a nič manj prikrajšani kot jaz. Zahvalim se zlasti pesniku, nekako počaščena, da sem ga lahko prevajala in z njim dosegla celo nekakšen primat. Saj gre za prvi njegov knjižni pesniški izbor v slovenščini. Pionirstvo mi nekako leži, utirati si pot v pretežno neraziskani svet pred sabo z mačeto ali, še rajši, z domačo sekirico, brušeno še po starem s kladivcem na osli - ne s tistimi krasnimi pripomočki, ki jih ponujajo podjetni ameriški TV prodajalci z ekranov in zadostuje telefonski klic, da dobiš brusilnike SAMURAI SHARP po zmerni ceni direkt domov v kuhinjski ladelc. Kakšna nezaslišana radost! Zahvalim se tudi uredništvu revije Kras, ki je poeziji radevoljno odstopilo nekaj strani svoje revije in s tem pripomoglo, da Umberta Sabo spozna širši krog naših sorojakov.

Sežana, 7. februarja 2009

Libreria antiquaria

Morti chiedono a un morto libri morti.

*Illusione non ho che mi conforti
in questo caro al buon Carletto nero
antro sofferto. Un tempo al mio pensiero
parve un rifugio, e agli orrori del tempo.
Ma quel tempo è passato oggi, e la vita
con lui, che amavo. E di sentirmi inerme
escluso piango come tu piangevi
quando eri ancora un bambino e perdevi
tra la folla la madre tua al mercato.*

Antikvarna knjigarna

Mrliči povprašujejo mrliča po mrtvih knjigah.

Nobene iluzije nimam več, ki naj me potolaži v tej boleče mračni luknji, tako dragi dobremu Carlettu. Nekoč se je zdela moji misli varno zatočišče pred grozotami časa. A tista doba je danes preteklost, in z njo življenje, ki sem ga ljubil. In jočem, ker se počutim nemočen in izključen, kot si se jokal ti, ko si bil še otrok in si na tržnici sredi množice izgubil svojo mater.

Jolka Milič - prevajalka, publicistka, pisateljica in literarna kritičarka, Sežana.

Jolka Milič v reviji Kras

- Milič, Jolka, 1994: Ugaja mi živeti nevarno. Pogovor Marjana Zlobca, št. 2. in št. 3.
- Milič, Jolka, 1996: Živelimo kot v pravljici - pismo Aino Kosovel, št. 14.
- Milič, Jolka, 1996: Vsi Kosovelovi smo ljubili kraško liriko! Pogovor z Aino Kosovel, št. 14.
- Milič, Jolka, 1998: Ko privlačnost postane lepota. Pesniška zbirka Alda Rupla, št.26.
- Milič, Jolka, 1998: Čuj moje ilnatno vzdihovanje - predstavitev pesnika Pietra Zavatta, št. 27.
- Milič, Jolka, 1998: (Ne)znani sopotniki - fiziolog dr. Josip (Učo) Milič, št. 28.
- Milič, Jolka, 1998: Javno vprašanje: Projekt za dirkališče na Krasu, št. 29.
- Milič, Jolka, 2000: Mozaik o Združenju književnikov Primorske, št. 42.
- Milič, Jolka, 2000: Kadar delam, delam v vso zavzetostjo - pogovor z Marjanom Tomšičem, št.42.
- Milič, Jolka, 2000: Iz dvojezičnega zbornika. Tja in nazaj / Andata e ritorno, št. 42. Milič, Jolka, 2000: Pripis urednice mozaika in zbornika, št.42.
- Milič, Jolka, 2002: Knjiga kot nalašč za utrditev naše (pogosto majave) samozavesti - pogovor z urednico Tržaške knjige dr. Marijo Pirjevec, št.53.
- Milič, Jolka, 2004: Umetnost je religija modernega, novega človeka, št.64.
- Milič, Jolka, 2004: Pogled v poezijo italijanskih sosedov, št.66.
- Milič, Jolka, 2004: Vsi bi radi med zvezde - izbor poezije Maje Razboršek, št. 66.

Dve pomembni priznanji Jolki Milič - ob podelitvi priznanja predsednika Republike Italije Carla Ciampija in podelitvi Lavrinove listine, št. 73.

TRIESTE

*Ho attraversato tutta la città.
Poi ho salita un'erta,
popolosa in principio, in là deserta,
chiusa da un muricciolo:
un cantuccio in cui solo
siedo; e mi pare che dove esso termina
termini la città.*

*Trieste ha una scontrosa
grazia. Se piace,
è come un ragazzaccio aspro e vorace,
con gli occhi azzurri e mani troppo grandi
per regalare un fiore;
come un amore
con gelosia.*

*Da quest'erta ogni chiesa, ogni sua via
scopro, se mena all'ingombrata spiaggia,
o alla collina cui, sulla sassosa
cima, una casa, l'ultima, s'aggrappa.*

*Intorno
circola ad ogni cosa
un'aria strana, un'aria tormentosa,
l'aria natia.*

*La mia città che in ogni parte è viva,
ha il cantuccio a me fatto, alla mia vita
pensosa e schiva.*

CAFFÈ TERGESTE

*Caffè Tergeste, ai tuoi tavoli bianchi
ripetè l'ubriaco il suo delirio;
ed io ci scrivo i miei più allegri canti.*

*Caffè di ladri, di baldracche covo,
io sofferi ai tuoi tavoli il martirio,
lo sofferi a formarmi un cuore nuovo.*

*Pensavo: Quando bene avrò goduto
la morte, il nulla che in lei mi predico,
che mi ripagherà d'esser vissuto ?*

*Di vantarmi magnanimo non oso;
ma, se il nascere è un fallo, io al mio nemico
sarei, per maggior colpa, più pietoso.*

*Caffè di plebe, dove un dí celavo
la mia faccia, con gioia oggi ti guardo.
E tu concili l'italo e lo slavo,
a tarda notte, lungo il tuo bigliardo.*

TRST

Prehodil sem vse mesto.
Nato sem se povzpel na strmino,
sprva obljudeno, malo dlje samotno,
zapiral jo je zidek:
v kotičku čisto sam posedevam;
in zdi se mi, da - kjer se on konča -
je konec mesta.

Trst ima nekakšno osorno
milino. Ko nam je všeč,
je kot oglat in snedast pobalin,
s sinjimi očmi in prevelikimi rokami,
da bi podaril rožo;
kot ljubezen
z ljubosumnostjo.
S te strmine odkrivam vsako cerkev, vsako
njegovo ulico, ki pelje na nabito polno plažo
ali na grič, kjer se kamnitega
vrha oprijemlje zadnja hiša.
Okoli
vsake stvari kroži
čuden zrak, tesnoben zrak,
rojstni zrak.

Moje mesto, ki je na vsaki strani živo,
ima kotiček primeren zame, za moje
življenje, zamišljeno in nevsiljivo.

KAVARNA TERGESTE

Kavarna Tergeste, ob tvojih belih mizah
pijanec ponavlja svoje delirije; sam pa
na njih pišem svoje najbolj vesele pesmi.

Kavarna tatov, brlog razuzdank,
ob tvojih mizah sem muke pretrepel
in si v trpljenju zoblikoval novo srce.

Mislil sem: Ko se bom dodobra naužil
smrti in nič, ki si ga v njej prerokujem,
mi bo sploh poplačano, da sem živel?

Velikodušno si ne upam, da bi se hvalil;
če pa je rojstvo napaka, še do svojega sovražnika
bi bil bolj prizanesljiv za še večjo krivdo.

Ljudska kavarna, kjer sem nekoč skrival
svoj obraz, te zdaj ves radosten gledam.
Saj ti pobotaš italijana in slovenca*
pozno ponoči, okrog tvojega biljarda.

*Saba sicer piše slavo (Slovan), a takrat so v Trstu tako imenovali le Slovence

PAROLE

*Parole,
dove il cuore dell'uomo si specchiava
- nudo e sorpreso - alle origini; un angolo
cerco nel mondo, l'oasi propizia
a detergere voi con il mio pianto
dalla menzogna che vi acceca. Insieme
delle memorie spaventose il cumulo
si scioglierebbe, come neve al sole.*

IL FIGLIO DELLA PEPPA

*Le rondini
han fatto il nido intorno alla casetta,
dove mi accoglie colei che mi aspetta
ongi domenica sera; il sorriso,
solo a me dolce, del suo vecchio volto
tigrino.*

*Mi accoglie come accoglieva il bambino
quando saliva beato alla povera
casa della sua balia. Paradiso
era al fanciullo, è paradiso ancora
all'uomo in lotta colla vita. In tavola
mette l'usata cena; a lungo parla
di cose vive a noi soli; mi narra
come, morto il suo figlio unico, in luogo
m'ebbe di quello; il suo dolore quando
anch'io le fui, senza sua colpa, un giorno
rubato.*

*Da una madre amorosa a lei rubato,
dopo tre anni, all'improvviso. Troppo
tardi - mi dico - mentre l'alberato
lungo viale discendo, che al turbine
mi riconduce. Una freschezza ignota
agli altri gravi mortali la gota
mi bagna d'una lacrima, mi rende
dei giovanetti e dei fanciulli il mesto,
il solitario coetaneo. In un mondo
nuovo m'aggio; quello ch'era al fondo
dolore si fa lieto in superficie.*

BESEDE

Besede,
kjer se je zrcalilo človeško srce
- golo in začudeno - ob začetku; iščem
kotek na svetu, primerno oazo,
da vam s svojim jokom izmijem
laži, ki vas delajo slepe. Obenem
bi se kup strašnih spominov
stalil kot sneg na soncu.

PEPIN SIN

Lastovke
so naredile gnezdo ob hišici,
kjer me sprejme ona, ki me čaka vsako
nedeljo zvečer; s smehljajem na starem
pegavem in zgubanem licu, ki je samo
meni sladak.

Sprejme me, kot je sprejemala otroka,
ko se je blaženo vzpenjal do uboge
hiše svoje dojlje. Za dečka je bila
kot raj, in je še vedno raj za človeka, ki
se spopada z življenjem. Na mizo prinese
pogreto večerjo; dolgo govori o tem, kar
je živo samo za naju; pove mi, kako sem,
po smrti njenega edinega sina, zasedel
njegovo mesto, in kako je trpela, ko
sem ji tudi jaz ušel, ne po njeni krivdi,
nekega dne kot ukraden.

Ljubeča mati ga je ukradla njej, po treh
letih, na vsem lepem. Prepozno - si
pravim - medtem ko se spuščam dol
po dolgem drevoredu, ki me spet
pelje v vrvež. Svežina, neznana drugim
treznim smrtnikom, mi s solzo orosi
lice, naredi me med najstniki in fantiči,
njihovega otožnega in osamljenega
vrstnika. Po nekem novem svetu tavam;
kar je bilo na dnu bridkost, se spremeni
na površini v veselje.

Jolka Milič - prevajalka "s sindromom Petra Pana":

SLOVENSKI SABA

Tatjana Rojc

Dolgo je že tega, morda dve leti, ko mi je pisala Jolka Milič in me presenetila z novico, da pripravlja izbor Sabove poezije v slovenski različici. Da prevajalka "s sindromom Petra Pana", kakor se je sama označila na Primorskih slovenističnih dnevih pred nekaj leti, ljubi posebne izzive, prav gotovo ne predstavlja nekaj novega. Da se je želela spoprijeti s Sabo v njegovem mestu, v tistem Trstu "dalla scontrosa grazia", pa je pomenilo zanjo, za založnika in za

vse nas, ki smo pri tej pobudi tako ali drugače sodelovali, resnični prelomni kulturni podvig. Saba namreč spada v trojico avtorjev, "zlatih treh S", ki udejanjajo - seveda kot edina možna dosedanja varianta - stereotipno podobo literarnega Trsta: Slataper, Svevo, Saba. Odtod tudi izzivalen naslov moje spremne besede, ki zadobiva v italijanskem prevodu neki čisto svojstven semantični naglas: Il Saba sloveno.

Lev Kreft je pred nedavnim izpostavil tezo o dekolonizaciji. Gotovo namreč za tržaško književnost trdimo, da je bila kolonizirana, čeprav odraža v svojem širokem pojmu povsem svojevrstno literarno kozmopolitsko delavnico. Pisatelj Veit Heinichen je Trst označil za "svetovno prestolnico literature", kar pomeni, da je vanjo kot brezkompromisni literarni opazovalec in šele nato naturalizirani Tržačan vključil predvsem italijanske in slovenske avtorje, ob njih pa še predstavnike ostalih devetdesetih etničnih skupnosti, čigar prisotnost je moč zaslediti na tem našem zgodovinsko in politično markiranem teritoriju. Italijanska in slovenska pa sta tisti etnični komponenti, ki sta si v kulturni in družbeni kontrapoziciji, ker prva zgodovinsko ne priznava drugi pravice do enakopravnega družbenega in kulturnega statusa: tolerirani so slovenski delavci, perice, kuharice in čistilke. Da bi pa večinska tržaška komponenta priznala le-tem tudi predznak kulturne in ne samo etnično-družbene pripadnosti, je še danes vse prej kot samo po sebi umevno.

Ko Slovenci spregovorimo o svoji kulturi v Trstu in drugje po Italiji, je prav, da to storimo v najbolj izbranem italijanskem jeziku, kar ne predpostavlja, da ponižno klonemo, ampak, nasprotno, da smo ne samo ambasadorji neke tisočletne srednjeevropske omike, ampak da poznamo in zaradi tega lahko razpravljamo o sebi in o drugih v jeziku drugih, ker sežemo v srž in bistvo ene in druge stvarnosti.

Poezija je lahko evokacija ali provokacija, lahko je revolucija ali izpoved. Je lahko še marsikaj. Gre za področje absolutne svobode gibanja, v katerem zakone postavlja pesnik sam, ker si sam ogradi področje besede, verza, zvoka, ritma, sporočila. Edini prvi pogoj predstavlja avtentičnost. In pri tržaškem pesniku Umberto Sabi lahko nedvomno govorimo o avtentični poeziji. O poeziji, pravi Giuliano Manacorda, ki uporablja oblike, "povsem neskladne s tistimi, katerim so sledili največji evropski pesniki".⁽¹⁾ Ne eskperimentira torej s formalnega vidika ampak predvsem po svojem globljem, semantičnem bistvu. In pri tem uporablja dokaj ne- navadne metafore za to, da izrazi, kar čuti in kar je zanjo

potrebno povedati. Zaradi njene izvirnosti je ne moremo zavezati nobeni prapodobni, nobenemu literarnemu gibanju, nobeni ustaljeni navadi. In v tej svoji samoniklosti ostaja v celoti in povsem odraz avtorja.

Mnogi so si barbarsko prizadevali, da bi Sabovo poezijo, ki je tako samosvoja in zunaj vsakršnega preprosto umevnega ali berljivega kalupa, interpretirali kot izraz nje- govega bolezenskega stanja, kot nekakšno nihajočo disharmonijo njegovega duha.

Jolka Milič na sprejemu pri italijanskem veleposlaniku v Sloveniji Danielu Vergiju in njegovi soprogi Danieli Vergi v Ljubljani v decembru 2006, ko je iz veleposlanikovih rok prejela Visoko priznanje predsednika Republike Italije Carla Ciampija "Visoki častnik reda Zvezde italijanske solidarnosti" za dolgoletno predstavljanje sodobnih italijanskih avtorjev v Sloveniji.

Sabova skulptura v bronu - postavljena v Trstu.
Avtor je Nino Spagnoli, 2004

Tudi Sabov ljubezenski poklon se udejanja preko neobičajnih izpovednih oblik, večkrat z neobičajnimi (ali v splošnem pomenu manj 'plemenitimi') metaforami, ki pa v nekaterih sklopih na povsem svojstven način odgovarjajo glasbenim kanonom, kar velja, recimo, za cikel *Preludio e fughe*. Ali katerim je avtor iznašel pretresljiv naslov, kakor *Serena disperazione*, ki se oslanja na povsem originalni oksimoron. Slednji pa je lahko samo izraz velike pesniške duše. Vendar Sabova poezija nosi v sebi tudi vse ontične elemente

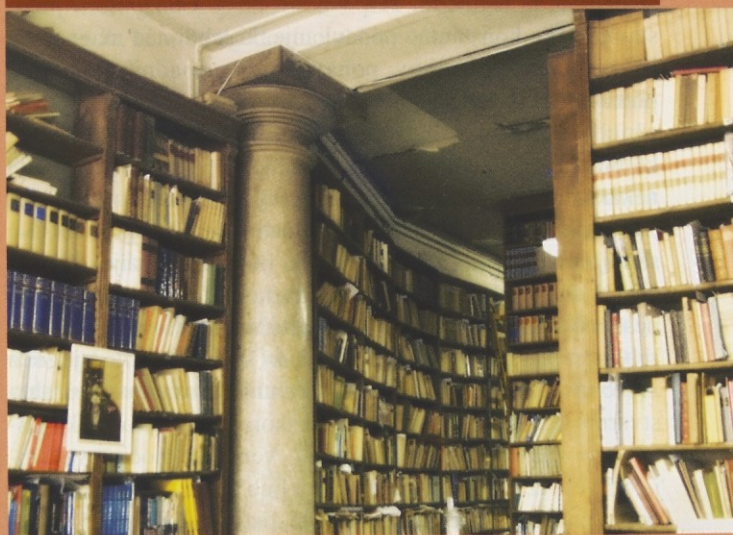
njegovega mesta, Trsta, ki so jasno razpoznavni in predstavljajo njegovo apriorno definicijo: tisto večjezičnost, ki jo je pesnik zapisal v svoji liriki *Caffè Tergeste*: "*E tu concilii l'italo e lo slavo /a tarda notte, lungo il tuo bigliardo.*"⁽²⁾ Sabova knjigarna v mestnem središču (ki predstavlja gotovo eno izmed tolikih biljardnih miz, ob kateri so prihajali na dan številni tržaški izzivi) je bila s svojo ponudbo literarnih revij in evropskih novosti dejansko tudi oporna literarna postojanka sredi Trsta, prav tako pa še praktična kulturna naveza z Dunajem in to tudi za slovenske intelektualce, med katerimi je bil tudi pisatelj, zdravnik Danilo Lokar, ki je iz Vipavske doline zahajal v Sabovo knjigarno in si tam nabavljal, med drugim, tudi Kraussovo revijo *Die Fackel*.⁽³⁾ Znano je, da se Saba nikoli ni odpovedal ljubečemu spominu na slovensko dojiljo Beppo (ali Pepo), manj znano (in torej tudi dokaj ne- navadno) pa ostaja dejstvo, da je tržaški pesnik vzpostavil kulturne stike s slovenskimi intelektualci iz tržaškega zaledja in to prav s posredovanjem dunajske kulture, ki je tako vzrasla v nekakšen idealni vezni člen: obojestransko zasovraženi in obenem ljubljeni Dunaj tudi tokrat ni izgubil svoje središčne vloge. In tudi v tem primeru smo pravzaprav pred ontičnim oksimoronom tržaškega habsburškega mita.

Saba je Trst označil kot mesto, ki "*in ogni parte è viva*", vendar priznava v njem neko (tudi osebno?) "*scontrosa grazia*". Gre za neko skupno dožemanje Trsta, recipročno odljudenega, v katerega se vrinjajo spomini, ki so posebej dragoceni zdaj za eno, zdaj za drugo stran. Kjer se vse prepleta: predvsem slovanski (ali slovenski) in italijanski, ob njiju pa še nemški, avstrijski, armenski, grški element... In vendar iz Sabe veje pristen duh ter morda najpristnejši tržaški pesniški

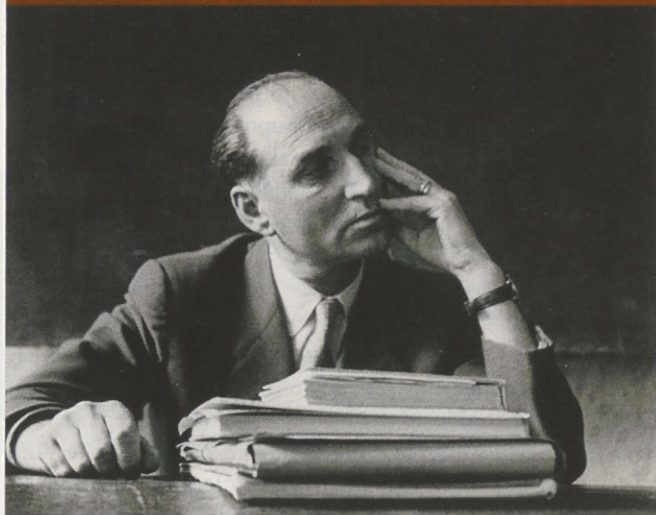

Slika na levi: Zdajšnji lastnik knjigarne in antikvariata Umberto Saba v Trstu Mario Cerne, sin Carletta Cerneta, ki ga predstavlja portret za Marijem in ki ga Saba v svojih pesmih večkrat omenja. Sprva je bil Sabov prodajalec in uslužbenec, nato njegov sodrug in slednjič, še pred Sabovo smrtjo, meni Jolka Milič, edini lastnik knjigarne in antikvariata.

Slika spodaj: Notranjost knjigarne in antikvariata Umberto Saba

Slavni kulturnik, emigrant in vsestranski pobudnik, žal že pokojni prof. Jože Peterlin, tast direktorja Mladike Marija Maverja, je poučeval slovenščino in zgodovino umetnosti na Klasičnem liceju na Ulici starega lazareta. Na fotografiji v šolskem letu 1954-55.- Fotografija: Marijan Slokar.

izraz. Prav Sabova poezija vodi hipote-tičnega *Wandererja* iz srednjeevropskih kavarn po stranskih ulicah in strminah dol proti morju in gor na Kras, v doživljanju duhá tiste Evrope, kakršno je opisal George Steiner.⁽⁴⁾ Morda je delno že pozabljeno pristno Sabovo nagnjenje, da izmenično skandira to lastno dvojno identiteto na isti način, kakor jo pravzaprav skandira tudi Trst v odnosu do svojega zaledja: zdaj je odraz sanjave, zaljubljene duše, ki je zazrta v Sredozemlje (ni naključje torej, da verzi enega izmed pesniških sklopov Sabovega *Canzoniera* nosijo naslov *Mediterranee*), zdaj pa odraz zemeljske stvarnosti, ki je dokaj očitna v uvodu cikla *Quasi un racconto*, v katerem pesnik izrecno poudarja, da je v tem zaobjet ves svet - *TUTTO IL MONDO*.

Tudi v tem izboru Jolke Milič prihaja jasno do izraza rdeča nit neke edinstvene pripovedi, v katero se stekajo vse Sabove značilne tematike, v binomu, ki niha med preprostim in veličastnim. Zanimiva je oznaka, ki jo je zapisal Mario Lavagetto: "Popolno branje, ki odmrzne in oživi tekstovni simbolni naboj in ob tem razkriva nov zaplet v soglasju s sledečimi si segmenti. Pripovedno tkivo *Canzoniera* predstavlja neko konstantno ponavljanje, ki lebdi nad magnetskimi konicami povratkov, ponavljanj, v nenadnih ponovnih prehajanjih na površje."⁽⁵⁾

Saba torej razkriva sebe preko pripovedne zasnove, ki bralca prevzema in preseneča, ker vseskozi udejanja nekakšno ravnotežje med naivnim in vsakomur dosegljivim, kakor da bi nas avtor hotel prepričati o tem, da gre v bistvu samo za nekakšen intimni dnevnik, ne pa za poezijo. Že sam naslov, ki priključuje v spomin Petrarkov *Canzoniere*, razvija neskončno zgodbo. Slednjo pri Sabi sestavlja sosledica med seboj prepletajočih se malenkosti, ki seveda tvorijo njegovo zasebno zgodbo, le-ta pa je vključena v splošno, univerzalno stvarnost. Saba se v svojih verzih skoraj nikoli ne odreka jasno razpoznavni krajevni definiciji. Vendar z močjo evokacije, ki veže iz njegovih verzov, se kljub temu tiste - nam tako dobro znane - strme ulice in palače, tisti mestni koticiki in trgi

dejansko prelevijo v neki nedoločen in torej občeveljavni prostor.

Zaradi tega zveni dokaj reduktivno interpretacija Sabovega *Canzoniera* kot nečesa izključno intimnega, ki se veže izključno na avtorjevo izkustvo. Saba o sebi (o sebi-pesniku, se razume) nikoli ni sprejel nikrkršne definicije, ki bi ga omejevala in prav tako odklanjal intepretacijo njegove poezije zgolj v luči (avto)biografskega elementa. Njegova pesniška ambicija je bila osredotočena na to, da bi njegova poezija prerasla v nekakšno formulo, uporabno za različna dogajanja, različne lokacije, različna posameznikova izkustva. To je bil gotovo tudi eden izmed razlogov za njegovo prepričanje, da bo kritika njegovo poezijo brala v pravilnem ključu šele petdeset let po njegovi smrti.

Verzi Umberta Sabe zvenijo povsem nenavadno v jeziku, ki ni njegov. Vendar, pravzaprav, tudi ta slovenski jezik, v katerem poje ta poklon ob petdeseti obletnici njegove smrti s prvo zajetno in temeljno zbirko prevodov njegovih pesmi, je melodija, ki sestavlja tisti tržaški mozaik, ki ga je pesnik ljubil in tako globoko razumel. Paradokсно torej ti verzi zvenijo še vedno v pesnikovem jeziku. V napevu, ki bi ga Saba gotovo prepoznal za svojega.

Če se torej povrnemo na začetno razmišljanje o kulturni kolonizaciji tržaške literarne stvarnosti, ki je ni izvajal samo petindvajset let trajajoči fašistični režim, ampak vseskozi vzrača v (pre)večkrat podzavestni element tržaške večinske kulture, lahko razumemo tega slovenskega Sabo kot poskus dekolonizacije. Lev Kreft je za ta postopek ponudil tri rešitvene možnosti: prva možnost je rušenje, torej brisanje spomina, ki ne samo, da etično ne predstavlja slovenske karakteristike, ampak je dejansko nesprejemljiva. Druga rešitvena možnost je prevzem elitnih nadzornih prostorov, kar prav tako ne odpira v našem primeru, razen v izjemnih primerih, nobene možnosti za realizacijo. Tretja, edina možna in sprejemljiva, ki jo ponuja Kreft, je dekolonizacija, ki prepreči, da bi moč vladala v prostoru in času in kot mora pritiskala na ljudi. Smo zares pred dekolonizacijo (vsaj) literarnega Trsta? Srečko Kosovel, Vladimir Bartol, Boris Pahor, Alojz Rebula, Miroslav Košuta (slednjega veže na Sabo vse prej kot samo teritorialna pripadnost!), Dušan Jelinčič, Marko Sosič - če naj omenim samo tiste, ki so italijanskemu Trstu po svojih literarnih delih, ki so izšla tudi v drugih jezikih, najbolj poznani - ponujajo eno samo in edino možno solucijo: Trst je, kakor piše Jože Pirjavec, naš. TUDI naš.

Opombe

- 1) G. Manacorda: Storia della letteratura italiana contemporanea (1940-1975), Editori Riuniti, Roma 1967, str.196.
- 2) Glej: U. Saba: Il Canzoniere (1900-1954), Einaudi, Torino 2004, str. 151!
- 3) Neobjavljeno pričevanje, ki ga je posredoval književnik, filozof in fotograf Evgen Bavčar.
- 4) Glej: G. Steiner: Una certa idea di Europa, Garzanti Libri, Milano 2006!
- 5) M. Lavagetto: La gallina di Saba, Einaudi, Torino 1974, str.79.

Vrhovi v megli

DRAGOCENO PISATELJSKO USTVARJANJE BOJANA PAVLETIČA

Marinka Pertot

Profesorja Bojana Pavletiča pozna srednja generacija tržaških Slovencev predvsem kot vsestranskega športnika, pedagoga, športnega vzgojitelja in kot odličnega organizatorja ter pobudnika športne organiziranosti slovenske mladine v Italiji. Že kot mlad fant se je v prvem povojnem času, po obnovitvi Slovenskega planinskega društva v Trstu leta 1946, z vsem srcem posvečal delu z mladino, ki se je v tistem času družila predvsem v planinskem društvu, saj takrat za to ni imela na razpolago drugih športnih or-

ganizaciji. Postal je prvi načelnik Mladinskega odseka Slovenskega planinskega društva v Trstu. Razdajal se je v Smučarskem odseku in je že leta 1952 postal prvi izprašani smučarski učitelj na Tržaškem, naslednje leto pa je opravil tudi prvi zvezni gorski reševalni tečaj. Nadalje je dal pobudo za organizacijo prvih Zimskih športnih iger, ki so postale pozneje društvena stalnica in ki jih je društvo letos organiziralo že štiridesetič. V okviru društva je organiziral tudi Alpinistični odsek, ki je združeval lepo število mladih.

Bojan Pavletič je poznan tudi kot kronist športnega dogajanja in kot časnikar. V zadnjih letih pa odkrivamo tudi njegovo dragoceno pisateljsko ustvarjanje. Kot tankočutni opazovalec beleži dogodke iz različnih obdobij svojega življenja in jih razgrinja pred bralce. Najprej je prikazal problematično obnavljanje slovenskega šolstva v Trstu v delu "Prarealci iz Starega Lazareta", nato je v avtobiografskem delu "Devet velikih jokov" spregovoril o Primorcih, ki so v dvajsetih letih prejšnjega stoletja zapustili svoj rojstni kraj.

Tudi Pavletičeva najnovejša knjiga "Vrhovi v megli", ki jo je pred kratkim izdalo Slovensko planinsko društvo v Trstu, je spominskega značaja. Postavljena je v gorski svet, ki ga Pavletič posebno ljubi. Kot navdušen planinec se je od zgodnje mladosti podajal v gore, da bi se tam sprostil, se naučil lepote prostranih razgledov in užival samoto. Vabile so ga tudi zasnježene poljane, na katerih je preizkušal svoje smučarske veščine. Z enakim zanosom se je zagrizel v strmino po nadelanih poteh, ki vodijo na vrhove. V gore se je podajal najraje sam, da je tako najintimneje doživljal gorsko tišino, pa tudi prijatni družbi se ni izmikal, saj je ob sproščnem klepetu pot krajša.

Gorski svet ga je vsakič očaral tudi zato, ker je v njegovi intimi človek bolj iskren sam s seboj. Drugačne dimenzije zadobi tudi njegov odnos do ostalih planincev, prijateljev ali občasnih sopotnikov; slednji postane bolj odkrit in sproščen. Prav zaradi tega so srečanja, ki jih doživimo v gorah, posebna, enkratna. Neizbrisno se nam vtisnejo v spomin.

Knjiga ne govori o pohodih in vzponih, ki jih je Pavletič opravil v gorskem svetu, ampak je v njej zbral osem pripovedi in razmišljanj o srečanjih z bolj ali manj znanimi osebnostmi, pa tudi z nekaterimi neznanci, ki so v naši polpretekli zgodovini odigrali pomembno vlogo za ohranitev slovenske zavesti in samobitnosti. Povezuje jih ljubezen do gorâ, njihovo življenjsko pot pa je zaznamoval upor proti raznarodovanju v dobi fašizma ali kruti povojni čas.

Srečanja z ljudmi, ki so žrtvovali svojo mladost za narod, pisca prevzamejo. Z odprtostjo in s prirojenim čutom za opazovanje zna, v posebnih okoliščinah, ki mu jih nudi le gorski svet, tudi iz skromnih, lapidarnih besed občasnega sopotni-

ka, iz njegovega naglasa, iz kretenj in pavz, ki so spremljale pogo-vor, razbrati globlji pomen njegove pripovedi. Iz kratkega, neformalnega pogovora, zna razbrati globlji pomen sopotnikove pripovedi, zna izluščiti bistvo sogovornikove osebnosti.

Na svojih potepanjih po gorah se je na Hribarcah srečal s Frančkom Kavsom, s človekom, ki bi utegnil spremeniti tok evropske zgodovine, ko bi prišlo do načrtovanega atentata na Mussolinija v Kobaridu. Vzpon v deževnem jutru z Zorkom Jelinčičem na Vremščico nudi priložnost za razmišlje o dolgo zamolčani zgodovini TIGR-a. Z dr. Dorčetom Sardočem, z dr. Alojzom Dolharjem in dr. Sonjo Mašero je smučal na Kaniinu in na Višarjah. Dr. Sonji Mašera je posvečen tudi zapis o smučarsko-tekaškem tekmovanju v Bohinju. S pripovedjo slučajnega sopotnika, bivšega padalca, se mu med vzponom z Rudnega polja na Triglav razkrije lik prof. Ivana Rudolfa. Pretresljivo je tudi srečanje na Mojstrovki z neznancem, ki je predsedel štiri leta v ječi, ne da bi vedel, zakaj.

To so pripovedi in človeški liki velikih osebnosti naše polpretekle zgodovine, liki vrhov, ki so ostali v megli zgodovine, v senci zmagovalcev. Vsaka izmed omenjenih zgodb, čeprav še tako skromna, odkriva drobec naše polpretekle zgodovine in pripomore k boljšemu poznavanju ne le zgodovinskega dogajanja, ampak tudi osebnosti in značajskih potez tistih, ki so to zgodovino oblikovali.

V želji, da bi našo zgodovino približali tudi mladini, je Slovensko planinsko društvo v Trstu k opremljanju knjige provabilo tudi dijake Znanstvega liceja Franceta Prešerna v Trstu, ki so pod mentorstvom profesorjev Borisa Grgiča in Miloša Tula multimedijško oblikovali nekaj ilustracij. Slednje - skupaj s slikami v knjigi predstavljenih osebnosti in s posneki z gorâ - bogatijo literarni zapis in dajejo knjigi posebno svežino. V bodočnost zazrta multimedij-ska ilustracija dijakov jamči, da se bo spomin na našo polpreteklo zgodovino z njimi ohranjal še za poznejše rodove.

Nova knjiga Tržačana Bojana Pavletiča

VRHOVI V MEGLI

Slovensko planinsko društvo Trst je konec leta 2008 izdalo najnovejšo knjigo Bojana Pavletiča "Vrhovi v megli". Knjiga vsebuje osem Pavletičevih spominskih pripovedi. V njih avtor predstavlja svoja srečanja, doživetja, pogovore ali razmišljanja z Alojzom Dolharjem - "Višarje", z Zorkom Jelinčičem - "Vremščica", s Frančkom Kavsom - "Hribarice", s Sonjo Mašera - "Bohinj", z Ivanom Rudolfom - "Rudno polje", z Dorčetom Sardočem - "Kanin", z organizacijo TIGR - "Nanos" in z Neznancem - "Mojstrovka".

"Bojan Pavletič, profesor, vsestranski športni delavec, pobudnik športne organiziranosti mladine v zamejstvu, časnikar in publicist, sodelavec športnih uredništev radia Trst A in Primorskega dnevnika, in ne nazadnje tudi zagnan planinec samohodec in smučar...", je napisal Lojze Ambram na notranjem ovitku knjige o profesorju Bojanu Pavletiču, "obuja v teh spominskih zapisih nekdanja doživetja v gorah. Gre za bežne utrinke s potepanj po poteh in stezah v okolju naravnega svetâ prelepih, mogočnih gorskih vršacev. Nizajo se tako naključna srečanja in sproščeni, a tudi skopi pogovori med postanki s preprostimi osebami, ki so v svojem življenju odigrale pomembne vloge v uporniškem prizadevanju za ohranitev slovenske zavesti in samobitnosti na tem zatiranem obmejnem prostoru. V tej knjigi spominov iz časov planinskega pohajkovanja je Bojan Pavletič zajel bistveno plat globine notranjih, morda skritih, zatajenih, a tudi zagrenjenih izpovedi planinskih sogovornikov. Pavletičeve spominske pripovedi nas časovno predstavljajo v preteklo zgodovinsko dogajanje in so zato zelo izredno pomemben prispevek, ki nas spodbudno sili, zlasti današnjo mladino, k razkrivanju resnice, o vrednotenju in priznanju na teh straneh opisanih osebnosti."

Višarje

V zadnjih januarskih dneh leta 1954 je po Trstu razsajala huda burja, ki je v sunkih dosegla preko 170 km na uro. Česa takega niso pomnili niti najstarejši Tržačani, in ko sem se v popoldanskem času odpravljal na pot, mi je pod nogami hreščalo steklo iz razbitih oken in drobci strešnikov, ki so padli s streh. Človek bi v takem vremenu najraje ostal doma, toda domenjen sem bil z dr. Sardočem, da greva na smučanje v Trbiž, in če bi se z njim domenil karkoli, je bilo treba držati besedo. Med potjo je bil nenavadno zgovoren in potovanje z njegovim malim "topolinčkom" je kljub utesnjenemu prostoru hitro minilo. Ustavila sva se pri Dolharjevih, kjer sem se preoblekel v smučarsko opravo. Ko sva se odpravila proti Višarjam, je že padal mrak in kmalu sva si morala osvetljevati pot z baterijami.

Med vzpenjanjem po strmi cesti nisva dosti govorila in tako sem se lažje posvetil svojim mislim.

Višarje so bile stara romarska pot, ki je vernike peljala dokaj visoko med julijske vršace in veljala je navada, da si je vsak popotnik v dolini naložil na rame poleno ali dve in ponesel ta tovor do višarskega svetišča. Pravili so, da je bila to pokora za razne grehe, ki so jih zakrivali romarji v svojem življenju, vendar je imelo to tudi praktično stran: oskrbnik zavetišča pri višarski cerkvi je brezplačno dobival drva, za dostavo katerih bi moral sicer plačati lepe denarce.

Midva, seveda, polen nisva nosila navkreber v breg. Za svoje grehe pa sva dobila odpustek že s samo naporno hojo v globokem snegu, ki ga je nametlo preko dneva. In končno sva tudi midva tovorila proti vrhu "višarska polena". To sicer ni bil les za kurjavo, ampak najine smučī. Če nisva

Dr. Dorče Sarđoč

Dr. Alojz Dolhar

Dr. Sonja Mašera

nič prispevala za ogrevanje, pa sva si tako, kar se lastnih grehov tiče, vendarle prislužila odpustek. Do zavetišča in cerkve sva prispela že v trdi temi in na najino trkanje na zaklenjena vrata zavetišča nama ni spočetka nihče odprl. Ko sva malo bolj poropotala, se je na vratih pojavil oskrbnik Močnik, ki je že spal spanje pravičnega. Ker pa je bil že predhodno obveščen o najinem obisku, smo našli sobi, v katerih sva prespala, že zakurjeni, a v polarnem višarskem mrazu to ni dosti zaleglo. Ledene rože na oknih so napovedovale, da bo noč hladna tudi znotraj hiše, in tako je tudi bilo. Očitno je tudi to sodilo k višarski pokori.

V naslednjem jutru sta že zgodaj prisopihala na Višarje še dva zdravnika: Dr. Mašerova iz Trsta in dr. Dolhar iz Trbiža. Tako je bila "prijateljska" sanitetna trojica spet skupaj, jaz pa sem bil tam v vlogi nadebudnega mladinskega priveska, okraska, družabnika ali karkoli že. Kmalu po zajtrku smo se v lepem nedeljskem jutru spustili po "diretissimi" proti dolini, a zasneženo pobočje nam ni dovoljevalo vožnje v "šusu". Previdni so bili zlasti moji sosmučarji, ki so za svojo starost (doktorja sta Abrahama že imela za seboj) sicer rezali smučine v snežno belino presenetljivo dobro, kljub

temu pa ni bilo težko opaziti, da sta se zlasti oba tržaška zdravnika smučarske večine naučila šele v zrelih letih. Vozila sta zato preudarno, premišljeno, od časa do časa se ustavila, si odpočila in preučevala, kje se bo najlažje spustiti proti dolini. Morda pa so moji sosmučarji vozili previdno tudi zato, ker so kot zdravniki dobro vedeli, s kakšnimi posledicami se lahko konča padeč v visokem snegu teh strmin. Sam kake take izkušnje še nisem imel in temu primerno sem vijugal proti dolini pogumneje, lahko bi pa rekel tudi drzno in lahkomišlno. Toda to je pravica mladih.

Ko smo prispeli v dolino, se nismo dosti mudili in smo jo takoj mahnili nazaj na goro. Čeprav smo bili nekoliko utrujeni, je bila hoja brez nahrbtnikov lažja kot dan prej. Poleg tega je bilo svetlo, pa tudi gaz je bila že utrta, saj so se v tem jutru, kot smo takoj opazili, vzpeli do romarskih Višarij tudi drugi ljubitelji smučanja.

Pri skromnem kosilu v zavetišču sem imel priložnost te znane slovenske tržaške doktorje spoznati bolj podrobno. (Tudi dr. Dolhar je bil po rodu Tržčan: svojo mladost je preživljal pri Sv. Ivanu). Bili so to trije povsem različni značaji, ki so jih družile predvsem tri stvari: iskreno

Višarje v snegu - Foto: Peter Suhadolc

Višarje - Foto: Zvonko Vidau

Višarje - Foto: Lojze Abram

Pred spustom -
risba dijakov
znanstvenega liceja
Franceta Prešerna v Trstu

medsebojno prijateljstvo, velika narodna zavednost in pristna ljubezen do narave ter do planin.

Dr. Sardoč, ki sem ga poznal že prej z raznih planinskih poti, je bil pravi človeški monolit, narejen iz enega samega kosa, kot bi lahko rekli nekoliko slikovito. Ustvarjal je vtis, da ni imel v življenju nikoli dvomov o nobeni stvari, s katero se je ukvarjal. Res je, da ni v družbi nikoli ustvarjal vtisa kake nasilnosti, prej nasprotno, a je kljub temu izžareval neko avtoriteto, v okviru katere je svoje misli usmerjal točno tja, kamor je želel. V njegovem razmišljanju ni bilo nikoli opaziti "stranskih žepov".

V nekem smislu je bila dr. Mašerova njegovo pravo nasprotje. Do svojih ciljev je bila vedno pripravljena priti tudi po stranskih poteh. Cilju je dajala prednost pred potjo do nje-ga. V tem je bila tipična ženska. Kljub temu se je vedno najbolje počutila v sproščeni družbi z dr. Sardočem in dr. Dolharjem, ki sta te njene značajske in vedenjske lastnosti spoštovala in upoštevala. Bili so pač pravi prijatelji.

Dr. Dolhar je bil človek iz povsem drugega testa. Razlikoval se je od obeh svojih stanovskih kolegov. Le za površnega opazovalca bi bil lahko nekoliko podoben Dorčetu, kot je naslavljal svojega kolego, kar pa v resnici ni bilo res. Od dr. Sardoča se je močno razlikoval. Dr. Dolhar je bil umirjena oseba, pripravljen na mnenjske kompromise, človek mehkega dialoga, ki svoje miselne logike ni uveljavljal kot izhodišče svojih stališč, ampak kot sredstvo za doseg cilja, ki si ga je zastavil. Sogovornike je potrpežljivo molče poslušal, ni jim posegal v besedo in je svoje mnenje povedal šele potem, ko se mu je zdelo, da je prišel na vrsto. Osebnostno je bil v temeljnih opredelitvah svojih odločitev neomajen. Nikoli in pred nikomur ni popuščal. V svojem značaju pa je nosil tudi sledove bivanja v teh krajih pod Višarjami, kjer je imel dom, ambulanto in družino. Medtem ko sta njegova kolega kot mestna zdravilca poklicno v določenem smislu dajala prednost strokovnosti, je bilo pri dr. Dolharju z lahkoto opaziti poudarek tudi na človeškem odnosu do okolja, v katerem je deloval. To so sestavljali v največji meri preprosti ljudje, ki so potrebovali zdravnika le v primeru največje nuje in so od tega pričakovali nekaj več kot zgolj zdravniško

strokovnost. To pa je bil pri dr. Dolharju tisti človeški odnos do posameznika, ki so ga poznali v nekdanjih časih pretežno le podeželski zdravniki in s katerim je močno presegal zgolj to, kar mu je narekovala zdravniška etika kot taka. Poznal je vsakega svojega pacienta, njegovo družino, njegove možnosti in potrebe, pa se je po tem tudi ravnal. Prilagajal se je ljudem in ne obratno, kot največkrat velja pri mestnih zdravnikih. Svoj poklic je opravljal s pravo človeško toplino, tako, kot jo je ustvaril tudi v svoji družini. In deležni so je bili vedno tudi njegovi gostje. Predvsem pa njegovi pacienti.

Morda se zdi pretirano, a mnoge te njegove lastnosti je bilo opaziti tudi tedaj, ko se je posvečal smučanju, zlasti na zahtevnejših progah. Vedno je vozil umirjeno, premišljeno. Iz njegovih zavojev ni nikoli izžarevala agresivnost ali tveganost. Odločno je vedel, da hoče priti do cilja, svoje vožnje pa ni prilagajal le terenu, okolju, po katerem si je izbiral pot, ampak tudi svojim smučarskim tovarišem, ki so skupaj z njim rezali smučine v snežno belino. V tem je bil skoraj očetovski, čeprav ni nam mlajšim nikoli grenil vožnje z navodili, kljub temu da smo bili včasih tega res potrebni. Bili smo mladi in čutili nagonsko potrebo, da pokažemo na smnučeh vse, kar znamo, včasih pa tudi kaj več.

Vse to sem razbiral onega dne iz umirjenega odnosa dr. Dolharja, ki ga je imel do moje ne vedno ravno ortodoksne smučarije, čeprav dobro vem, da so me moja "višarska polena" bolj skrbela med vožnjo navzdol kot ob vzponu k temu staremu slovenskemu romarskemu svetišču.

Po kosilu smo se še enkrat spustili v dolino po Florjanki, ki naj bi bila lažja od "diretissime", kljub temu pa smo prišli v Trbiž šele, ko je začel padati mrak.

Med povratkom v Trst sem ugotavljal, da tega dogodka nisem doživljal kot kako posebno smučarsko doživetje. Bil je to običajni nedeljski obisk zasneženih Višarj, kjer mi je pa dala prisotnost treh naših najbolj znanih zamejskih zdravnikov priložnost, da sem jih spoznal tudi z manj znane strani. Ob tem, da je bil to izlet, pri katerem je bil eden izmed zdravnikov prevoznik, drugi gostitelj, tretji glasnica svojih misli, jaz pa hvaležen porabnik snežnega doživetja. Kljub svoji "nezgodovinskosti" kombinacija, vredna zavidanja.

Povzetek diplomske naloge, ki jo je avtorica zagovarjala pri prof. dr. Milčku Komelju

RAZVOJ PROTIVOJNE IKONOGRFIJE V CERKVENIH POSLIKAVAH TONETA KRALJA NA PRIMORSKEM

Tina Ban

Slikar Tone Kralj prihaja z Dolenjske, kjer se je leta 1900 rodil v kmečki družini. S Primorsko je povezan, saj je znaten delež njegovega slikarskega ustvarjanja mogoče videti prav tod. V mnogih letih svojega ustvarjanja - od zgodnjih dvajsetih do poznih šestdesetih let 20. stoletja - je poslikal več kot štiri-

deset primorskih cerkvâ, ob tem pa je bil dejaven tudi na drugih področjih umetnosti. Ukvarjal se je s slikarstvom na platno, z grafiko in ilustracijo, s knjižno opremo, s kiparstvom, z arhitekturo ter z oblikovanjem pohištva in notranje opreme.

Slikar Tone Kralj

Kot slikar se je Tone Kralj izoblikoval in ustvarjal v času, ki sta ga zaznamovali prva in druga svetovna vojna; v času, ki ni bil naklonjen ljudem in še manj umetnosti, a kljub temu v njem ni zatrl ustvarjalne energije. Kot sedemnajstletni dijak šentviške Škofijske gimnazije je bil mobiliziran na soško fronto in je šolo dokončal po vrnitvi iz vojne. Čeprav so ga doma namenili za duhovniški poklic, je nato študij nadaljeval na področju umetnosti; najprej v Pragi, pozneje pa se je izpopolnjeval še na Dunaju, v Parizu, Benetkah in Rimu. Od poznih dvajsetih let dalje se je večinoma zadrževal na Primorskem in se intenzivno posvečal stenskem slikarstvu, s tem pa se je prekinilo tudi njegovo dotlej tesno sodelovanje s starejšim bratom Francetom, ki mu je bil že v mladih letih vzornik in učitelj, skupaj pa veljata za začetnika slovenskega ekspresionizma in nove stvarnosti.

Kralj je vseskozi veliko razstavljal na številnih razstavah doma in v tujini (večkrat je sodeloval tudi na beneškem Bienalu, leta 1972 pa je prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo). Toda njegovo delo iz poznejšega, zrelega obdobja, ni zbuvalo velikega zanimanja; pravzaprav je s svojimi posegi v arhitekturo nekaterih cerkvâ sprožil celo očitke strokovnjakov. Mnoge njegove poslikave so bile vrsto let mačehovsko prepuščene propadanju; nekatere smo za vedno izgubili. V zadnjih letih pa se odnos do njegovih poslikav vseeno obrača na bolje, saj so se jih marsikje lotili restavratorji. Zasluge za to gredo predvsem leta 1999 ustanovljeni Fundaciji Toneta Kralja in slikarjevi hčeri Tatjani, ki se bori, da bi se očetova umetnost ohranila tudi za bodoče slovenske rodove.

Leta 1975 se je končala slikarjeva življenjska pot. Svoje zadnje počivališče ima v naročju rodne dolenjske zemlje. Pokopan je v Kostanjevici na Krki, kjer je v njegov spomin postavljena stalna razstava njegovih del.

Kraljeve poslikave na Primorskem

Kraljeve stenske poslikave predstavljajo posebno poglavje v njegovem opusu; še zlasti tiste, ki so nastale na Primorskem od začetka njegove ustvarjalne poti pa do konca druge svetovne vojne, saj so bile ustvarjene v časih, ko se je pisala burna zgodovina naših krajev.

To je bil čas, ko je bila Primorska pod italijansko okupacijo, fašistična oblast pa je Slovence in Hrvate raznarodovala in jim kratila pravice na vseh področjih njihovega življenja. Trinajstega julija 1920 se je zgodil požig Narodnega doma v Trstu. Slovenski jezik je bil prepovedan, italijanščina pa uvedena kot edini uradni jezik; odtlej Slovenci nismo imeli več svojih šol. Ukinjena so bila društva in tisk. Onemogočeno je bilo delovanje manjšine na političnem področju, prizadet je bil njen gospodarski položaj - ukinjene so bile zadruge, hranilnice in posojilnice, ljudje so izgubljali službe, predvsem učitelji, uradniki, sodniki in železničarji. Zlasti intelektualci so se morali umakniti iz mest, saj tam zanje ni bilo kruha. Celo kmeta so Italijani poskušali izriniti z njegove lastne zemlje: s posebno posojilno politiko so spravili na boben številne kmetije in jih nato pod ceno prodajali italijanskim kmetom. Zaradi revščine in fašističnega nasilja so se ljudje izseljevali v tujino. Edina intelektualna sila na strani naroda je bila v tistih razmerah slovenska in hrvaška duhovščina.

Slika levo: Prem - sv. Ciril; viden je restavratski oder; restavriranje fresk so končali v začetku leta 2008.*

Slika spodaj: Avber - sv. Nikolaj, Ciril in Metod *

Med leti 1927 in 1941 je delovala organizacija TIGR; njene člane najdemo po začetku druge svetovne vojne med prvimi partizani in prvimi organizatorji oboroženega odpora. Prvi maj 1945 velja za datum osvoboditve Primorske, žal pa se je barantanje z našim ozemljem ob zahodni meji nadaljevalo tudi po koncu druge svetovne vojne, ko smo kos za kosom izgubljali svoje etnično ozemlje: leta 1945 so ostale pod Italijo Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina, leta 1947 Gorica z okolico, leta 1954 pa Trst in njegova okolica. Slovenska manjšina, ki je ostala pod Italijo, se mora še danes trdo boriti za svoj obstoj in za svoje pravice.

V omenjenem obdobju je Tone Kralj poslikal cerkve na Premu (1921), v Volčah (1927), Avbru (1927-28), Tomaju (1928, 1929-30), na Višarjah (1930 in 1938), Katinari (1931), Mengorah (1931), v Pevmi (1934), Mostu na Soči (1939), na Šentviški gori (1941), v Hrenovicah (1943), Lokvi (1942, 1943), Slivju (1944), Dekanah (1944), Soči (1944) in Trenti (1945).

Vseh navedenih poslikav sicer ne moremo povezati s protivojno ikonografijo, večinoma pa predstavljajo pomemben pomnik naše ne tako daljne preteklosti in pomenijo slikarjev prispevek v boju za narodovo svobodo. Z njimi je Kralj bodril sonarodnjake in spodbujal njihovo nacionalno zavest; ljudi je nagovarjal, naj ne pozabijo svojih slovenskih korenin, naj jih ohranjajo in vztrajno branijo. Njegov srčni pogum, s katerim je izrazil nasprotovanje fašizmu, nacizmu, vojni in nasilju nasplo, je občudovanja vreden.

S podobno tematiko je Kralj nadaljeval tudi v svojih poslikavah, ki so nastale po drugi svetovni vojni, natančneje pa si pogledjmo nekatere izmed naštetih!

Prem

Tone Kralj je prvič prišel na Primorsko leta 1921, ko je poslikal cerkev na Premu - tedaj je Primorska že bila pod ita-

lijansko okupacijo. Prenska poslikava je prva Kraljeva monumentalna stenska poslikava sploh, njen pomen pa je tudi v tem, da je to zelo kvaliteten primer Kraljevega najzgodnejšega ekspresionizma: zanj značilen duhovni zanos je izražen z risbo, dodatno pa ga podpira tudi modrina barvnih tonov, ki prevladujejo na upodobitvi, in irealno prizorišče samega dogajanja.

Slikar je že v svoji prvi poslikavi na tedaj že okupirani Primorski izpostavil slovanska svetnika Cirila in Metoda, ki veljata za začetnika slovanskega krščanstva. Naslikal ju je kot ogromni, mogočni figuri. V rokah držita vsak svojo knjigo, ki predstavljata njuno duhovno orožje. Z njuno telesno ogromnostjo in duhovno prežarjenostjo umetnik sporoča, da sta to velikana duhá, predstavljata pa trden temelj slovanske civilizacije, ki nesporno domuje na tem ozemlju.

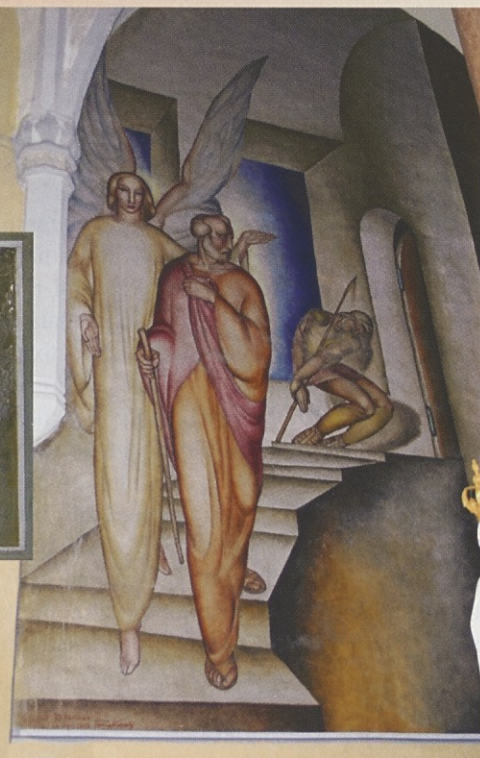
Avber

Kralj se je ponovno lotil stenskega slikarstva po nekaj letih premora. V tem času je prišlo tudi do stilnih sprememb: abstraktnost ekspresionizma se je umaknila plastičnemu oblikovanju figur in realno oblikovanemu prostoru. Avberske poslikave so izvedene v novostvarnostnem duhu, prav tako tudi predhodne v Volčah na Tolminskem in naslednje v Tomaju.

V smislu protivojne ikonografije je pomembna kompozicija za glavnim oltarjem, ki je postavljena kot triptih s Cirilom in Metodom ter sv. Nikolajem. Na osrednjem prizoru imamo v spodnjem planu razburkano nevihtno morje, ki grozi, da bo pogoltnilo potapljaajočo se barko, toda v trenutkih obupa se prikaže sv. Miklavž, ki ljudem v agoniji nevihte predstavlja upanje. Potapljaajoči seveda predstavljajo slovenski narod, ki ga je fašistična oblast obsodila na uničenje, toda zaupanje v njegove temelje, ki sta jih postavila Ciril in Metod, ga bo rešilo.

Tomaj
Levo: Pridiga sv. Pavla
Desno: Rešitev sv. Petra iz ječe
(detajl) *

Spodaj: Slovenska družina

Tomaj

V Tomaju izstopajo trije prizori: *Slovenska družina*, *Pridiga sv. Pavla* in *Rešitev sv. Petra iz ječe*.

Prizor *Slovenske družine* v cerkvenem prostoru ni ravno običajen, slikar pa z izborom tega motiva njen pomen izenači s Sveto družino. Žanrska podoba nam ponuja vpogled v izbo - gre za podobno oblikovanje prostora kot pri italijanskem slikarju Giottu, pri katerem prav tako manjka prednja stranica arhitekture, kar nam omogoča vpogled v notranjost. Za mizo je zbrana družina; najbrž gre za kmečke ljudi, ki so pravkar prišli z dela na polju - oče in mati imata še vedno zavihane rokave, utrujeni so posedli in se potopili v molitev. Na mizi ni večerje, kar verjetno pomeni, da je v hiši revščina. S tem motivom je Kralj spet poudaril pripadnost tega ozemlja slovenskemu narodu. Kraški človek, ki je kmečki človek, ljubi svojo zemljo in čeprav z njo težko preživlja sebe in svojo družino, je ne bo dal tujcem.

Prizor *Pridige sv. Pavla* na poseben način navezuje na slovensko pripadnost, saj v skupini poslušalcev Pavlove pridige najdemo portrete članov Zbora svečnikov svetega Pavla, ki so v tistih časih predstavljali temelj katoliške inteligence na Primorskem.

V prizoru *Rešitve sv. Petra iz ječe* je zlasti poveden detajl zamreženih jetniških oken, s katerim Kralj namiguje na trpljenje ljudstva pod fašizmom. Ta prizor je zanimiv tudi zato, ker je v njem mogoče najti odmev renesančne freske z enakim naslovom, ki jo je v Vatikanu ustvaril renesančni mojster Raphael. V obeh primerih se prizor rešitve odvija na stopnicah: pri Raphaelu angel in sv. Peter stojita na vrhu stopnic in vsak trenutek bosta stopila mimo spečih stražarjev po stopnicah navzdol. Na tomajski freski pa angel že vodi sv. Petra po stopnicah. Vrata v ječo so še vedno odprta, ob njih spi stražar. Tudi detajl jetniških rešetk se pojavlja na obeh freskah: pri Raphaelu imamo pogled skozi rešetke v jetniško celico v centru kompozicije, pri Kralju pa se zamrežena jetniška okna pojavijo na desni polovici prizora.

Tomaj - Rešitev sv. Petra iz ječe *

Raphael - Rešitev sv. Petra iz ječe
(Vir: James H. Beck, Raphael, London 1994)

Hrenovice

Izpostavljam prizore *Bičanja, Kronanja s trnovo kro- no, Srečanja z materjo in Križanja*.

Našteti prizori imajo nekaj skupnih potez: razbojniki, ki v njih nastopajo, so militaristični tipi nasilnih gest z okrvavljenim orožjem v rokah, med katerimi prepoznavamo vedno iste akterje: to so rimski legionar, južnjak z značilno južnjaško čepico in razbojnik v črni suknji, ki zastopajo fašizem, ter arijski plavalasec in vojak z nemško čelado na glavi, ki predstavljata nacizem. Njihovi obrazi so groteskni, skrotovičeni - to so podivjane spake, ki se režijo svojim krutim dejanjem. Pokriti so z vojaškimi pokrivali in s čeladami. Njihove obleke so v italijanskih nacionalnih barvah: zeleni, rdeči in beli. Pozitivni liki (Kristus, Marija in njeni spremljevalci) pa zastopajo slovenske barve: belo, rdečo in modro. Tu se soočamo z možnostjo poistovetenja Kristusa s slovenskim narodom, ki mu muke trpljenja zadajajo njegovi krvniki, preoblečeni v podobo okupatorja. Na prizoru *Srečanja z materjo* v množici v ozadju prepoznamo tudi Musolinija.

Hrenovice - Bičanje in Srečanje z materjo *

Lokev

Poslikave v Lokvi gotovo spadajo med najbolj angažirane, saj na njih najdemo celo vrsto detajlov, ki nas opozarjajo na okupatorjevo zločinsko ravnanje. Zanimivi so vsi štirje monumentalni prizori v ladji.

Usmiljeni Samaritan: Kristus rešuje ranjenca, stopa po poti in ga nosi v naročju, kot da je njegovo telo brez teže... *Tudi* to fresko lahko povežemo z renesančnim slikarjem Raphaelom, saj bi zgled zanjo lahko bila Raphaelova slika *Snemanje s križa:* ranjenčeva drža, kateremu sta omahnili roka in glava, namreč močno spominja na Kristusovo držo na omenjeni sliki. Na ranjenčevih obvezah so vidni sledovi krvi. Njegova in Kristusova oblačila so v barvah slovenske zastave. Na levi se za stebrom porušenega templja skrivata svetlolasec v nemški noši s kijem v rokah ter temnolasec v oblačilih barve italijanske zastave. Upodobljena sta kot skrunilca in divjaka - taki predstavniki naroda pa ne morejo biti nasledniki antične civilizacije, zato se antični tempelj ruši. V ozadju prepoznamo silhuete hribov iz okolice vasi Lokev, skrajno desno vidimo odsev ognja in dim - gorijo vasi, ki jih je požgal sovražnik. Na levi vidimo morje; to je Tržaški zaliv, ki se zajeda v kraško planoto.

Kristus dobri pastir: Kristus v strelskem jarku rešuje jagnje, ki se je oddaljilo od črede in se zapletlo v bodečo žico. Z leve strani se približujejo trije krvoločni volkovi, ki jih je mogoče povezati s predstavniki trojne osi, jagnje pa s slovenskim ljudstvom. V ozadju vidimo gorečo vas in tudi vasi na okoliških hribih gorijo - to so Brkini, ki jih je sovražnik v tistem času dejansko požgal. V desnem kotu so položene vojaške čelade in meč.

Kristus kralj: Kristus prihaja iz nebes po stopnišču iz oblakov. Z desne strani ga prosijo usmiljenja preprosti slovenski ljudje. Kristus to skupino z zgovorno kretnjo roke pomirja in sprejema. Z leve - torej zahodne strani - pa se proti Kristusu plazijo militaristični tipi, ki mu kot darove prinašajo tank, mošnjo z denarjem in meč, toda Kristus ne mara za to skupino in jih z dvignjeno roko odločno zavrača. Tudi na tej freski prepoznamo realno okolje, saj v ozadju vidimo dolino reke Soče s solkanskim mostom in Sveto goro ter zasnežene vrhove gorâ čisto v zadnjem planu.

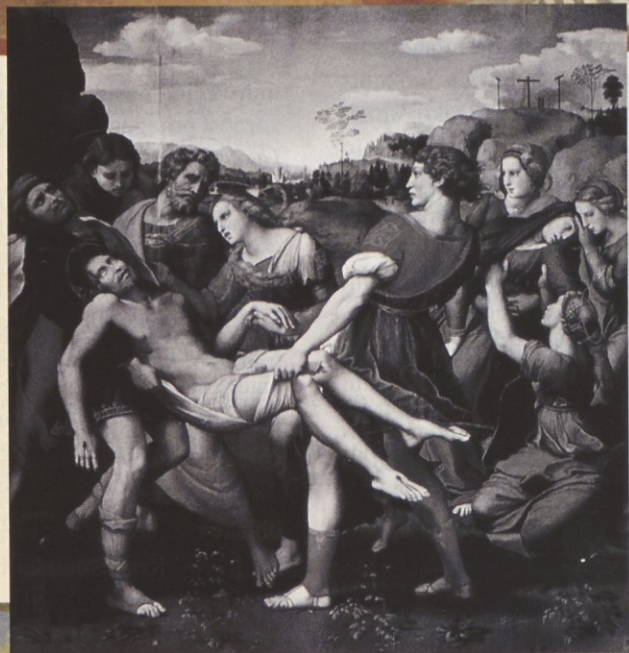
Svetopisemski sejalec: Motiv sejalca zaobjema širše konotacije čaščenja svetosti domače zemlje in zavezanosti poreklu, kar ta freska nedvomno izraža. Pozitivni interpretacijski nastavki tega motiva verjetno izvirajo iz zelo močne in vplivne podobe Groharjevega *Sejalca*.

Dogajanje te freske je postavljeno na lokavsko polje - v ozadju takoj prepoznamo veduto vasi s cerkvijo in z okroglim stolpom. Pomlad je, saj drevesa belo cvetijo in kmetje orjejo z vpreženimi kravami. Bistveno se dogaja v ospredju, kjer imamo dvodelno podobo, na kateri gre za hkratnost upodobitve dobrega in zla: Kristus stopa po zorani njivi in seje dobro seme, takoj za njim pa hudobec z Mussolinijevim obrazom seje ljuljko. Objema ga poltema in iznad njega se zgrinjajo črni

Lokev - Usmiljeni Samaritan *

Raphael - Snemanje s križa
(Vir: James H. Beck, Raphael,
London 1994)

Lokev - Kristus dobri pastir *

Lokev - Svetopisemski sejalec *

oblaki tudi nad vas. Podobo hudobca lahko torej povežemo z vojno, zatiranjem, grozo in s trpljenjem, ki prihaja z zahoda.

Obenem je to motiv, ki ponuja umetniku možnost identifikacije in možno je, da je tudi v tem primeru tako: umetnik kot sejalec, ki s svojim delom seje med ljudi zavest o narodni pripadnosti in nujnosti samoobrambe proti zatiralcem.

Ko govorimo o freskah Toneta Kralja, nikakor ne moremo mimo vloge, ki jo je odigral duhovnik Virgil Šček - intelektualec in rodoljub z izrednim čutom za človeka ter velik borec za pravice Primorcev od konca prve svetovne vojne pa do priključitve Primorske Jugoslaviji. K njegovemu kljubovanju fašistični oblasti prav lahko štejemo tudi povezavo s Kraljem, saj je bil to slikar, ki je v freskah izrazil njegov življenjski nazor. S Ščekovim posredovanjem je Kralj slikal v Avbru, Tomažu in Lokvi in prav gotovo je v teh poslikavah uprizorjena tudi marsikatera Ščekova zamisel.

Slivje

Cerkev v Slivju je posvečena svetemu Martinu, zato tudi večina poslikav obravnava njega in njegovo legendo. Pozornost pritegneta zlasti dva prizora: *Sv. Martin razreže plašč* in *Čudeži sv. Martina*.

Prvi prizor je klasičen ikonografski motiv, ki svetnika prikazuje kot rimskega vojaka pred mestnimi vrati Amiensa, ko v ledeno mrzlem zimskem jutru sreča na pol golega berača, za katerega se nihče ne zmeni; njemu pa se je zasmilil, zato je vzel meč in prepolovil svoj plašč ter z enim delom obdaril siromaka. Tudi tu lahko razbiramo slovenske nacionalne barve, v katere sta odeta sveti Martin in berač. Neusmiljeni mimoidoči pa se ogrinja v oblačila italijanskih nacionalnih barv.

Na prizoru *Čudežev sv. Martina* pa v figuri Martinovega nasprotnika, ki je spet odet v oblačila italijanske tribarvnice, prepoznamo fašističnega vodjo Mussolinija.

Slivje - Sv. Martin deli plašč z beračem *

Čudeži sv. Martina *

Lokev - Kristus kralj *

Vse slike označene z *,
so iz arhiva Tine Ban

Protivojna ikonografija Kraljevih poslikav

Slikar Pablo Picasso, ki se je žrtvam baskovske Guernice, do katerih je prišlo zaradi bombardiranja nemškega letalstva leta 1937, poklonil s sliko, je nekoč izjavil: »Vedno sem verjel in tudi sedaj verjamem, da umetniki, ki živijo in ustvarjajo z duhovnimi vrednotami, ne morejo in ne smejo ostati brezbržni ob spopadih, v katerih so na kocki najvišje vrednote človeštva in civilizacije.«.

V bistvu lahko Kraljevo umetnost primerjamo s Picasovo *Guernico*, saj so oba umetnika spodbudile podobne zgodovinske okoliščine, ki so povzročile trpljenje nedolžnega ljudstva. Kraljeva umetnost je nedvoumno nacionalno angažirana. Kot svojevrsten opomin na dogajanje več kot dvajsetih let nas sili v razmišljanje o zgodovini.

Tone Kralj je v biblične prizore vpletel simbole, ki pomenijo obsodbo fašizma, raznarodovanja ter pozneje nacizma in nacistične okupacije. S tem je izrazil svoj protest. Sprva z izborom motivov zgolj poudarja slovanski značaj prostora (npr.: Ciril in Metod na Premu), že zgodaj pa se pojavijo tudi namigi na fašistični teror v obliki detajlov (npr.: rešetke v Tomaju) ali motivov, ki dopuščajo večznačno interpretacijo (npr.: avbrski sv. Nikolaj). S stopnjevanjem sovražnikovega pritiska pa postaja tudi Kraljevo slikarstvo vse bolj konkretno, ko so prizori v celoti prežeti s protivojnim vzdušjem, kot npr.: v Hrenovicah ali Lokvi, kjer Satana izenači z Mussolinijem, Kristusove rablje pa odene v nemška in italijanska oblačila ter sovražnikove nacionalne barve.

Poslikave lepo odražajo tudi Kraljev slikarski razvoj, ki je prešel faze od ekspresionizma prek nove stvarnosti v vse večji realizem monumentalnih dimenzij. Ob problemu tehnične kvalitete Kralj namreč ni slikal v pravi fresco tehniki, pač pa je uporabljal oljne barve na suh omet, kar je dosti manj obstojno - nam velika količina poslikav in hitrost, s katero je slikal, odpirajo vprašanja tudi o sami likovni kvaliteti njegovega dela, saj ga preplavlja vse večja ljudskost in poljudnost, vendar ne smemo prezreti dejstva, da je z njim nagovarjal preprosto ljudstvo, ki se je znašlo v stiski, in je zato namerno težil k poenostavljanju. Čeprav je Kralj svojo poekspresionistično umetnost

osnoval na bolj realističnih temeljih, ki so dali umetniško šibkejšo rezultate, se je njena izrazna moč prelila v drugačne sfere: učinkovala je prežeta z energijo domoljubnih čustev v podporo zatiranemu primorskemu človeku. Zunanje okoliščine - politične in zgodovinske, skratka neumetnostne spodbude - so odigrale pomembno vlogo pri izoblikovanju takšne podobe Kraljevega slikarstva.

Kraljeve poslikave bodo ostale kot odmev zgodovinskih dogodkov in bodo ljudi prihodnosti učile o trpljenju in žrtvah, kar se ne bi smele ponoviti. Neki belgijski časnik za umetnostna vprašanja je o njegovi umetnosti že leta 1930 zapisal: »Kraljeva umetnost govori v jeziku njegovega naroda in njegovega časa, a obenem je brezčasna in univerzalna.«

Glavni viri

- Cencič, Mira, 1997: TIGR. Slovenci pod Italijo in TIGR na okopih v boju za narodni obstoj.- Kras in Vipavska dolina, Ljubljana
- Komelj, Milček, 1978: Pogled na religiozno slikarstvo bratov Kraljev.- Sinteza št. 41-42, str. 114-116, Ljubljana
- Komelj, Milček, 1979: Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika. Duhovno usmerjena umetnost dvajsetih let dvajsetega stoletja.- Ljubljana
- Komelj, Milček, 1993: Umetnost Toneta Kralja, v: Kopitarjevi študijski dnevi II (ur. Jože Mahnič), str. 41-47, Ljubljana
- Kranjc, Igor, 1997: Tone Kralj (1900-1975). Mojster poti, življenja in resnice.- Dom in svet, 10, str. 254-262
- Kranjc, Igor, 1998: Stenske poslikave Toneta Kralja na Primorskem - v: Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem.- Ljubljana, str. 7-31.
- Makuc-Kozina, Tosja: Oris umetnosti Toneta Kralja na slikarskem, grafičnem in ilustrativnem področju.- Goriški letnik, 12-14, str. 237-297
- Možina, Jožko, 1991: Politično angažirano slikarstvo Toneta Kralja v primorskih cerkvah.- Primorska srečanja, 125, str. 789-794.
- Kralj, Tone, 1998: Retrospektiva. 22. januar-22. marec 1998.- Moderna galerija Ljubljana, (Ljubljana, Moderna galerija, 22. 1.- 22. 3. 1998, ur. Igor Kranjc), Ljubljana
- Zgonik, Nadja, 1991: Sejanje kot metafora in slovenski kulturni prostor - izbrani primeri.- M'ars, 2-3, str. 37-47
- Zupan, Gojko, 1998: Kraljestvo cerkvenih poslikav - v: Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem, str. 49-60, Ljubljana

Ostala uporabljena literatura je navedena na koncu diplomske naloge.

Tina Ban, absolventka umetnostne zgodovine in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani - Lokev

Ob stoletnici rojstva
avtorja spomenika Padlim borcem v Postojni

AKADEMSKI KIPAR FRANČIŠEK SMERDU (1908-1964)

Alenka Čuk

»Najina poslednja srečanja niso bila brez žalosti. Hodil je rahlo upognjen, v izrazu obraza pa so bile že poteze človeka, ki mora dobojevati zadnji boj. Dobojeval ga je - pa tudi zmagal. Po svojem delu je postal nesmrtnik«, je ob smrti akademskega kiparja Frančiška Smerduja leta 1964 zapisal njegov veliki prijatelj umetnostni zgodovinar in kritik Stane Mikuž.

Stoletnica enega izmed tistih sinov Pivškega in Postojne, na katerega smo upravičeno ponosni ne le njegovi ožji rojaki, ampak je ponosen ves slovenski narod, mimo nas seveda ni mogla neopazno. Spomin nanj so Občina Postojna in Notranjski muzej Postojna, njegova družina in rojaki slovesneje obudili v mesecu kulture, na osrednji občinski prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku in s spominsko razstavo v postojnski Galeriji Na vogalu.

Frančišek Smerdu se je rodil 18. decembra 1908 v družini Andreja Smerduja. Po ljudski in meščanski šoli v rojstnem kraju se je leta 1924 v Ljubljani vpisal na kiparski oddelek Državne moške umetne obrtne šole. Obiskoval je tudi umetniško večerno šolo Probuda. Nato je od leta 1928 študiral na zagrebški Akademiji likovnih umetnosti pri profesorjih Rudolfu Valdecu, Robertu Frangeš-Mihanoviću in Franu Kršiniću. Leta 1933 je pri priznanem umetniku Ivanu Meštroviću končal kiparsko specialko. Potem se je vrnil v Ljubljano, kjer je začel samostojno ustvarjati. Leta 1946 je bil na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani imenovan za rednega profesorja in tam je ostal vse do svoje smrti.

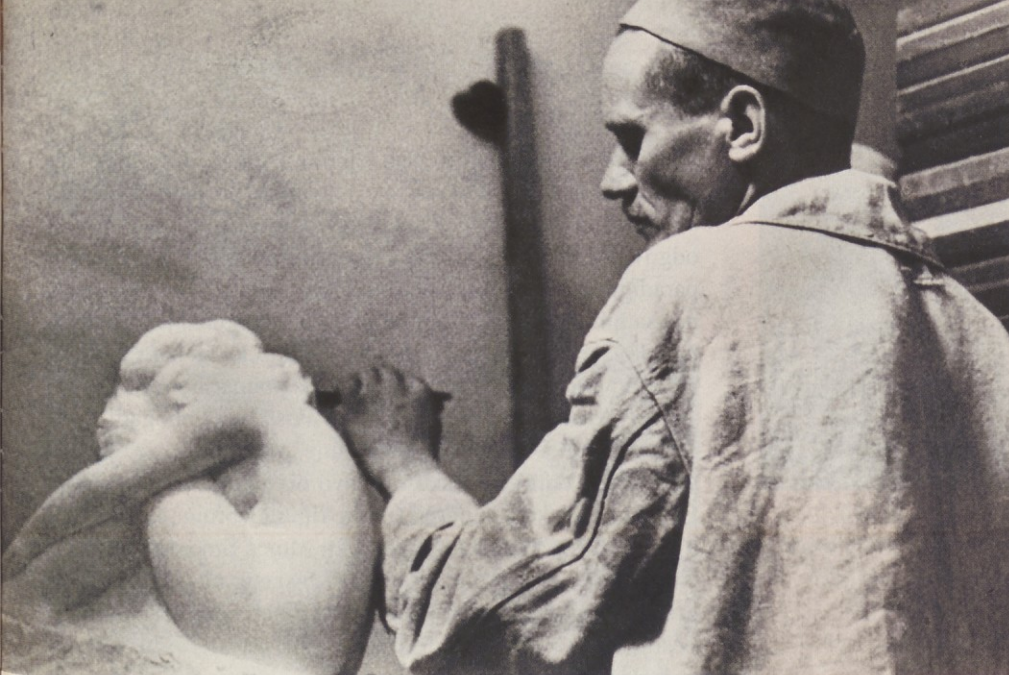
Frančišek Smerdu sodi med najbolj prepoznavne in cenjene slovenske kiparje druge polovice 20. stoletja. Njegov opus obsega predvsem male plastike v žgani glini, marmorju in bronu. Modeliral ali klesal je ženske akte, različne figuralne kompozicije, portrete, nagrobne reliefe z religioznimi motivi in javne spomenike. Z ženskimi figuricami iz žgane gline je ustvaril zbirko male plastike, ki mu je prinesla oznako liričnega kiparja.

Po drugi svetovni vojni je med drugim ustvaril mogočen spomenik Franceta Prešerna v Kranju, svojo najbolj prepoznavno javno skulpturo, za katero je leta 1949 prejel Prešernovo nagrado. Istega leta je dobil še Zvezno nagrado za kiparstvo v Beogradu, za svoje umetniško in pedagoško delo

pa je bil odlikovan tudi z Redom dela II. stopnje. Njegovi so med ostalimi še portret Ivana Cankarja na ljubljanskem Rožniku, spomenik - kompozicija petih figur v Domžalah, kip Illegalca v Ljubljani ter kip Ganimed v Plečnikovem paviljonu in relief Rojstvo na Brionih. V rojstnem kraju oziroma njegovi ožji okolici se je podpisal pod spomenika padlim borcem v Postojni in Bukovju ter človeško ribico na pročelju Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni. Njegove vinjete krasijo strani revije Dom in svet, z njimi pa je opremil tudi pesem K slovesu v Kidričevem Prešernovem albumu.

Zase je zapisal, da je Kraševce in da je iz te pokrajine izviral tudi njegova prvinska simpatija do kamna. Redko je omenjal svoje skromno socialno poreklo in težave, ki jih je moral premagovati na poti za dosego zahtevnega študija. Na srednji strokovni šoli je osnovno kiparsko znanje pridobil pri Alojzu Repiču, kiparju realistične šole, avtorju prvega spomenika Miroslava Vilharja v Postojni iz leta 1906. Osvojil je znanje o človeškem telesu, o modeliranju v tradiciji akademskega realizma in koncipiranje figuralne kompozicije ene ali več figur ter znanje o portretu. Sledilo je kreativnejše učenje pri ekspresionističnem kiparju in slikarju Francetu Kralju. In nato še pri tretjem učitelju, medaljerju Antonu Severju, ki je Smerduju posredoval predvsem svoje znanje v natančnem modeliranju plitvih reliefov in sposobnost redukcije forme. Menda je Smerdu na Državni moški umetni obrtni šoli celo kolebal, ali bi se posvetil glasbi ali bi nadaljeval šolanje. Odločil se je za slednje.

Študij na zagrebški akademiji je bil vsem težavam preživljanja navkljub nova stopnica na njegovi poti prodiranja v umetnost kiparstva, podprta in utemeljena s poukom pri prej omenjenih uglednih kiparjih ter s študijem ostalih predmetov, kot so anatomija, risanje, obdelava materialov in umetnostna

zgodovina. Že dejstvo, da ga je v svojo specialko sprejel tedaj najslavnejši jugoslovanski kipar Ivan Meštrović, cenjen v Sloveniji in dobro poznan v svetu, je za Frančiška pomenilo priznanje in Smerdu je pozneje o tem zapisal: »Tu se je začel šele moj pravi razvoj«. Vpliv kiparja Ivana Meštrovića je močnejše opazen na nekaterih Smerdujevih plastikah, nastalih pred drugo svetovno vojno.

Po vrnitvi v Ljubljano se je Frančišek Smerdu kot svobodni umetnik soočil z njenim umetniškim življenjem. To je bil čas kiparjev Ivana Zajca, Ivana Napotnika, Lojzeta Dolinarja, bratov Toneta in Franceta Kralja, Tineta Kosa in Nikolaja Pirnata. Sledili pa so tudi že novi Meštrovičevi učenci, med njimi nam znana France Gorše in Zdenko Kalin. Postati prepoznaven in si pridobiti kupce je bila za umetnika nelahka naloga.

Umetnostna zgodovinarica Špelca Čopič je v kiparjevi monografiji, ki je izšla leta 2000 pri založbi Rokus, zapisala: *“Kipar po srcu, pesnik svojih ljubezni in razpoloženj pa je bil najprej nadarjen kipar z odličnim poznavanjem človeškega telesa in s popolnim občutkom za mero in volumen, saj lahko samo njegova dovršena skladnost premaguje čas ter ohranja - za življenje umetnine potrebno - svežino čustvene in duhovne napetosti.”*

Doma in v tujini cenjeni umetnik je sodeloval na okoli štiridesetih razstavah, njegova dela pa poleg Moderne galerije v Ljubljani hranijo tudi druge javne ustanove, med njimi postojnski muzej, njegova hčerka akademska kiparka Mojca Smerdu ter zasebniki v svojih zbirkah doma in na tujem.

Frančišek Smerdu je svojo življenjsko pot sklenil 19. novembra 1964 v Ljubljani. Takrat je umetnostni zgodovinar in kritik Stane Mikuž z žalostjo v srcu zapisal: *“Dolgo je bila zame skrivnost, kako si je Frančišek pridobil prijatelje. Kamorkoli je prišel, povsod so mu segali v roke, mu zaupali brige in težave. Potem sem spoznal, da gre tu za edinstveno srce in prav tako osebnost. Kraški svet mu je dal čvrstino značaja, čista je bila njegova umetniška pot ... Nisem srečal človeka, ki bi bil tako pripravljen pomagati človeku, kot je to znal on. Hkrati pa tudi nisem srečal moža, ki bi tako ljubil lepoto in resnico, dosledno pa zavračal vse grdo in abotno.”*

Župan občine Postojna Jernej Verbič, kiparjeva hčerka akademska kiparka Mojca Smerdu in direktor Notranjskega muzeja Postojna Dejan Vončina. V ozadju Smerdujev doprsni kip Franceta Prešerna.

Fotografija: Fotoatelje Postojna

V postojnskem kulturnem domu se je v petek, 6. februarja 2009, odvila osrednja prireditve v občini Postojna, s katero je Postojna obeležila slovenski kulturni praznik - Prešernov dan. Slavnostni govornik župan Jernej Verbič je spomnil na neskončni opus človekove umetnosti ter neprecenljivo dediščino umetnikov. Čeprav umetnost predstavlja velik del kulture, pa ta ni njen edini obraz. Ne smemo pozabiti na bogato ustvarjalnost človeka na področju znanosti, je dejal župan, poudaril pa je, da so del naše kulture tudi naši

ideali, naše vrednote in etos. Ljudje nismo le bitja nagona; smo bitja lastnih odločitev, te pa narekujejo naše vrednote. »Svobodna volja je velik dar človeku in njegova največja odgovornost. Prav etičnost mora biti vedno tista vsebinska paradigma, ki oblikuje naše sleherno dejanje. Naš odnos do nas samih, do naših najbližjih in do naše okolice je naša lastna odločitev in naša odgovornost. Tudi to je del naše kulture, verjetno njen najpomembnejši del«, je poudaril ob zaključku.

Letošnji kulturni praznik v Postojni je obogatil še en dogodek. Že v sklopu osrednje prireditve je župan simbolično odprl kiparsko razstavo del Franciška Smerduja. Dela akademskega kiparja, ženske figure v bronu, ki jih hrani njegova hčerka akademska kiparka Mojca Smerdu, bronasto Cankarjevo doprsje iz zbirke Notranjskega muzeja Postojna in nekaj kiparjevih skic, med drugimi tudi načrt za stopnišče Festivalne dvorane v Ljubljani, so bila v Galeriji Na vogalu na ogled do 11. marca letos.

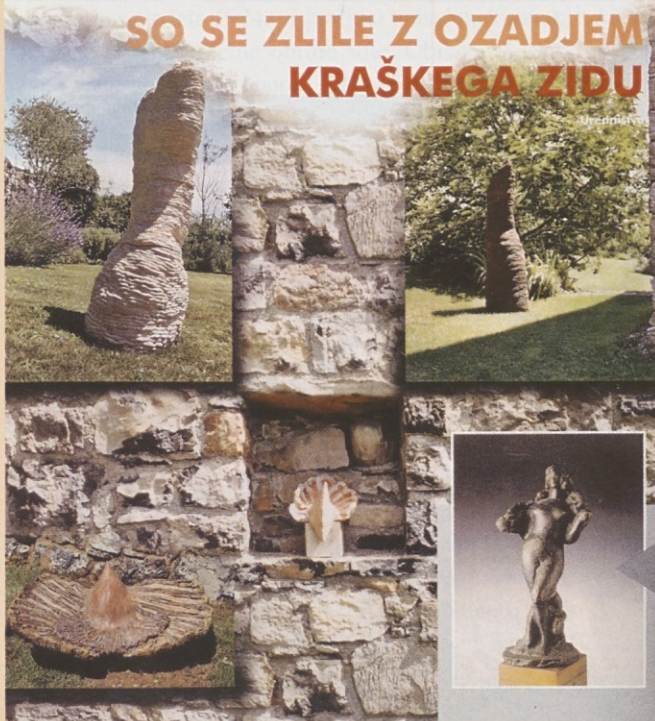
Ob tem velja opozoriti še na eno pomembno dejanje. Doprsje velikega pesnika Franceta Prešerna je kiparjeva hčerka Mojca Smerdu na praznični dan podarila očetovemu rojstnemu kraju Postojni oziroma Notranjskemu muzeju, ki bo kip tudi hranil. Za izjemno darilo se je ob županu Jerneju Verbiču in direktorju Notranjskega muzeja Dejanu Vončini z bučnim aplavzom donatorici zahvalilo tudi občinstvo v dvorani.

Alenka Čuk, prof. zgod. in umetn. zgod. -
muzejska svetovalka, Notranjski muzej Postojna

KIPARSTVO

Razstava - poklon kraškemu rojaku
Francišku Smerduju

SKULPTURE MOJCE SMERDU SO SE ZLILE Z OZADJEM KRAŠKEGA ZIDU

Ob deseti obletnici revije Kras v letu 2003 je uredništvo predstavilo kiparska dela akademske kiparke Mojce Smerdu z nadnaslovom Razstava - poklon kraškemu rojaku Francišku Smerduju in z naslovom SKULPTURE MOJCE SMERDU SO SE ZLILE Z OZADJEM KRAŠKEGA ZIDU.

Deset manjših skulptur in štiri velike forme, ki so se kar zlile z ozadjem kraškega zidu, figovih dreves, oljk in cvetoče sivke, je z izjemnim občutkom postavil v okolje vrta v Svetem oblikovalec Lev Lisjak.

Glej v reviji Kras št. 60 na 45. strani prispevek "Skulpture Mojce Smerdu v kraškem ambientu!" in v 61 št. na 46. in 47. strani.

V zapuščini akademskega kiparja Franciška Smerduja je - poleg obširnega risarskega opusa - ohranjenih približno 350 kiparskih del (v mavcu, terakoti, bronu in kamnu; večinoma mala in portretna plastika). Med javnimi deli velja zlasti omeniti spomenike Ivana Cankarja na Rožniku (Ljubljana, 1948), Franceta Prešerna (Kranj, 1950-52 - skupaj s Petrom Lobodo), Illegalca (Ljubljana, 1952). Na Brionih je na povabilo arhitekta Plečnika za njegov paviljon oblikoval figuro Ganimeda (1957), za reprezentančno vilo pa relief Rojstvo (marmor, 1942-43); v Ljubljani je za stopnišče Plečnikove stavbe (nekdanje Baragovo semenišče, zdaj Festivalna dvorana) oblikoval štiri alegorične ležeče ženske figure, za speleološki muzej v Postojni pa je oblikoval človeško ribico (1963-64).

V počastitev 100-letnice rojstva kiparja - ustvarjalca spomenika pesniku Francetu Prešernu in vzgojitelja številnih umetniških generacij na Akademiji za upodabljalno umetnost v Ljubljani - so v soboto, 7. februarja 2009 na hiši na Prešernovi 13, kjer je Francišek Smerdu živel v letih od 1951 do svoje smrti leta 1964, na kratki slovesnosti odkrili spominsko ploščo. Na slovesnosti je spregovorila ministrica za kulturo Majda Širca (prva z desne), ob njej Smerdujeva hči akademska slikarka Mojca Smerdu in njen soprog umetnostni zgodovinar Aleksander Bassin.

Francišek Smerdu se je poročil z Marijo de Cerineo iz Bola na Braču.

Mojca Smerdu o sebi, svoji mami, sinu Tobiasu in vplivu očetovega umetniškega ustvarjanja

Odkar pomnim, se je moje življenje gibalo v krogu umetnosti. Očetova ljubezen do antike, ki je nastajala na območju Italije, me je že v rani mladosti pripeljala v Benetke, Firenze, Rim, Napoli, Pompeje. Tako je bilo verjetno nujno, da sem vzljubila vse oblike umetniškega izražanja. Kot deklica sem prve baletne korake naredila v hiši gospe Vidmar v Rožni dolini v bližini očetovega ateljeja. Pozneje, kot najstnica, sem bila prepričana, da je svet mode tisti, ki mi bo zaznamoval življenje, a sem se na koncu le odločila za smer, ki sem jo dobro poznala že od otroških let, torej za kiparstvo. Moji profesorji so bili Zdenko Kalin, Drago Tršar, Nikolaj Omersa. Ti umetniki in še drugi profesorji na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani so mi pomagali spoznavati »trike« umetniškega ustvarjanja. Zelo pomemben del v mojem življenju imajo še vedno potovanja, saj prav na potovanjih ponovno zadiham in vse impresije v ateljeju na novo podoživim.

Moja mama Marija de Cerineo, poročena z mojim očetom, se je rodila 14. januarja 1912 v Bolu na otoku Braču, kjer je njen oče služboval kot zdravnik. Mati Katica Skarneo je bila rojena v Milni, oče Dinko de Cerineo pa v Škripu. Prvi pisni zapisi o družini izhajajo iz 15. stoletja ko sta bila zgrajena kaštel Cerineo v Škripu in poletna hiša v Splitski. Mama se je šolala na Korčuli, kjer je bila deklinška šola, in pozneje na liceju v Švici. Ob rojstvu prve hčerke Marine se je preselila v Ljubljano. Kljub izobrazbi se je odločila, da se posveti družini in tako skrbi za mojo sestro Marino in mene. Vsak dan smo z mamo obiskovali očetov atelje v Rožni dolini in mama je očetu velikokrat z navdušenjem priskočila na pomoč pri njegovem delu...

Tudi moj sin Tobias, Smerdujev vnuk, je akademski kipar. Živi v New Yorku. Letos je za svoje umetniško delo na Beneškem festivalu prejel Nagrado Prešernovega sklada.

Akademski kipar Francišek Smerdu, njegova soproga Marija, roj. De Cerineo, in hčerka Mojca Smerdu, sedaj akademska kiparka, na enem izmed ogledov Benetk.

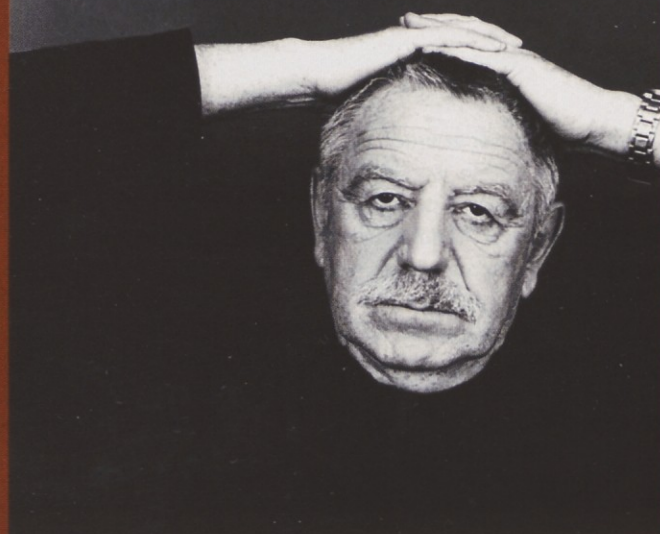

Pisatelj in režiser Dušan Jovanović v knjižnici v Komnu

"ROŽANEC JE BIL MOJ MENTORJČITELJ, VODNIK V NJEM JE BILA UTELEŠENA VEKODUŠNOST ..."

Nela Malečkar

Dušan Jovanović skozi fotografski objektiv Toneta Stojka

Dušan Jovanović je vstopil v literarni svet leta 1969 s prvencom "Don Juan na psu", v gledališče pa z odmevnimi dramami "Znamke, nakar še Emilija" ter "Žrtve mode bum bum" in z uprizoritvami gledališča Pupilije Ferkerk. V najbolj razburljivem obdobju Mladinskega gledališča (med leti 1978 in 1987) je bil njegov umetniški vodja, pozneje pa je predaval na AGRFT v Ljubljani in kot gostujoči profesor na akademijah v Beogradu, Sarajevu in New Yorku. Zrežiral je več kot 130 gledaliških predstav, napisal več televizijskih dram, filmskih scenarijev in trindvajset gledaliških iger. Njegova dramska besedila so prevajali in uprizarjali na številnih odrih doma in v tujini. Poleg knjige "Svet je drama" so izšle še naslednje njegove esejistične knjige: "Paberki", "Moški : ženska" (skupaj z Manco Košir) in "Sobotna knjiga".

Lani je Sklad Marjana Rožanca že petnajstič podelil nagrado za najboljšo esejistično knjigo in njen dobitnik za leto 2008 je bil Dušan Jovanović. Dobil jo je za knjigo "Svet je drama", ki je izšla pri založbi Mladinska knjiga, in o kateri je dr. Lado Kralj napisal, da v njej "najuspešnejši slovenski živi dramatik dovoli, da ujame njegov selektivni pogled na vsakdanje življenje, na živopisnost in kar preveliko človeškost tega, kar ljudje počnejo med seboj". Za pogovor, ki sva ga imela lani novembra v knjižnici v Komnu, kjer je tudi Rožančeva soba, so knjižničarke

Kako je svet dramatičen in kako se vse nenehno spreminja, vidimo že, če vzamemo pod drobnogled tvoje življenje: rodil si se pred drugo svetovno vojno v Beogradu, po ločitvi staršev si se preselil v Ljubljano, bil aktiven v umetniškem življenju v uporniških šestdesetih letih, pozneje si režiral po vsej Jugoslaviji, dokler ni ta razpadla ... So te mogoče najbolj zaznamovala šestdeseta leta prejšnjega stoletja, čas sproščene igre, užitkov, erotične osvobojenosti, ali kaj drugega?

Življenje ni sprint na sto metrov. Življenje je maraton. Človek, ki teče skozi trupe časa, prejkoslej beži tudi od samega sebe, od bivšega sebe, od preteklosti, od lastne zgodovine, in pri tem nenehno odmetava odvečno prtljago: stare obleke, stare plošče, stare knjige, stare prijatelje, stare navade, stare

pripravile video posnetke njegovih uprizoritev in razstavo vseh njegovih prozih in dramskih knjig. Ovitki knjig so razkrivali estetike posameznih časovnih obdobj, ki jih ni več, toda vsebina njegovih del ostaja še naprej aktualna. Ni čudno, da so pred kratkim doživeli ponovno uprizoritev njegovi legendarni "Pupilčki" in "Življenje podeželskih plejbojev" - zaradi lucidnega raziskovanja človekove duše, tako značilnega za njegovo umetniško delo, lahko marsikaj pove vedno novim in novim generacijam.

ljubezni. Nekje pri koncu odvrže tudi lase in zobe. Ampak na koži duše ostanejo brazgotine, izdajalska znamenja preteklega življenja.

Taras Kermauner je umetniški tok časa, v katerem so nastajale tvoje prve drame in uprizoritve, imenoval ludizem. Je bil ludizem odgovor na težke teme in resnost poveljne generacije?

Socializem je s svojo svinčeno sivino pri meni izzival potrebo po igrivosti, neobremenjenosti, sproščenosti, lahkotnosti, zezanju. V predstavah "Pupilije Ferkerk" sem zavestno sestopal v trivialnost: horoskopi, zaupni pogovori, foto romani, stripi, žanrovske zgodbe, golota, erotika na odru, pa seveda tudi provokacije, kot so klanja živih kur in podobno. Ta

pogrošnost vsebine je bila rokavica, ki sem jo vrgel patetični viziji prihodnosti v obraz. Humor proti puščobni resnobnosti eshatologije. Modernost proti dogmi. Popularna kultura kot estetska in politična subverzija. S tem sem nadaljeval tudi v „Življenju podeželskih plejbojev“, kjer sem parafraziral komedijo delarte skozi rumene medije in s fantazmami seksualne revolucije. Moram reči, da sem tudi pozneje pogosto bil in sem najbrž še zmeraj z eno nogo v popu.

Kaj ugotavljaš, v čem se je svet bistveno spremenil v zadnjih petdesetih letih?

Nihče več ne govori o svobodi. Pesem Paula Eluarda »La liberte« ne razvema več domišljije mladostnikov. Ključna beseda je postala »varnost«. Od vseh vrst svobode je še najlepše preživela verska svoboda. Od nekod so se, hvala bogu, vzele »človekove pravice« kot nadomestek za kolektivne utopije in kot paradni konj demokracije. Ideološko prisilo je zamenjala ekonomska prisila. Nekoč si deset let čakal na to, da prideš na vrsto za stanovanje, danes ga lahko takoj kupiš, ampak ga potem dvajset let odplačuješ. Socialistični internacionalizem je zamenjala kapitalistična globalizacija. Največje spremembe pa je prinesel razvoj novih tehnologij in komunikacij. Živimo dvojno življenje, na materi zemlji in v virtualnih svetovih.

V dokumentarnem filmu "Gledališka žival - portret Dušana Jovanovića" je kar nekaj tvojih gledaliških sodelavcev reklo, da si znal na gledaliških vajah iz njih spraviti tisto, za kar še sami niso vedeli, da imajo. Isto velja tudi za knjigo "Svet je drama": iz območja nevidnega ali nezavednega si marsikaj potegnil na plan, osvetlil z močno lučjo in razstavil na prafaktorje. Bi lahko rekel, da je to pogled režiserja na svet?

V demokratični družbi je transparentnost družbenih procesov zelo pomembna. Državljeni moramo vedeti, kaj motivira posamezne igralce na javni sceni, kakšni so materialni, ideološki in politični interesi skupin, ki se zavzemajo za določene zasukе v družbi. Vprašati se moramo, kakšne bodo posledice teh sprememb. Razumeti moramo, kaj nam kot posameznikom ali skupnosti preti. Vedeti moramo, kaj je v javnem interesu in kaj ta interes ogroža. O vsem tem nenehno eni druge obveščamo in poučujemo. Brez ustrezne razlage marsikdo ne bi razumel družbenega dogajanja. Svet se permanentno interpretira, priče smo velikemu spopadu interpretacij. Kot esejist v prvi vrsti poskušam sam razumeti dogajanje okoli sebe, in šele potem svojo interpretacijo, ki ni nujno vselej najbolj izvirna, pronicljiva ali neizpodbitna, posredovati drugim. Približno tako poskušam analizirati dramo tudi kot gledališki režiser.

Pisatelj in režiser Dušan Jovanović v komnenski enoti Kosovelove knjižnice v Komnu

Z Dušanom Jovanovićem se je pogovarjala urednica leposlovja v Mladinski knjigi - Založbi Nela Malečkar.

Analiziraš, interpretiraš in komentiraš različne družbene fenomene, cel spekter medčloveških odnosov. Je ta zbirka esejev priročnik o življenju?

Ta knjiga ne more biti priročnik. Zadeve, o katerih pišem, so podvržene nenehnemu spreminjanju. V družbi ni nič dokončnega in zaključnega, vse je prehodno in začasno. Ni modrosti, ki ne bi s časom izgubila svojega leska in oksidirala. In ni resnice, ki ne bi prejkoslej postala komična. Sleherno mišljenje je zgolj minljiv člen v nepretrgani verigi mišljenja, ki postaja neuporabno. Priročniki hitro zastarajo. Ampak v svojem sprotnem, praktičnem življenju pa vendarle moramo vedeti, koliko je ura, kje stojimo in kam smo namenjeni. Moramo imeti neki konkreten orientir v okolju, moramo imeti nekatere zasilne napotke, četudi se zavedamo, da že jutri ne bojo več veljali.

Eno poglavje je posvečeno obrazom in telesom. Že v prejšnjih knjigah in esejih si raziskoval, kako se notranjost in duhovnost posameznika odražata v fizičnih refleksih. Zakaj misliš, da je govornica obraza bolj neposredna in bolj resnična od besed?

Obrazi obvezno sporočajo nekaj avtonomnega, nekaj sugestivnega, nekaj, kar je na očiten način vzporedno z verbal-

nim govorom. To, kar je vzporedno, je lahko komplementarno ali dopolnilno v odnosu na izgovorjeno, lahko pa odstira čisto nekaj drugega, nepričakovanega in novega, celo nasprotnega od tega, kar prinašajo besede govorca ali kar sugerira njegov družbeni status. Na obrazu neveste pred oltarjem utegnemo za znati gnus, na obrazu župnika, ki jo poroča, pa lahko preberemo, da v tem človeku ni niti za kanček svetosti. Čemu bomo bolj verjeli - lepim besedam ali zgovorni grimasi?

“Svet je drama” je lani dobila Rožančevo nagrado za najboljšo esejistično knjigo. Omenil si, da je ta nagrada zate še posebno dragocena, ker sta imela z Rožancem poseben odnos. Kakšen je bil ta odnos in kako si doživljal Marjana Rožanca kot človeka?

Rožanc je bil moj mentor, učitelj, vodnik skozi nepregledne goščave literature in življenja. Ne vem, zakaj, ampak dejstvo je, da mi je izkazoval izjemno naklonjenost. Nihče na svetu (z izjemo moje tete Lenke) ni bil tako prizanesljiv in ljubezniv z mano kot Rožanc. Nihče me ni tako spodbujal. Nihče mi ni dal vedeti, da zaupa vame. Čutil sem, da me ima rad. Ljudi, ki jih je imel rad, je ogovarjal s pomanjševalnico. Nikoli mi ni rekel drugače kot »Dulči«. Dulči to, Dulči ono. Kakšen obličje bil to za mojo najstniško dušo! Kot mladostnik sem bil čustveno zelo podhranjen. Starši so me trdo vzgajali, kar naprej so me nadirali in popravljali, zanje sem bil ena sama velika napaka, profesorji so me strogo ocenjevali. Rožanc je bil edino sonce, edini stalni in blagodejni vir toplote v mojem življenju. V njem je bila utelešena velikodušnost in neverjetna širina življenjskih pogledov. Bil je angažiran intelektualec, borec za resnico in športnik, strasten ljubitelj nogometa in filma, bogoiskatelj in velik degustator ženskega spola, predmestna barabica in nežna, rafinirana duša. Izjemen tip!

Vajina skupna točka so bile tudi prepovedane in takrat politično sporne gledališke igre: tvoji “Pupilčki”, “Osvoboditev Skopja” in “Karamazovi”; Rožanc pa je postal nezaželen zaradi “Tople grede”. Čeprav si svojo družbeno angažiranost ohranil do danes, tudi s svojo zadnjo premiero “Gospa ministrica” v novogoriškem gledališču, pa danes najbrž takšne politične reakcije na gledališke uprizoritve niso mogoče?

Seveda ne! V socializmu so bile gledališke deske edini oder, s katerega je bilo mogoče javno ogovarjati občinstvo tudi z družbeno kritičnimi, oporečniškimi idejami. Titova in Dolančeva država je bila organizirana kot trdnjava enoumja. Oporečniki so šepetali po kavarnah in zasebnih stanovanjih, ali pa so pisali kritične spise za nizkonakladne revije, nihče od njih pa ni smel v roko dobiti mikrofona, da bi z glasom dosegel široke množice. To je bil privilegij teatra. Zato so bile takrat politične predstave tako odmevne, ljudje so drli v gledališče kot zmešani. Dandanes množično drvijo gledat stand-up komedije.

V knjigi “Svet je drama” je tudi nekaj izvrstnih portretov tvojih sodobnikov in prijateljev: Andreja Hienga, Radeta Šerbedžije, Dominika Smoleta ... ali se boš kdaj na ta način lotil tudi osebnosti Marjana Rožanca in Tarasa Kermaunerja, ustvarjalcev, ki sta svoj drugi dom našla na Krasu?

Ja, sem že mislil na to, da bi napisal knjigo portretov. Osnovna značilnost knjige bi bila, da pišem samo o ljudeh, ki so

Svet je drama.

Dušan Jovanović

kultura:

Naslovnica Jovanovićeve knjige “Svet je drama”

mi bili ali so mi še danes zelo blizu, o ljudeh, ki jih intimno poznam, skratka, o prijateljih. Ampak prijateljstvo bi bilo samo eden od prvih pogojev, da se nekdo kvalificira kot potencialni portretiranec. Drugi pogoj je, da je osebnost kontraverzna, nekomformistična, dramatična. In tretji pogoj je, da je delovanje te osebe javno in pomembno za širšo skupnost. Poleg teh, ki si jih omenila, sem že pisal o Kseniji Hribar, Maretu Slodnjaku in Ljuši Ristiću. Marči Rožanc in Tarči Kermauner, Rudež Šeligo in Emil Filipičič-File, Dragan Klaić-Klaja in Milena Zupančič - Cvetje v jeseni, so tudi v ožjem izboru. Ampak težko se spravim k pisanju. Ne najdem pravega motiva.

Tvoje prvo prozno delo, roman “Don Juan na psu”, je izšlo leta 1969, in tako je - hočeš nočeš - letošnje leto tvoje jubilejno. Dopolnil boš sedemdeset let in minilo je petdeset let od tvoje prve objavljene knjige. Kakšne misli te obhajajo ob teh častitljivih številkah? In če pomisliš na geslo tvojega študentskega obdobja: Ne verjemi nikomur, ki ima več kot trideset let ...

Ja, večkrat se spomnim na verz Saše Lošiča »bolje biti pijan nego star«. In se sprašujem, ali ima človek v mojih letih sploh še pravico, da razglablja in modruje, da drugim soli pamet, da proizvaja nekakšne umetniške izdelke, da prodaja stara jajca. Ampak, ne morem kar v luft zijat in zehat, poslušat neumnosti, ki jih trosijo politiki, ali gledat reničnostne šove na televiziji. In zato pač delam še naprej to, kar edino znam in kar me do neke mere še zabava.

Zavarovanje premoženja na novo vrednost

Zavarujmo naš dom pred točo in drugimi naravnimi katastrofami.

Nepremičnine so pomemben del našega premoženja, zato jih je nujno ustrezno zavarovati pred morebitnimi nesrečami. Hišo ali stanovanje lahko ogrozi vrsta dogodkov, ki nas lahko neprijetno presenetijo v vsakdanjem življenju. Našo običajno največjo naložbo lahko uničijo ali poškodujejo požar, strela, toča, vihar, potres, izliv vode, poplava.... Kako torej najbolje zavarovati nepremičnino? V zavarovalnici Adriatic Slovenica nudimo celovito zavarovanje doma, tako stanovanjskega objekta kot tudi premoženja v njem, nepremičnino pa najbolje zavarujemo z zavarovanjem na novo vrednost.

Katere so prednosti zavarovanja nepremičnine na novo vrednost pri Adriaticu Slovenici v primerjavi z zavarovanjem na dejansko vrednost?

Velika prednost tega zavarovanja je, da se pri zavarovanju **na novo vrednost** pri obračunu škode ne upošteva zmanjšana vrednost objekta zaradi njegove starosti. V primeru uničenja ali poškodbe objekta zavarovalnica tako obračuna in izplača znesek, ki zadostuje pokritju stroškov izgradnje novega objekta ali obnovo dela nepremičnine z enakimi lastnostmi in enake kakovosti, kot je bil poškodovan stanovanjski objekt, seveda pa največ do višine zavarovalne vsote. S takšnim zavarovanjem v celoti ohranimo vrednost našega premoženja.

Je izplačilo škode pri zavarovanju na novo vrednost torej višje?

V primeru škode pri zavarovanju na dejansko vrednost se upošteva znižanje vrednosti zaradi starosti, obrabe in ekonomske zastarelosti (amortizacije) objekta. Del škode si s takšnim zavarovanjem nadomestimo, vendar izplačilo ne zadošča za izgradnjo novega objekta. **Zato vsem zavarovancem Adriatica Slovenice priporočamo sklenitev zavarovanja na novo vrednost, pri katerem si lahko z izplačano škodo dejansko zgradijo novi objekt ali pa na primer povsem obnovijo poškodovano streho.**

Na kaj moramo biti pozorni pri sklepanju zavarovanja na novo vrednost?

Že pri sklepanju zavarovanja je potreben razmislek o višini zavarovalne vsote. Priporočljivo je, da se kar najbolj približa današnji gradbeni vrednosti objekta v kraju, kjer stoji. Poudariti želimo, da govorimo o gradbeni in ne tržni vrednosti, po kateri bi stanovanjski objekt ali stanovanje lahko kupili oz. prodali.

Ali veljajo kakšne omejitve glede starosti objekta?

Pravila zavarovalne stroke ob normalnem vzdrževanju objekta navadno dovoljujejo, da se **na novo vrednost** zavaruje stanovanja in stanovanjske objekte, ki niso starejši od 50 let.

Kakšne pa so v primeru zavarovanja na novo vrednost dolžnosti zavarovanca?

Izplačilo škode v primeru uničenja objekta je namenjeno izgradnji novega objekta, ki služi enakemu namenu kot objekt pred škodo. Objekt mora biti zgrajen na istem mestu najkasneje v treh letih po obračunu škodnega primera, sicer zavarovalnica izplača samo dejansko vrednost objekta.

Zavarovanje premoženja na novo vrednost

Z njim bo vaše imetje zavarovano na novo vrednost, kar pomeni, da vam v primeru nesreče povrnemo vrednost v višini cene novega zavarovanega predmeta.

**Premoženjska zavarovanja
Adriatic Slovenica**

Odločite se modro!

MODRA ŠTEVILKA
080 11 10
www.adriatic-slovenica.si

as
Adriatic Slovenica

Z VAMI USTVARJAMO NOVE PRILOŽNOSTI.

Z odprtim pogledom smo z vami rasli. Z željo, da bi vam nudili več, ustvarjamo nove priložnosti. Na trdnih temeljih in z dolgoletnimi izkušnjami nadaljujemo svojo pot kot članica mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, za katero ste vi najpomembnejši.

Z vami smo nastali in z vami se razvijamo.

Z vami gledamo naprej.

BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.

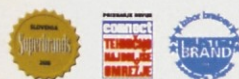
Prihajajo nagrade za zvestobo!

Zbirajte **Točke povezanosti** v našem programu zvestobe

Pridružite se članom Mobitelovega programa zvestobe, zbirajte Točke povezanosti in izkoristite številne ugodnosti, ki vam jih prinašajo! Zbrane točke boste lahko zamenjali za popust pri nakupu mobitelov, na računu oziroma pri polnjenju Mobiračuna, izkoristite pa jih lahko tudi za bonus pogovore in dodatne količine sporočil SMS in MMS. Vse, kar morate narediti je, da preprosto izpolnite pristopnico v enem od Mobitelovih centrov ali pa jo poiščete kar na naši spletni strani, nam jo pošljete in vaše Točke povezanosti se že zbirajo. Izkoristite torej vse prednosti, ki vam jih prinašajo leta zvestobe. Pohitite s prijavo in prve točke pridobite že 5. aprila.

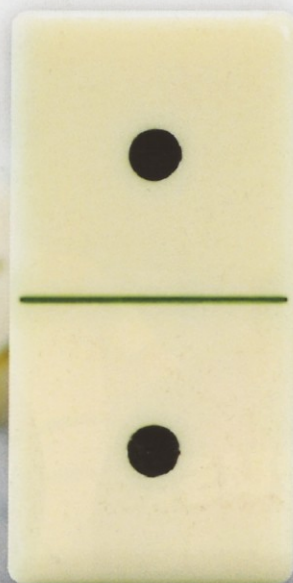
PRISTOPITE K NAŠEMU PROGRAMU ZVESTOBE DO 15. APRILA 2009
IN PODARILI VAM BOMO BONUS 300 TOČK. TO POMENI KAR 120 BREZPLAČNIH
SPOROČIL SMS/MMS.* SODELUJETE PA TUDI V NAGRADNI IGRI!

* Navedeno količino brezplačnih sporočil SMS/MMS lahko koristite po 20 sporočil na mesec v šestih mesecih. Za dodatne informacije in Splošne pogoje Mobitelovega programa zvestobe ter nagradne igre obiščite najbližji Mobitelov center, spletno stran www.mobitel.si ali pokličite Mobitelov center za pomoč uporabnikom na 041 700 700. Prve točke bodo praviloma vplačani člani Mobitelovega programa zvestobe prejeli 5. aprila.

V času nestabilnosti se odločite za
zmagovito potezo in zaupajte banki ZKB.

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

Razlikujemo se.

www.zkb.it

Opčine

Ul. Ricreatorio
34151 Ul. Ricreatorio, 2
tel. 040 21 491
fax 040 21 18 79

Trst

Trg Libertà
34132 Trg Libertà, 5
tel. 040 21 49 357
fax 040 21 49 352

Ul. Molino a Vento
34137 Ul. Molino a Vento, 154
tel. 040 21 49 850
fax 040 21 49 855

Ul. San Spiridione
34121 Ul. San Spiridione, 7
tel. 040 21 49 880
fax 040 21 49 885

Nabrežina

Trg Sv. Roka
34011 Trg Sv. Roka, 106
tel. 040 21 49 401
fax 040 20 11 33

Sesljan

Sesljan
34011 Sesljan, 44
tel. 040 21 49 523
fax 040 29 15 00

Bazovica

Ul. Gruden
34012 Ul. Gruden, 23/c
tel. 040 21 49 551
fax 040 21 49 553

Domjo

Domjo
34018 Domjo, 38
tel. 040 21 49 571
fax 040 21 49 576

Dolina

Obrtna Cona
34018 Obrtna Cona 507/13
tel. 040 21 49 800
fax 040 21 49 805

Milje

Ul. Roma
34015 Ul. Roma, 17/b-c
tel. 040 21 49 830
fax 040 21 49 835